

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf. November, December 1886. 6-ik füzet.

A KERESZTÉNY CSALÁD HIVATÁSA.¹⁾

Népszerű felolvasásaink rendjén, mert érdeklődésem egyik kedves tárgyához, az iskolához legközelebb esik, a családot, a család állását, a család és a család tagjai hivatását kívánom elmélkedésem tárgyává tenni és pedig a keresztény társadalom szempontjából.

Midőn a keresztény család elnevezést hangsúlyozom, jelzeni kívánom, hogy a családnak az európai keresztény civilisatióban állása és hivatása sokkal magasabb színvonalat kapott, mint volt a régi korban, vagy van azoknál a népeknél, melyek a keresztény vallás áldásában nem részesülnek.

Mi másutt magánügynek tekintetett, a keresztény világban a társadalom és állam sulypontja a családra esik; és a mily mértékben teljesítik kötelességüket a család fejei, olyan a jelen; s a mily szellemen nevednek a család sarjai, olyan lesz a jövő.

A régi kornak, s még ma is a keletnek, nincs családja, csak cselédje. Még a régi görögöknél is az apa távollétében vagy halála esetére, a ház feletti hatalom nem az anyát, hanem a fiút illette; csakis a fiuk örököltek, a leányok csak hozományt kaptak. A családfő teljhatalmu ura családjának.

A keresztény mivelődés a családot, a családi életet magasztosabb alapra fektette; az egyház, a társadalom és állam kiváló gondjává tette. De igen csálódnék az, ki azon gondolatnak adna helyet, hogy az európai család mai fogalma és elmélete, mint Minerva Jupiter fejéből csak úgy előpattant.

Az első kéz rajta az egyházé, mely a mint megalakult, megszabta a család törvényeit, kijelelte a családtagok kötelességeit, s magát e törvények őrévé tette. Hogy a családi élet fogalma iránt tiszteletet szerezzen, az egyház a családi élet minden nevezetesebb mozzanatát intéző kezébe vette; megjelenik az ember világra jövetelénél, meg az életből kilépésénél, s a házasság kötését és felbontá-

¹⁾ Kitünő történelemtudósunknak a Dávid F. egylet egyik gyűlésén tartott felolvasása. Szerk.

sát az egyház vette kezébe. Az egyház e szerint a családi élet legfontosabb, legünnepélyesebb perczeiben, a család örömében és bánatában osztozik. A midőn azonban a családi élet ezen nemesebb színezetben való feltüntetéséhez hozzájárul, igényt tart arra, hogy a család igaz értelmében keresztény legyen.

A vallás és egyház után a társadalom vette kezébe a családot. Az egyház erkölcsi, a társadalom házi rendjét alapította meg.

Az Árpádház alatt az egyház mindenkinek nevet ad, egy keresztnevet, s mindenki keresztnévén emlittetik. Az Árpádház utolsó éveiben már a keresztnévek mellé jelzők jönnek, melyek a testi vagy szellemi hiányokról vagy előnyökről vétenek. A mai vezeték, s különösen a mai előnevek a középkor egy intézményének kifolyása.

Már az Árpádház korában Európában kifejlett a hűbéri rendszer, mely a tisztségeket s azok jutalmát, a földet, az egyesekről a családokra szállította át. Megalakult a mai család, megalakult a középkori társadalom. S miként az egyház az egyénnek és egyesnek, úgy a középkori társadalom a család és családi élet elé további törvényeket szabott.

A társadalom nem alkot örök törvényeket, mint az egyház. De ha az európai keresztény civilisatiót tekintjük, az abból fejlett társadalom oly alaptörvényeket alkotott és fogadott el, melyeket megmásitanunk alig lehet. A középkori társadalom magas mértéket alkalmazott. Etársadalom a sziv nemességén, a vér tisztaságán, a lovasgiasság és vallásosság követelményein nyugodott; s ki ezen követelményeknek meg nem felelt, a társadalom kebelében nem türetett.

Innen van, hogy a középkorban egy láthatatlan hatalom egyre sújtja és irtja a leghatalmasabb családokat. A középkori társadalom ezen alaptörvényeit a családra és a családi életre is kiterjesztette, s azokat ép oly tiszteletben kívánta tartatni, mint a vallás az övéit.

A ker. vallás a család tagjaitól megkívánja, hogy keresztény legyen: higyen Istenben, kövesse az evangelium által szövegezett moralt, higye az örökéletet, s minden cselekedetének sinor mértéke legyen, a felebaráti szeretet, tehát az erkölcs. — A középkori társadalom egy lépéssel tovább ment, a vallás ezen kijelentését eszményi fönségében meghagyva, szabványait positiv követelésekben juttatta kifejezésére. — Mert a család a társadalom tagja, a családi élettől megköveteli, hogy az színvonalon álljon, a család minden tagja társaságképes legyen.

Első sorban a család tagjai mértékét állította fel. — A közép-

kor embere, a tipikus vagy átlag középkori egyén, harczol és imádkozik. A mint a pápa legközelebb egy tisztelgőnek magát kifejezte: azért szereti a magyart, mert vitéz és jámbor; s ezt a középkor meg is követelte.

A keresztény civilisatio alapelveit az egyház vetette meg, felállította a rangfokozatos hierarchiát, s a világi elem azt utánozva, felállította a rangfokozatos társadalmat és államot. E szervezetben felebbvalója iránt mindenki hűséggel és enyedelmességgel tartozik. A hatalom pirámisának csúcsán az Isten áll, kitől minden egyházi és világi hatalom ered. Minden egyesnek egy egyházi és egy világi előjárója van. Az egyházi hatalom vallásosságot, a világi vitézséget köve'elt. A középkori nemes érzelme a vallásosság és a hősiesség közt oszlik fel. S mert e két érzelem uralta keblét, a középkori egyén nemes és bátor, hűséges és lovagias. Az egyén az elébe szabott törvényt tiszteletben tartja. S mert mindenki egyszersmind osztályának is tagja, maga s osztá'ya nevében megköveteli, hogy neki az osztályát megillető tisztelet megadassék. De a midőn megköveteli, egy perczig sem feledi, hogy a nemesség kötelez, hogy minden érzelmének, gondolatjának, cselekedetének, a társadalom által felállított mérték színvonalát kell megütnie. Ki a mértéket nem üti, az a társadalom szemében egyelőre erkölcsi beteg, majd erkölcsi halott.

A középkort megelőzőtt időkben a család két szerkezetben jelenik meg: a pátriárkális s az ugynevezett klan szerkezetben; mindkettő megegyezik abban, hogy az egyénről és családról a törzs, a nemzetség gondoskodik. A mint a középkor a nemzetség birtokát az egyes családok közt felosztotta, a gondoskodás tisztje a családfőkre szállt. Mig az egyesek csak keresztnevekkel voltak megjelölve, csak magokért voltak felelősek. De a mint a családi leszármazás tovább ágazott, a kapott birtokrészszel a család nevének, a családi név dicsőségének, a kék vér értékének szintén örököse lett, annak fentartása és gyarapítása kötelezettségét is örökölte.

A törzsszerkezet felbontása s a szűkebb körü család önállósítása, a jogokat, miket a pátriárkák vagy a klán fejei birtak, a családfőre ruházták át. A férfinak nagyobb lett hatalma, de nagyobb lett egyszersmind kötelezettsége. A családfentartás, a ház becsületének minden kötelessége reá esett. E kötelesség azonban jogokat is adott, kormányzójává, birájává tette családjának. Nézete törvénynyé, szava rendeletté vált. A családban csak egy lett az uralkodó nézet, egy az irányadó akarat, azé, ki a családot képviseli, s ki egyszersmind a felelősséget is a világ előtt hordozza

De a nézet és akarat mindig nemes, mindig vallásos, mindig lovagias. A középkor családfejének egy érzése, egy gondolatja van, a hűség és kötelességérzet, s ezt nemcsak adja, de egyszersmind követeli. S ez alapon egy családi életrend fejtett ki, mely a családoknak és társadalomnak századokon át jóllétet és tekintélyt biztosított.

A keresztényvallás egy morált állított fel, mely nőtől, férfitől a szív és vér tisztaságát kívánja, számvevőül felállította a lelkiismeretet. A középkori társadalom a család részére e morál szabványait szintoly szigoruakká tette, s e morál szabályai maig is kötelezők. E morál örök és másíthatlan. E morál szerint a családi tüzhely egy vesta-oltár, hol a tisztaság lángjának egy perczig sem szabad kialudni. A család iskola és templom, hol a gyermek a vallásban és erkölcsben az első oktatását nyeri. Ezen morál talpköve az érzelem nemessége, mit az egyház esküben vesz be; de mert executívája nincs, a társadalom vette magának az ellenőrzést, s ha kell, a megtorlást.

E morál szerint a család tagja az egyháznak, községének, osztályának, tagja a társadalomnak, alattvalója az államnak, s kötelességeit mindenkivel szemben be kell töltenie. Kire támaszkodni nem lehet, a társadalomnak és államnak csak terhére van. Ki csak jogokat követel, de a jogokkal járó kötelezettségeket teljesíteni nem akarja, az mások tiszteletére nem számíthat. A mely család vagy családtag szabadságot vesz magának magát az egyház, a morál, a becsület, a kötelesség szabályai, a reá eső munka terhe alól feloldani, még mielőtt a köztörvényekkel összeütközésbe jönne, a társadalom az erkölcsi halált, a megvetést már rég kimondotta fejére.

A középkor midőn a férfi jelzőjévé tette, hogy harczol, nemcsak tettet és munkát kívánt, nemcsak a család fentartása kötelességét róta reá, de egyszersmind megkivánta, hogy nemzete, hazája, vallása érdekeért, becsületeért férfiasan helyt álljon, s ha kell, a gyengébbeknek oltalmazója legyen, s ezen kötelességet lovagiasságnak nevezte.

A keresztényvallás a nőt felszabadította a szolgaságból. A középkor tovább ment, a nőt feleséggé, a család tagjává, mi amnyit tesz: egyszersmind a háztartás és nevelés munkájának felerészesévé tette. Míg a föld legnagyobb részén a nő maig is rabszolga, kinek élete a férj kényére van bízva, a középkor, mely a ker. európai civilizatiót formulázta, a nőt férje állásának és dicsőségének részesévé tette. De egyszersmind az európai civilizatióból folyó kötelességeket is rótt reája. A nőtől határozottan megköveteli, hogy ha a társada-

lom tiszteletére igényt kíván tartani, a család nevét tiszteletben tartsa. Más világrészekben a gyerek az apáé, az európai civilizáció légkörében a gyerek első éveiben az anyáé, mi civilizatióknk egyik legszebb gondolatja. De midőn az anyát a gyerek egyik részesévé tette, egyszersmind azt a kötelességet is reá róttá, hogy a gyerek lelkébe a vallás, a morál szabványait, a fensőbbek iránti tiszteletet, s kiktől jót fogad el, a hálaérzetet kitörülhetlenül beírja, szóval szívét minden nemesebb érzelmre előkészítse.

A keresztény vallás megalégedett azzal, hogy a nőt és anyát a férj önkénye alól a törvény óltalmába tette át. A középkor e viszonyt a lovagiasság szabályai alapján tovább rendezte. Különösen a magyar nő oly jogokhoz jutott, minőhez sehol Európában. De a midőn e jogokat a középkori nő elfogadta, a'ája vetette magát e jogokkal járó kötelezettségeknek is. Mert ha a középkorban a férfiaknál a lovagiasság és gyöngédség, ugy a nőknél a hűség s a férj és neve iránti tisztelet oly uralkodó érzés, mely nemzedékről nemzedékre szállt, s megszerelte azt a tiszteletet, melylyel e szó, e fogalom iránt — család, ma is adózunk.

A középkorra azonban az a szerencsétlen korszak következett, mely az abszolutizmust kifejtette, azt az abszolut kormányrendszert, melyet XIV. Lajos idealizált. Az abszolutizmus urai szabadságot vettek maguknak a vallás, a társadalom és család törvényei alól magukat és másokat emancipálni. A középkor által felállított családi törvények meglazultak: nyomban követte az erkölcs süljedése. A férfi felszabadult a fegyver, a nő felszabadult a háztartás és nevelés vezetése alól, fogadott emberekre bízott: következett a vagyoni hanyatlás. Az abszolutizmus urai az államkinestárba fenéig markoltak, a fényes királyi udvarok erőfeszítésre hívták fel a nagyok udvarát; az állam és társadalom megkapta azt a költekezési betegséget, a fényűzés azt az eszelősséget, melyet a középkor nem ismert, s mert nem ismert, boldog volt; s mert korunk is örökölte s belőle kigyógyulni nem tud, a családi élet nyugalma alapjában van megtámadva. A mai társadalom és család boldogtalansági érzete nem az európai ker. civilizatió alapelvei következménye, ez későbbi kinövés. A keresztény vallás az egyszerűség elvén nyugszik, szerinte boldogok az együgyűek, az egyszerűek; a középkor a lovagiasság és vallásosság szép és nemes érzelmét tette a társadalom és család sarkkövévé: az abszolutizmus fénykora mind az egyház mind a középkor tanait meghamisította. A férfit férfiasságától, a nőt nőiességétől fosztotta meg.

Az abszolutizmus megrontotta a középkori nemes erkölcsöket,

meg a család vallásra és munkára alapított életrendjét. Hozzájárult civilisatióink e szerencsétlenségéhez, hogy az abszolutizmust forradalom útján sikerült legyőzni. És a hosszas forradalmi állapotnak a lett következése, hogy a forradalom a társadalom és állam teréről a család keblébe is behatolt. A francia nagy forradalom, midőn a királyság tekintélyét ostromolta, az egyházat és a családot fentartó tekintélyt is megtámadta. A trón mellett az oltárt is meg akarta dönteni. Szabadságot és egyenlőséget követelt s a szabadság és egyenlőség utáni ábrándot a család körébe is bevezette. A rend felbomlott, a szív, a kedély üres és szegény lett; s mert a család a munkát és imádkozást nem tartotta kötelezőnek, az Is'en áldása kimaradt. A vallás és középkor által előnkbe irt érzelmek és kötelességek nem vétetnek többé erény számba. A tekintély trónvesztettnek nyilvánított. A nő a férj ellen, a gyermek atya és anya ellen szállt forradalomba. Egyenlőséget követelnek azok, kik a családfentartás munkája egyenrészére nem vállalkoznak s azok, kik munkaképtelenek.

Azonban nem adhatjuk fel a hitet és reményt, hogy ez állapot csak átmeneti állapot. Az egyház és nevelés fel fogják gyujtani azt a világosságot, mely a családot és család tagjait ismét vissza fogja vezérelni a rend és kötelességérzet útjára; meg fogja hozni e meggyőződést, hogy a vallás és keresztény civilisatio örök törvények alatt áll, s e törvények a család és családi élet részére is megmásíthatlanul vannak formulázva.

A mondottakat összevonva, a középkori egyén harczott és imádkozott; a férj és apa harczott, mert ez volt az egyetlen kereset, s a már megkeresett birtok megtartásának egyetlen útja, módja és eszköze. A nő és anya, mert férje örök fegyverben állt, vezette a háztartást, vezette a gyermek nevelését; s ha a fiu megnőtt, a férfi átvette, ő maga megtanította a mesterségére, a vitézségre. E szerint a férfi és nő egyaránt harczott, azaz dolgozott és munkált, előmozdította a ház jóllétét. S egyszersmind mindkettő imádkozott, az egyház s a morál szavait tovább terjesztve.

Az abszolutizmus egy korszakot állított elő, mely alatt a férfi és nő többé nem harczott és imádkozott. A társadalomba és családi rendbe egy szervezet jutott be, mely a munkát és a nevelést is fizesettekre bizza. Ha beteg a társadalom, itt a betegség forrása. Itt a házi tüzhely, a régi otthon elvesztette boldogító varázsát. Nem a becsületes munkát tartják többé a jóllét egyetlen forrásának; s azt hiszik, hogy a kedély, a szív nyugodt lehet a lelkiismeret nyugal-

ma, a jól végzett kötelesség megnyugtatója s a vallás vigasztalása nélkül. Az apa fut, fárad, megszerzi az anyagi jóllétet, de ha a valóságos érzés a családban az anya által kellően ápolva nincs: a kegyelet, a tisztelet, szeretet, elismerés és hála azok részéről, kik élvezik, számára nincs biztosítva. Korunk két legnagyobb államférfia, Kossuth és Bismarck egyszerre jöttek arra a gondolatra és meggyőződésre, hogy milyen az anya, olyan a család; s azt már hangsúlyoztuk, hogy milyen a család, olyan a társadalom és a nemzet.

A férfiak figyelmét arra is felhívjuk, hogy a középkor emberei harczoltak, és nemcsak az ellenséggel, de az étellel is, s ha nem sikerült, a gondviselésben szereztek vigasztalást: míg az újabb kor emberei az élet harca elől könnyen megfutnak, és pedig a halálba. S a család minden tagja figyelmét fel kell hívunk arra, hogy a hol a család forradalmi állapotban van, hol az élet harczában kifáradt léleknek a család nem ad enyhét, nem nyújt pihenést, a család magasegíti megtörni a családfő bátorságát, mire az étellel való küzdelemben akkora szüksége van.

A keresztény civilisatióban nem szabad felcserélni a szerepeket, s szerepét mindenkinek be kell tölteni. A keresztény polgárosodásban család, társadalom és állam rangfokozatos rendszeren nyugszik. Még a középkorból reánk maradt társasjátékaink is a fokozatos rendszert követik. Az éppen a kereszties hadjáratokból reánk maradt sakkjáték tábláján ott áll középsőben a király, mellette, de balján a királyné; minden figura rendelkezésükre áll, minden figurának ki van jelölve pályafutása, kiszabva a szerepe, s e szerepet felcserélni nem szabad; s a király, a családfő bukása az egész romlása.

Még csak egy megjegyzéssel tartozom, s ez az, hogy felolvasásom nem akart egyéb lenni, mint reámutatni a veszélyre, mely a mi példabeszéddé vált egyszerűségünket is fenyegeti. Unitáriusnak lenni annyi, mint munkásnak és takarékosnak, alázatosnak és becsületesnek lenni, s a mellett az elődök iránt kegyelettel, az előljárók iránt engedelmességgel, a szülők iránt háládatossággal viseltetni — a fenébb mondottakat az ifjúságnak itt e teremben, e szavakban szoktuk időnként szívére kötni. Nem tartom feleslegesnek jelezni, hogy iskolánk szelleme ez irányban megy. Mert nevelésünk csak akkor vezethet sikerre, ha család és iskola egy irányban halad.

REMINISCENTIÁK.

— Csevegés. —

A Szerkesztőség felhívására, a „Keresztény Magvető“ olvasóinak figyelmét egy néhány perczig csevegéssel igénybe veszem. Méltóztat azért a kegyes olvasó leülni, vagy a kereveten végig nyújtózni egész kényelemmel, ki a hogy szokta, nehogy a kényelmetlenség miatt terhére váljak valakinek. Én ez alkalommal a keresztény vallás új dolgairól régieket, s a régiekről — új dolgokat fogok regélni.

Hanem előre kikérem, hogy csevegésemben rendszeres előadást senki se kutasson, mert jelen csevegésem, — sem több, sem kevesebb nem akar lenni, mint: csevegés.

(Olvastam egy bibliai földrajzban,¹⁾ hogy Bethlehemhez közel egy barlangot mutogatnak, melyet a hagyomány a Krisztus születési helyévé avatott fel. Ebből a barlangból most egy pompás, gazdagon felékesített földalatti templom lett, melyben egy 32 fokú csigalépcső vezet le. E templom mellék-csarnokaiban lakó barátok határozottan állítják, hogy ez a hely valóban a Krisztus születési helye.

Ugy-e, hogy különös? mikor a biblia valóságosan mondja, hogy „Krisztus egy istállóban született“! . . .

Hanem a különösség hamar elenyész, ha nem ragaszkodunk a betűhöz.

A valóság az, hogy a Krisztusnak születési helyét határozottan ma már senki sem tudja.

Mig Homér élt, az ő zengő Iliászszával egy vak koldusnak tartották, de halála után, mikor a hellén miveltség magaslatát elérte: hét város vetekedett születési helye felett. Mikor Jézus élt, és az ő magasztos hitelveit hirdette: az egy igaz Istenről, a testvériségről, jogegyenlőségről, szabadságról, örökbékéről stb. — hát rokonai is csendes örültnek tartották. De mikor a nép tömege-

¹⁾ Lásd: Bibliai földrajz Farkas Józseftől 89. l.

sen figyelt reája, s a hatalom növekedő népszerűségétől megdöbbenve keresztre vonatta, s meggyilkolva a testi Krisztust, — a lelki Krisztus annál nagyobb gloriával támadott új életre: hát bizony akkor már születési helyét és idejét is kúttatták s a próféták jóslataiból kieszeltek, hogy Efrata Bethlehemben kellett születnie, az Augustus római császár idejében.

Hanem, hogy Bethlehemben, vagy Názáretben született-e? — és mikor? — a történelem valóságának megfelelőleg ma sincs eldöntve, sem születési ideje, sem születési helye.

Ránk nézve nem az a lényeges, hogy mikor és hol született? ... — hanem az, hogy született az idők teljességében.

Nem az idő és hely tette őt oly nagygyá, hanem ő tette születési idejét és helyét nagygyá!

Az első keresztények jól ösmerhették születése idejét és helyét, de azt oly egyszerű eseménynek tartották, hogy még följegyzésre sem hitték méltónak.

A mi az ő születése idejéről és helyéről följegyezve van az evangéliumban: az mind a próféták jóslatainak visszhangja csak, — még alexandriai Kelemen sem szól róla, a ki pedig mintegy undorral említi, hogy „vannak, a kik tulságos érdeklődéssel igyekeznek meghatározni Jézus születésének nemcsak évét, hanem még napját is.“ Szerinte: „némelyek azt mondják, hogy Jézus Augustus 28-ik évében, pachon hó 25-én, vagyis május 20-án született; mások azt: hogy pharmuthi hó 2-án, vagyis április 19-én, vagy 20-án.“²⁾

Szinte négyszáz esztendő zajlott le, mikor a Jézus születése emlékére az első karácson ünnepét szentelték. Aranyos száju Christostomus 386-ban Konstantinápolyban tartott prédikációjában a karácson behozataláról azt mondja: ³⁾ — még nincs tíz éve, hogy ezen nap ismeretes előttetek, — de ti azt oly nagy buzgósággal meg is ünneplitek, mintha azt már emlékezetet haladó idők óta ismerétek“.

Talán még ekkor se szenteltek volna ünnepet a Krisztus születése emlékének, ha azt a keresztény vallás jól felfogott érdeke nem követelte volna.

²⁾ Lásd: Keresztény Magvető X. kötet 6. füzetében 354 lapon Simén Domokos „Az őskereszténység ünnepei“ cz. cikkét.

³⁾ Ugyanott.

A Jézus egyszerű halász tanítványai után jól iskolázott, szakképzett, nagy műveltségű férfiak léptek a keresztény vallás nagy eszméinek harcosaiul, kiknek elég eszélyük volt, hogy átlássák, hogy ha a hegy nem megy hozzájuk, nekik kell a hegyhez közeledniük. Ők hát észrevétlenül, a pogány ünnepeket keresztény ünnepeké változtatták át.

Igy lett az említett barlang is a Krisztus születési helyévé, mert ez által Mithras híveit akarták a keresztény vallásnak megnyerni. A perzsa monda azt tartja, hogy Mithras, a nap isten, éjfél tájban egy barlangban született s a csecsemőt ökrök és szamarak környezték... Mikor az ember ezt olvassa — akaratlanul fölmerül lelkében, hogy vajjon a Krisztus születéséről a nép ajka után feljegyzett mythos — nem nagyrészen a perzsáktól van-e átvéve? . . . kikkel zsidó ország geographiai fekvésénél fogva kereskedelmi és társadalmi összeköttetésben volt.

Valóban meg kell vallanunk, hogy az első keresztények vezetői a Krisztus tanának lényegét megtartották ugyan, de a pogány népek hitregéit és templomi szertartásainak nagy részit átvették, átalakították.

Különben erre maga a Krisztus adott példát. Ugyanis a zsidóknál szokásban volt, hogy a Husvét ünnepét különösen megünnepeljék házilag. A husvét az Egyiptomból való szabadulás ünnepe. Ekkor minden zsidó családnak egy bárányt kellett áldozni, a mit örömmel tettek, mert magok az áldozók ehatték meg és nem az oltár lángja, vagy a papok éhes torka. A ház atyja megnyitotta az ünnepet könyörgéssel, ezután egy pohár bort adott körül kézről-kézre, — ekkor ettek; a 113. és 114-ik zsoltár elolvasása után a második pohár járt körül; azután megtöré a ház atyja a kovásztalan kenyeret s kiosztotta a jelenlevők közt stb.⁴⁾

Ezt a zsidó szokást a Krisztus az ő magasztos szelleme szerint átalakította a keresztények számára Urivacsorává, melyben az ő ártatlan halálára való emlékezés által — erőt, bátorságot és kitartást nyújt az élet küzdelmeire a méltatlan szenvedésekkel szembe; valamint az igazságnak a gonoszszággal szemben való diadalmát tünteti fel.

Igy vette át a keresztelkedést is, maga a Krisztus is megkeresztelkedvén Ker. János által a Jordán vizében.

⁴⁾ Uj testamentum magyarázat dr. Wohlfarth után 19. lap.

Ezt a vallási szertartást kötelezővé tette követőire nézve is, midőn utasításul adta a tanítványoknak: „elmenvén, tanítsatok minden népeket, megkeresztelvén őket az atyának, fiunak és szentléleknek nevében“.

A jó példa, mint mondám, hatott is, mert az ős atyák a pogány ünnepeket észrevétlen keresztény ünnepekké változtatták át. Megtartották a pogány szertartások sok külsőségeit, csak a lényegen változtattak: Jézust és az ő magasztos hitelveit tevén központ gyanánt.

Igy származott, vagy jobban mondva alakult áta régi egyiptusiak, perzsák, rómaiak és germánok napfordulati ünnepe — karácsonná, a Jézus születési ünnepévé.

Az ókor népei a napistennek győzedelmét, ujjászületését látták a napfordulás törvényében, — az ős keresztények pedig a Jézus születésében: az igazság napjának születését, a szellem győzelmének diadalát a sötétség, a tudatlanság és abból származó gonoszság felett.

Az egyiptomiak ez ünnepen örvendezve hirdették: „ma Osiris, a nap-isten született!“ . . . A perzsák pedig Mithras napisten születésének szenteltek ünnepet. A rómaiak 30 nap vigadoztak ez idő tájban, és december 25-ét „natalis Solis invicti“, azaz a legyőzhetetlen nap-isten születés napjának nevezték. A germanok pedig 12 szentéjszakát ünnepeltek e természeti változásnak.⁵⁾

Valóban bámulandó az az eszélyes eljárás, melylyel a keresztény ősatyák az ujon szerzett keresztény ünnepekbe oly bámulatos módon be tudták olvasztani a régi pogány ünnepeket, hogy azokban minden nemzet a maga hitformáit mintegy eszményítve feltalálhatta.

A karácsonnt megelőző hajnali misékben, melyek az ős keresztények vigilláiból vették eredetüket: a germanok 12 szent éjszakájokat föllelhatték s így könnyebb volt őket Bonifaciusnak, a germanok hittérítőjének, egy lépéssel odább vinni a természeti naptól, a szellem és erkölcs fényes napjához, a Jézushoz.

Az o'tárok, füstölők, szenteltvizet tartó medenczék stb. melyek a zsidó kultusból vétettek át, a zsidókat nyerték meg az új vallásnak.

Az állat-áldozatok igen nagy költséggel jártak; könnyebb volt a legszegényebbnek is az új vallás lelki áldozata. — A

⁵⁾ Egyházi szemle 4-ik évfolyam 13-ik szám.

jeruzsálemi templom előcsarnokaiban elhelyezett óriási vízmedenczék, melyek közül egy a tengert jelképezte, melyen őseik átmentek Egyiptomból való szabadulásukkor — kezdettek sokaknak terhükre válni, mert a nyilvános mosakodás kellemetlenségekkel járt; sokkal kényelmesebb volt az új vallás parányi szentelt-vízet tartó medenczéje, melyben csak ujjok hegyét kellett bemártani s egy keresztjegyet vonni homlokukra és mellükre, — melyről már akkor elterjedhetett, hogy se nem árt se nem használ. — A mellett az új egyház testvéries egysége, melyben minden közvala: tömegesen vonzotta magához az áttért zsidókat, melyben reformálva, átalakítva látták elavult vallásszerkezetüket.

De a mily nagy volt a buzgalom a tömegesen áttértekben előrendin a zsidók közt, épp úgy megcsökkent nemsokára, mikor a pogány nemzetek egész serege tért át — minek oka a zsidóság önhittségében rejlett, mert méltóságán alólinak tartotta oly vallás tagja lenni, mely zsidót és pogányt egyaránt az Isten választott gyermekének tart.

A bethlehemi jászol mythossában a Mytras hivi hitelveiket kibővítve, eszményítve találhatták fel. Így a más nemzetek is.

A görög és római műveltség, mely a keresztény vallás fellépésekor a zenit pontot érte el, a házi és mezei istenek seregét szent meséivel már túlhaladta és teljesen megvált érve a nagy aratásra — egy magasabb szellemi vallás elfogadására. E két nemzet a keresztény vallást nemcsak elfogadta, hanem magas műveltségével azt tovább is fejtette. A római és görög püspökök vetélye, bárha szakadást is idézett elő a ker. egyházban, de tagadhatatlanul a ker. vallás és az emberi nemzet fejlődését nagyban elősegítette.

Az első keresztény egyház vallási cultussa igen primitív volt. Az őskeresztények vallási szertartása, bár ha sok tekintetben megegyezett is a mai protestánsok templomozásaival, de nélkülözötte a hit tisztultabb és magasabb szárnyalásait.

A vallás hitformáinak terjedtsége és tisztultabb alakjai első sorban nyugat és kelet tudósai vetélyeinek köszönhető.

A hét első napjának, a vasárnapnak, megünneplése, a husvét és pünkösd ünnepe: ebben határozódott az első keresztények ünnepe szentelése. ⁶⁾

A negyedik század második felében bővül a keresztények ün-

⁶⁾ Lásd: Keresztény Magvető X. kötet, 6. füzetében „Az őskeresztények ünnepei” című cikkét Simén Domokostól.

nepe a karácsonnal, mely a rómaiak „natalis Solis invicti“ ünnepéből veszi eredetét ⁷⁾, mikor már a római és görög magas műveltség a keresztény egyházban a maga méltó helyét elfoglalta és megkezdte vallási hitvitáit.

Azonban sem a római, sem a görög műveltség nem tudta a pogánysággal átjött habonás hitfogalmakat a keresztény egyházból kiküszöbölni.

A szentek imádása, sirjaik, csontjaik tisztelete, mely Konstantin idejében lép föl először, a későbbi évek keresztényeit is fokozódó balhiedelmekkel és vak fanatizmussal árasztotta el.

1033-ik év körül számlálhatatlan néptömeg zarándokolt a szent-sirhoz. Előbb a köznép, azután a közép osztály, végre — előkelők, hatalmasok, grófok, királyok és királynék vak fanatizmussal, mely a keresztény vallás szellemével össze nem fér. Egy grófról az van följegyezve, hogy magát Jeruzsálemből a szentsirhoz hurczoltatta, s a kőből egy darab reliquiát leharapott. ⁸⁾

E kor keresztényei szent dühökben tultettek Kelet askétáinak vandal önkinzásain.

A képimádás is a pogány cultusból fejlődött ki. Különösen Irén és Theodora görög császárnék eselszövényei csempészték be a képimádást a keresztény cultus keretébe, mely ellen a legértelme-sebb császárok léptek fel a pápákkal egyetemben. ⁹⁾ Azonban az asszonyi eselszövény végre is győzött a császárok hatalmá-n s a pápák csalhatatlanságán.

Valóban bámulandó, hogy oly eredet után a képimádás terjedési vehetett és sok tekintetben még ma is fentarthatja magát. ⁴⁾

Az első keresztényeknél egész Konstantin idejéig a vértanuk és szentek imálásának semmi nyomaira sem akadunk. ¹⁰⁾ Még az Úr Jézus születésének sem szenteltek ünnepet, mert a Krisztust is valóságos embernek tartották. Még Árius idejében is a kereszténység nagy része annak tartotta; de már ekkor a hitviták a Jézus isten voltát is hatalmasan hirdették. A „homoiousion„ és a „homou-sion“ sok véráldozatba került.

Borzasztó mivé fajulhat és minő véres következményei lehetnek a legistenibb tannak is, ha méltatlan kezek hegyezik, élire ál-

⁷⁾ Ugyanott.

⁸⁾ Lásd: Dr. Baur „A középkori keresztény egyház“ cz. műve. 97. l.

⁹⁾ Ugyanott. 84. l.

¹⁰⁾ Simén D. idézett czikke.

litják, csürik, csavarják s ez által az egység helyett a meghasonlás átkos magvát szándékos roszakarattal szórják el.

Ahoz a sötét ponthoz értem, melyről jobb nem csevegni, hanem arra a feledékenység és megbocsátás vastag fátyolát borítani.

Minő boldog korban élünk mi most. Ma már nem állunk fegyverben egymás ellen a hitért. Ma a papok a békességet hirdetik s a hitharczok legfennebb a papíron tintavérrel folynak. Ma a pap hitvitákat nem visz katédrába.

Nincs is arra szükség, mert ma már az emberiség felvilágosultságával maga vált — „királyi papsággá.“

Ma festők és írók a lángész mindenható, ellenállhatatlan erejével nagyobb hódítást tesznek a hitmezején egy néhány nap alatt, mint a letűnt kor százados hitvitái.

Előáll egy új Michel Angelo, kit magyar néven Munkácsi Mihálynak neveznek s catholicus emberletére Krisztust Pilátus előtt halhatatlan ecsetével oly éethiven pingálta le, hogy az egész világ tisztelettel hajlik meg „az ember Ur Jézus előtt.“

Előáll egy barbar nemzet lángeszü gyermeke Turgenyeff Iván s a nélkül, hogy tán ösmerné az unitárius vallást — oly hiven írja le „Prózaí költeményeiben“ a Krisztust, mintha az unitarismusnak akarna propagandát csinálni.

Záradékul ide igtatom Turgenyeff remekét:

A Krisztus.

Ifjúkoromban, félig a gyermekkor világában, ott látom magamat a falu alacsony templomának boltozata alatt. A vékony viaszgyertyák, akár csak piros fénybogarak fénylettek a szent képek előtt.

Szívárványszinü ív környezett minden lángot.

A templomban minden sötét és borus volt, hanem sok nép volt benne és állott előttem.

Csupa barnafürtös parasztféj. Ide oda néha hullámzatos mozgásba jöttek, leborultak és ismét fölemelkedtek, akár csak az érett buzakalászok, mikor a nyári szél simítja őket hullámképüekre.

Egyszer hátam mögött belépett valaki és mellém állott.

Nem fordultam meg, de tüstént megéreztem, hogy ez az ember — Krisztus.

Meghatottság és kíváncsiság, utóbb félelem egyszerre vettek rajtam erőt. Legyőztem őket és megnéztem szomszédomat.

Olyan arca volt, mint a többinek. Olyan arca, mely hasonlított minden emberi ábrázathoz. Szeme figyelmesen és szeliden te-

kintett fölfelé. Ajkai le voltak zárva, de nem összeszorítva . . . felső ajka mintha könnyedén rátámaszkodott volna az alsóra. -- Szakála nem nagy, álla alatt kétfelé elválasztva, szemei és kezei mozdulatlanok, az utóbbiak összekulcsolva. Öltözete is olyan volt, mint más embereké.

— Tehát az lenne Krisztus? gondolám. Ilyen egyszerű, egészen egyszerű ember? Az lehetetlen!

Elfordultam. De alig fordítottam el tekintetemet ettől az egyszerű embertől, akkor ismét úgy látszott nekem, mintha annak, a ki mellettem áll, csakugyan Krisztusnak kellene lenni.

Ismét reá tekintettem és ismét ugyanazt az arcot láttam, mely minden más emberi arcához hasonlított; ugyanazon mindennapi, habár előttem ismeretlen vonások.

Utoljára kinosan kezdettem magamat érezni, de lassan-lassan magamhoz tértem. Csak akkor lettem biztos benne, hogy éppen az olyan, minden más emberhez hasonló arc, csak az lehet valóban — Krisztus arca.

Ugy-e — épp oly szép ez a költemény, mint a Munkácsi rajza? Ez a Turgenyeff aligha össze nem beszélt Munkácsival, hogy egyik az ecsettel, a másik a tollal rajzolja le a valódi Krisztust. Remekeltek. A Turgenyeff költeménye szakasztott mássa a Munkácsi rajzának.

A ki a Munkácsi festményét valaha látta s a Turgenyeff fennebbi költeményét olvasta — a legelfogultabb lélekkel is be kell hogy vallja, „hogy éppen az olyan, minden más emberhez hasonló arc, csak az lehet valóban — Krisztus arca!”

RÉDIGER GÉZA.

A HALOTTI BESZÉDEK JELENTŐSÉGE ÉS EZEK KIVÁLÓBB IRÓI AZ UNITÁRIUS EGYHÁZBAN A 18-IK SZÁZ ESZTENDŐBEN.

A halotti beszédek a halottak iránti kegyelet nyilvánulásai.

E kegyelet nem csupán az új kor erényei közé tartozik. Megvolt az régen, az ó-korban is, mindenütt találkozunk vele egy vagy más alakban.

Az egyiptomiak, kik a lélek vándorlásában hittek, a kegyeletet a halott testének bebalzsamozásában helyezték és pedig abból az okból, hogy a vándorlásaiból visszatérő lélek épen találhassa a magára maradt testet.

A történelemből olvassuk, hogy már az ó-korban a görögök és rómaiak emlékbeszédeket tartottak halottjaik felett.

A megalakult és fejlődő ker. egyházban a halotti beszédek tartása a cultus tanító részének kiegészítő részét alkotta és alkotja ma is főleg a prot. egyházakban. Sok halotti beszéd maradt fenn a múltból s egyházunk irodalmában is jelentékeny helyet foglalnak el azok, s megérdemlik, hogy velők foglalkozzunk.

Én e cikkben különösen a 18-ik század halotti beszédeire akarom vonni a figyelmet, minthogy e század esztendőiből ilyenmő termék mégis a legtöbb maradt fenn. Megelőzőleg azonban szükséges lesz általánosságban a halotti beszédekről egy pár szót elmondani.

A halottak tisztességes eltemetése az emberi szív szeretetének kegyelettel párosult érzetében gyökerezik.

Minél nagyobb az űr, mit a halott övéi közül elköltöztvén maga után hagy, annál nagyobb az iránta nyilvánuló kegyelet, szeretet és fájdalom, annál nehezebb a vigasztalás. A szónoknak sikeres munkálkodása itt attól függ: ha vajjon belát e az emberek lelkébe? Megvan-e az ő szívében is a fájdalomnak az a hurja, melyet mozgásba hozhat a vesztes felek fájdalomkiáltása?

A szónok, kinek feladata a veszteség miatt szenvedőknek hitet és reményt adni, hiába bölcsekedik a fájdalom fölött, mert a veszteség fájdalma több a bölcseletnél, a szenvedő fájdalma szomorú valóság, melyet ha gyógyítani akar, nem gyógyíthatja a bölcsekedés

rideg tanával, mely azt hirdeti: szenvedj, mert ez a te sorsod, így akarta ezt a hatalom, mely a természet erők véletlen összjátékából neked éltet adott.

A szenvedést vigasztalás gyógyítja csak, s a ki vigasztal, az szeret, tehát a szenvedést csak egy nemes emberi érzelem gyógyíthatja, és ennek az érzelemnek a neve szeretet.

Ez a szeretet öröklétet hirdet, remél; ez megtanít hinni egy örök szeretetben, mely szeretet akkor is, midőn a szenvedés keresztjét nyújtja az embernek.

Az ilyen szellemű halotti beszédek a sajtó szívek fájdalmait a hit édes cseppeivel öntözik, s általok vigasz és reménység száll a fájó kebelbe, s az eredmény az Isten akaratában való megnyugvás lesz. Az ily szellemű halotti beszédek által elérték a cél s a célban, mint eredményben annak jelentősége is benne foglaltatik.

E törekvés a 18. százév halotti beszéd iróinál feltalálható. Az irók jellemzését illető megjegyzésünknel nem hallgathatjuk el, hogy azok soha sem tüzték célul korunknak legkevésbé sem helyeseltető szokását: a vesztés felek kesergetését a beszéd által, hanem a halott érdemeit magasztalva, erkölcsi életét kilomborítva, míg egyfelől fájdalmat enyhítő szavaikat a szívekbe juttatni igyekezének, másfelől a halott tetteit követésre méltó példaként állították az élők elé.

A halott érdemeit magasztaló részben ott van mindenütt a bűn ostromozása is. És helyesen, mert alig kínálkozhatik jobb alkalom a papra nézve a vallási és erkölcsi, a bűn és erény, egyiknek magasztos, a másiknak lesújtó következményeit szemmel láthatóbban állítani elé, mint a halotti beszédekben.

Beszédeikkel e szerint a 18. százév szónokai az erény meggyökereztetését keresték.

Ezt a törekvést mutatja az az általánosnak nevezhető szokás, hogy egy halott felett rendszeren két, de néha három beszédet is tartottak. S hogy nagyban befolytak a vallás-erkölcsi élet ápolására, nyilván van a botrányos életüket intő jelszóból: „belőletek soha sem lesz két prédikációs halott!”

Az erkölcsiség ápolására határozottan befolyhatott a több beszéd tartás és az azokban feltüntetett erény magasztalása. „Mert az emberi nemnek mindig szüksége volt és van nagyszerű példákra, hogy a serdülő ivadék fölfelé tekinteni, nemes czélokért lelkesülni, értők fáradni, nekik áldozni tanuljon.”

A 18. százév halotti beszédeinek mintegy kiegészítő részét tet-

ték a bucsuztatók. Nevezetesek ezek az unitáriusokra nézve, mert ma is genealogia gyanánt tekinthetők, s mint ilyenek egyháztörténetünk megírásánál is hasznosak.

A 18-ik százév beszéd írói között a következőket találjuk: 1)

V. Pálfi Sigmund halotti beszédet írt és mondott 1. Káli Kun László felett 1733. febr. 8. 2. Pekri László felett 1697. k. i. 3. több prédikációt és könyörgést.

Kereszturi Sámuel 1. Sztánó Szaniszló felett 1703. 2. Kmita András özvegye: Vilhelm Krisztina felett 1704. 3. Gyerőfi László felett 1705. 4. Zsuki Mária felett 1705. 5. Hosszu Margit f. 1706. 6. Orvos Pécsy András özvegye Sztánó Erzsébet felett 1712.

Géjzánovics János Suki László felett 1730 körül.

Fosztó Uzoni István városfalvi pap III. évi szolgálatja alatt különféle beszédeket írt. k. i.

Darkó Pál nagy-ajtai pap, Pekri Ferencz, Pekri Gábor és Kabós Judith fia felett. k. i.

Kovácsi Tamás, kolozsvári pap többnemű egyházi beszédet. k. i.

Géjza József, templomi és halott feletti beszédeket 1766—1170.

Ferenczi János, kolozsvári pap, sokféle prédikációt több kötetben. k. i. H.-almási Bencze Pál és abrudb. Nagy Mihály halotti beszédeket: P. Sárosi György felett 1764.

Jövedétsi Pál és Désfalvi Simon Christoph Sárosi János emlékét írták meg versekben. 1703. 2)

Jánosfalvi Sándor István által a székely-kereszturi tanodának ajándékozott kéziratban levő beszéd gyűjteményben még a következő írók és beszédek említetnek.

Pákei Pákei József kolozsvári unitárius professor F. M. Suki Suki László felett 1792.

Lázár István püspök, Gyulai László felett a következő czimű beszédet: „Oratio kolozsvári ötves czéhmester: Gyulai László felett, melyben mind a jó karban levők, mind az öregek bizonyos kimutatott utakon, s prescribált Regulák mellett megifjittatnak, úgy, hogy akármikor is ifjantan hallhassanak meg, mondotta Lázár István superintendens ur 1777. esztendőben.“

Emlékezés van e könyvben Derzsi Varga György ily czi-

1) Ar. Rákosi Székely S. Unitária vallás történetei Erdélyben 187—191. l.

2) 4. r. 16 l. Nyomatásban megvan a kolozsvári unitárius főiskola könyvtárában. Székely S. egyh. tört.-ben nem említi.

mű beszédéről: „Halotti prédikáció néhai Derzsi pap és Udvarhely-köri Esperes ujszékelitiszt. Menyhárt Sámuel ur végtisztelőtén, melyben egy pap felöltöztettetik a maga papi köntösében, mondatott városfalvi pap és Udvarhely. Egyh. környéki jegyző Derzsi Varga György által az 1780. esztendőben Apr. 24 én Szentgyörgy napján.“ Varga György temette el Menyhárt Sámuel feleségét is, továbbá Patakfalvi Tek. Ferenczi János ur igaz valóságos özvegyét néhai Sándor Krisztina urasszonyt.

Ebben van feljegyezve Kereszturi Sámuelnek következő czimű beszéde: „Tek. széplaki Petricsevich Horváth Ferencz uram özvegyének, mint jóságos cselekedetekkel gazdag Tabithának, néhai tek. nemzetes Balogh Kata utolsó tisztesség-tétele Széplakon.“

Említés van téve ugyanebben a gyűjteményben Finta József ilyen czimű beszédéről: „Halotti predicatio Néhai T. Derzsi Mihály ur felett, melyet mondott Derzsi pap és udvarhelyi unitár. Egyházkörnyéki esperes ujszékelit F. Finta József ur Derzsbén.“

Szent Ábrahám Mihálytól „Itélő mester néhai Tek. nemes nemzetes Kénosi Sándor Gergely felett mondott beszéd, melyben egy terhes szenvedéseit béketűréssel és diadalommal viselt jó keresztény adatik elő.“

A 18-ik száz évben irt és nyomtatásban is megjelent halotti beszédek közül a következők a kolv. unitár. főiskola könyvtárában vannak:

1. „Halandóságból kivezető Ariádné Fonala, azaz: olyan halotti oratio, melyben a tek. idősbb Pókai Sárosi György urnak, Hideg Tetemeinek eltakaritattása alkalmatosságával ezen Paradoksumot: Hogy bátor minden embernek meg kell halni, mégis minden Ember teheti, hogy soha meg nem halván, örökké éljen megégyeztetvén A. N. Szent-Lászlói Unitarium Templomban Abrudbányai Nagy Mihály, a Tordai Unitária iskola Rectora. 1764-ik Esztendőben Bőjt-más Havának XVIII. Napján együgyüképen kibeszéllette.“

2. „Halottak ünnepe Hamvas szombath. Melyben boldog emlékeztető kegyes Pátrona Asszonynak zokogással említendő Néhai Tekintetes Dési Judith asszonynak, Ama Nemes Tudományu, ritka dexterit'ásu jeles Férfiu, ma is áldott emlékezetben élő Néhai Tek. Knita János ur Árva Galambjának, sokáig dicséretesen Özvegylett, régi kedves életü Párjának utolsó tisztességének megadásakor egy gyászos oratori Székben egy hamvas Textust megmagyarázott, a házi szegényeket kihirdette, s a fent megnevezett Özvegy Asszonyt örökösen férjhez adta Géjza J o s e f, A' Kolosvári Unitarium Collegium-

ban Logicát és ékessen szólást tanító ifju; és a' megnevezett Collegiumnak méltatlan Séniora". Pozsonyban, 1785.

3. Az örökké valóságnak három Postái: a kik e világi számkivetésben bujdosó Adámnak fiait örökös hazájokba hijják;

a' kik ama' minden kegyességet megjutalmaztató Törvénszékre atsk-nem együtt czítálák, két jó urainkkal a' boldog emlékezetű Kmita András uram özvegyét, Nemzetes Wilhelm Christina asszonyt 1704. esztendőben, Szent Iván havának 14 napján, Kinek utolsó tisztességére hideg tetemei felett ez három Postáknak követségeket megbeszéllette, a Kolozsvári Unitárium Collegiumban Oratoriát tanító ifjú, Kereszturi Sámuel. Kolozsvárt, 1704.

4. Halotti elmékedések, Melyek Ama' Néhai Méltóságos uri férfijúnak Néhai Méltóságos Sepsi sz. Iványi idősbb Henter István urnak E földről lett eltakarittatása alkalmatosságával mondattak, Almás-i Ádám és Márkos György által 1789-ik esztendőben. Kol. 1790.

E négy utóbbi beszédet röviden ismertetjük is szólván szerkezetükről, tartalmukról és styljok sajátosságairól.

1. A Sárosi György felett tartott oratiója Nagy Mihálynak, megfelelt a czélnak. A beszéd tárgyából „az elkerülhetetlen halált el lehet kerülni“, gördülékenyen foly a felosztás: „minden embernek meg kell halni; s mégis minden ember teheti, hogy soha meg ne haljon“³⁾

A felosztás után a test mulandóságával foglalkozik. A meghalás — így szól — természetünk tulajdona. Az elől menekülnünk nem lehet, mert

„A por, mint füst s pára könnyen enyésztetik; Igy emberi voltunk semmivé tétetik.“⁴⁾

Hogy minden ember elkerülheti a halált, négy részben bizonyítja:

1. A tanuló ifjak kerülhetik el, kik elhagynak miudeneket: hogy követhessék alázatos mestereket. Itt bivatkozást teszen a Jézust követő apostolokra s aztán Anaxagorásra, ki hogy hazájának hasznára lehessen, csak tanulmányainak szenteli magát. Dicséri a Cleantes igyekezetét, ki éjjel dolgozott, hogy nappal tanulhasson.

Ezek elkerülték a halált, mert:

Jó tanuló örökké él,
Hire mégyen, mint sebes szél;
Kinek nem árt semmi rút tél;
Haláltól hát méltán nem fél.⁵⁾

³⁾ 141—142 l. — ⁴⁾ 143 l. — ⁵⁾ 147—152 l. —

2. Az Ecclesiasticusok, vagy a belső rendet képező papok, professorok és mindazok, kik az Isten dolgait hirdetik.

„Azokat kell belső rend közé számlálni, kikben minden virtust fel lehet találni.“⁶⁾

Ezek közé számlálja az ó és új testamentom íróit, kik, ha meghaltak is, örök életet nyertek a halálban.

3. A politikusok, kik ha beírták hazájok történetébe nevöket, a hallhatatlanság koszoruját öltötték magokra.

Törvényt Népnek bölcsen ír, mint élő Törvény
A jó Politicus; nem lesz bünös örvény;
Söt minden dolgában bünt kerül s Istent fél,
Jó Példa adásra Szive, Lelke hal 's él,⁷⁾

4. Az oeconomusok: szántó-vető, baromtartó emberek, a szőlőművesek, kertészek, kereskedők stb. nem a fényes állástól függ emlékünk fenmaradása, hanem a kötelesség fáradságot nem ismerő teljesítésétől.

Ábel, Ábrahám, Loth stb. példáival igazolja, hogy az elkerülhetetlen halált ezek is elkerülheték, s ma is elkerülhetni.⁸⁾

Végül a halott felett kesergőket az elhunyt halhatatlanságával vigasztalja, ki az említett 4 osztály közül mindeniknek tagja volt életében s így a halálban is örök életet nyert.⁹⁾

Elmélkedését, a beszéd terjedelmét csaknem fölülmuló versben írt bucsuztatóval zárja be, melyben az elhunyt életrajza és genealogiájával foglalkozik.

E genealogia a bibliai családfák mintájára készült; ezt mutatja a szónok ama törekvése, hogy a család első tagjára viszi vissza genealogiája megírását.¹⁰⁾

2. Géza Józsefnek Dézsi Judith felett tartott beszéde. Szerzőnek csak ez a műve fordult meg kezemen, de ez egy is meggyőzött arról, hogy kora legkiválóbb írói és szónokai közé tartozott. Az egész beszédet átlengő vallásos érzelem a valódi papot, az ügyes szónoki fogások a ri'ka szónokot, a találó gondolatok helyes használása, benne a jeles író mutatják.

Úgy képzelhető e beszéd, mint e száz év egyik emlékköve, melyre a szónok az elhunyt erényeit: keresztényi alázatosságát, kifogástalan jellemét, szelidségét, iótkonyságát és emberbaráti szeretetét metszette, hogy ez emlék által erényeiben tovább éljen a hát-

⁶⁾ 152—153 lap. — ⁷⁾ 153—158 l. — ⁸⁾ 158—162 l. — ⁹⁾ 162—178 l. —

¹⁰⁾ 179—189 l.

ra maradottak között. Az elhunyt keresztényi erényeinek magasztalása mellett igen szépen tűnik elő a felfuvalkodottakat, a földi kincseket Isten gyanánt imádó fősvényeket, önnagyzókat, világ szerinti nagyokat, mint jellemben, erkölcsben, keresztényi szeretetben alacsonyokat sujtoló haragja. A szószékből oly őszinteséget ritkán hallani: „Jovallom azért, még nem késő, a ki ma közületek bé nem akar porosodni, hamvasodni, fogja rá, hogy rosszul van s szép lassan, mig bé nem hamvaznám, menjen innen.¹¹⁾

Az egész beszédben az erény magasztalását jellemző s az emlitett bűnöket sujtoló hasonlatai, képei, a történelemből vett idézetei, a beszéd egyszerű, de mindenki által érthető, tiszta nyelvezete által kellemes olvasmány ma is.

3. „Az örökkévalóságnak három postái“ Wilhelm Krisztina felett mondotta Kereszturi Sámuel 1704-ben.

A bevezető részben három postával foglalkozik. E három posta a halál, mely különbség nélkül mindenkit felkeres, hogy megfűja felette trombitáját. — E szomorú trombitát fűvő postás először csak annyit mond, hogy „a házadat rendeld el és tégy testamentumot; mert te meghalsz és nem élsz.¹²⁾

A második postás rémitőbb ennél; ez azt jelenti, hogy „Mane, Techel, Phares“: megszámlálta Isten a te országodat és betöltötte. Megmérettél a fonthan és hiányosnak találtattál.¹³⁾

A harmadik pedig a követségnek summája: „Adj számot a te sáfárságodról, mert nem lehetsz többé sáfár.“¹⁴⁾

Ezzel a bevezetés véget érven, kimondja, hogy az első posta testamentumtételt, a második divisiót, a harmadik számvételt emleget. Ezekon alapszik a beszéd tárgya, melyet a következőleg oszt fel:

I. Minő testamentumot tett a halott?

II. Divisiót csinál.

III. Számvételről beszél.¹⁵⁾

Mulandó az élet. A halál nem késik. Minden perczen eljöhet. Legyünk készen reá:

Megholtak atyáink, így meghalunk mi is,
Kik most sirban vannak, éltenek azok is.
Igy elmulunk mi is, elmulnak mások is,
A mint a szegények, ugy a gazdagok is.

¹¹⁾ 5 l. — ¹²⁾ 1—3. l. — ¹³⁾ 3 l. Dán. 5. 26—27. — ¹⁴⁾ 4. l. Luk. 16., 2. — ¹⁵⁾ 4. l.

Ezeket mondja a testamentum-tevésről.¹⁶⁾

A testamentumot felosztás követi — így szól a második részben. Az osztalékot mindenkinek el kell fogadni, mert a halál adja.

Ne bizzatok a földi kincsekben. A kincs és gazdagság elmarad a sirnál, s csak ez lesz minden öröksége, ha még Asvérus is.¹⁷⁾

Ilyen a hatalom is, mondja a harmadik részben. A nagyság és hatalom a halál előtt nem jönnek tekintetbe. Rettegjen bár a világ téled, de ez egy előtt te emelsz kalapot. Vessünk számot magunkkal, gyűjtsünk lelki kincseket e földön, hogy sáfarkodásunkról számot adhassunk ama más hazában.¹⁸⁾

Igy tett szomorú tiszteletünk tárgya is. Nála megjelentek a követek; el is ment utánok; de semmijét sem hagyta itt; mert „ha igaz az igazság szava, hogy egy pohár Prófétának adott hideg vízzel menyországot vehetünk; hány menyországot vehetne az, a ki nem egy pohár hideg vizet adott, hanem ebben a pénznek szerelmétől halálra csömörlött világban is maga költségével külső országokból Prófétákat hozott.“ stb. ¹⁹⁾

Az egész beszéd, de különösen az elhunyt érdemeinek magasztalása, oly szép, oly magasztos, hogy az író abban nemcsak példát mutatott a követésre másoknak, de az elhunytnek is méltó emléket állított benne.

4-szer. Almási Ádámnak Henter István felett tartott beszéde, II. kir. XX. r. 1 vers alapján:

Rendeld el házatad, mert meghalsz. (1789.)

Az egész beszéden az alapul vett tétel szelleme huzódik keresztül. Az alkalomhoz mérten szebb, az alapigének megfelelőbb bevezetést ma sem lehetne írni. Ebben elmondja, hogy az öröm és fájdalom egy láncz által fűzettek az emberhez, annyira elválhatlanok egymástól, hogy a hol az egyik megjelenik, ott a másiknak is be kell következni, hogy a fájdalom és szomorúság elmúltával annál nagyobb legyen az öröm becse. Az öröm az élet boldogságának alapja, de azt nagybecsüvé a fájdalom teszi, mely mérsékli annak tulkapásait.

„Helyesen kormányozza — így szól ő — a mérhetetlen bölcsességű Isten a maga kedves hiveinek az alsó világban változó állapotjukat, hogy az öröm mellé a szomorúságot adta, mert valamint a tulhajtott öröm, úgy a fájdalomban való mély elmerülés is ártalmára volna az embernek.“²⁰⁾ Mindkettőnek szomorú következeit a

¹⁶⁾ 4—6 l. — ¹⁷⁾ 6—11 l. — ¹⁸⁾ 11—16 l. — ¹⁹⁾ 17—18 l. — ²⁰⁾ 1—4 l.

történelemből vett példákkal igazolva, áttér a beszéd tárgyára, melyben a felvett tétel alapján három kérdésre felel:

1. Mikor csendült füleibe a királynak e szigorú parancsolat „Rendeld el házádat?”

II. A próféta által mondott parancsolatról elmélkedik.

III. E parancsolat okáról szól.²¹⁾

E részek szép és alapos fejtegetését a görög és római történelemből, majd bibliai idézetekből vett példákkal világosítva,²²⁾ áttér egy negyedik feltételre, hogy annak alapján egy testamentum tételre onszoló tudományt tegyen.²³⁾

E tudomány alapján készített testamentumnak két ága van: a házat naponként szentül kormányozni, s e mellett a halálhoz közelítvén, abban jó rendelést vagy testamentumot tenni.²⁴⁾

Az egész beszédből a keresztényi élet hű képe: a mély vallásosság sugárzik ki, mely a keresztény embernek minden házában legnagyobb ékessége (lakoháza,²⁵⁾ családja,²⁶⁾ ekklezsia,²⁷⁾ templom²⁸⁾, a lelkiismeret drága háza,²⁹⁾ a koporsó³⁰⁾ és az örökélet³¹⁾.

Az egész beszéd az alapige fejtegetésén alapult, tehát általánosságban volt tartva, s így az elmondottakat „alkalmaztatás”³²⁾ czímen az elhunyttra vivén vissza, bucsuztató nélkül zárja be szép beszédét, hogy átadja a szót Márkos Györgynek, ki e tétel alapján:

„Erős a szeretet, mint szintén a halál,

Sőt erősebb annál, ha jó szívre talál³³⁾

négy részre osztja beszédét.

I. Előállítja az ellenséget a halálban.

II. Felhossa a legerősebb fegyvert, melylyel a halál meggyőzetik.

III. Felöltözteti a szeretet fiát a maga szokott köntösébe, mely egyszersmind fegyver gyanánt szolgál, s végül:

IV. Szembeállítja a szeretetnek fiát az ellenséggel.³⁴⁾

A felosztás után rövid magyarázatban kifejti, hogy mi és hányféle a halál.³⁵⁾

Azután arról a fegyverről gondoskodik, melylyel a halál meggyőzhető. Ezt abban a szeretetben találja fel, melynek legfőbb tárgya az Isten, a benne helyezett hittel és reménységgel.³⁶⁾ Ezután a szeretet fiait; az Istent, Krisztust és a felebarátját szerető embert felöltözteti a maga szokott köntösébe, ékesítvén azt az örökélet felől

²¹⁾ 5 l. — ²²⁾ 5—14 l. — ²³⁾ 14 l. — ²⁴⁾ 14 l. — ²⁵⁾ 14—15 l. — ²⁶⁾ 15—16 l. — ²⁷⁾ 16 l. — ²⁸⁾ 17 l. — ²⁹⁾ 17 l. — ³⁰⁾ 17 l. — ³¹⁾ 18 l. — ³²⁾ 34 l. ³³⁾ 1 l. Ének 8., 6. — ³⁴⁾ 5—6 l. — ³⁵⁾ 7—10 l. — ³⁶⁾ 11—14 l.

való reménységnek sisakjával, a hitnek mellvasával, a felebaráti szeretetnek nehéz-pánczéjával.³⁷⁾

E fegyverek védik az igaz keresztényt a halál ellen. Ezekkel ékesítve harczolt Henter István is, s győzött s győzelmi babéra az örökélet megnyerése lett.³⁸⁾

Ezután az első szónok által elhallgatott genealogiájához kezd az elhunytak, melyet a 16-ik száz esztendőtől kezdve levezet egészen szomorú tárgyáig.³⁹⁾ Márkos is e genealogia megírásánál a bibliai családfák alakját tartotta szem előtt.

E két beszéd megírása után száz év röpült el. Ez idő alatt az irodalom és nyelv magas fejlődésre jutottak, de e két beszéd a maiak mellett sem szegényülne meg. E művek olvasása alatt az ember keblének hurjai mozgásba jönnek a fájdalom nem egy helyen megható ecsetelésén.

E beszédek irálya (stylus) különböző. Igen természetesen, mert az egyén módorát szavai, akár beszédben, akár írásban, mindig visszatükrözik: az irály maga az ember, szokták mondani. Némely ember elvontan, szárazon okoskodva ír és beszél, a másnak száján, vagy tollán az elvont eszme is kézzel foghatóvá lesz; az egyiket a konkrét világ érdekli, bilincseli le jobban s eszméi is abból fakadnak; a másik a kézzel fogható is szereti fokról-fokra, lassan haladó okoskodással bizonyítani; van a ki szeret cizfrán beszélni, van a ki egy szerüségét keres beszédében.

Ezek, s több ilyes, mind nagy befolyással vannak a stylus minőségére. De bármelyik fajtához tartozék valaki, az is sokat tesz, hogy az illető inkább a szív embere-e, vagy az észé: a szívhez szeret-e szólani, vagy az észhez, avagy mindkettőhöz egyszerre.

A felhozott alapon minden egyes beszédről sokat lehetne elmondani, én azonban csak azokra a styl-sajátságokra terjeszkedem ki itt, melyek a koréi, tehát több-kevesebb mértékben mindenik beszédben feltalálhatók, a melyek kezemen megfordultak. Ezeket a stylusbeli sajátságokat a következőkben ismertetem:

1. Mindenik beszéd-író többé-kevesebb szereti az áradozó bőbeszédü fejtegetést. — Pl. Kereszturi Sámuel a Wilhelm Krisztina felett tartott beszédének a kezdetén, hol azt akarja kifejezni, hogy korának szomorú idejében, a követek és posták járása szünetel, így elmélkedik: „Azt gondoltam én, hogy ez háboruságnak zivataros záporával áradott tengernek habjaiban már a posták minden felől megszüntek, sehonnan követek nem jönnek; mivel az inséget hizlaló visz-

³⁷⁾ 15—23 l. — ³⁸⁾ 23—37 l. — ³⁹⁾ 37—44 l.

szavonások dandári a szorongatások ösvényével környül fontak minden ösvényeket megállottak, minden utakat bevágtak.⁴⁰⁾ Az ily bőbeszédű áradozások sem a hatás, sem a beszéd célja érdekében nem szükségesek.

Gyakran találhatók jelző halmazok, melyek némelykor festők, de sokszor szükségtelenek. Pl. Almási Ádámnak Henter István felett tartott beszédében igen helyesen vannak használva: „pénteki vig táncunkat vasárnapi bu találja;⁴¹⁾ vagy „az öregek, kik ha zöldelő ifjuságuknak kiderült tavaszán vigadoztak, örömmel fűszerezett napokat töltöttek, most már szomoruan ezt lantolják: Haec mihi non placent,⁴²⁾ vagy „a jó szerencse és abból kiáradott nagy öröm édes borától a király megrészegedik“⁴³⁾ stb.

Nagy Mihálynak Sárosi György felett kevésbbé sikerültek: „Járj el bátor sebesen száguldozó, élesen messzelátó elméddel,⁴⁴⁾ vagy a „halálnak gyászthozó, okozó kaszája“⁴⁵⁾ stb.

Szeretik a rokon-értelmű szavakat halmazni ott is, hol már az egyik teljesen megnevezte a dolgot. pl. Nagy Mihálynak Sárosi György felett tartott beszédében: „Látók, hogy az halált elkerülni, vagy meg nem halni, azaz örökké élni lehetetlen; lássuk immár azon elkerülhetetlen halált, miképen lehet elkerülni, eltávoztatni, vagy meg nem halni, azaz vég nélkül örökké élni“⁴⁶⁾ stb. . . . mindeniknél megtalálhatók.

Ide tartoznak a complicált szerkezetű, közbevetett mondatokkal ellátott nagy mondatok, melynek kivált némelyekben bőven találhatók, s mindenikben vannak. Pl. Kereszturi Sámuel Wilhelm Krisztina felett: „Elhiszem, hogy ha csak a koros vénségre nézne ez a testamentum, oly sok Atyáknak és gyászos anyáknak sziveket életeknek jobb korában, gyenge ifjuságok virágában meghalt szerelmes gyermekekért a bánatnak sebes árja nem szaggatná“⁴⁷⁾ stb.

Mindezekre megjegyezem, hogy a latin stylus mintája után kaptak lábra, mely az efféléket szereti; e szokás ma sem ment ki divatból falusi papoknál, pedig a magyar nyelv természete ellen van; a beszéd fő eszméjének kidomborodását nem segítette elé, átlátszó-ságának meg épp ártott s így nemcsak a hatás értékét csökkentette, hanem a szerkezetet is lazította.

2. Legtöbb szónok szeret tudóskodni, bele vegyíti költészeti, (egy párt ebből fennebb idéztem is) bölcsészeti stb. ismereteit.

Pl: Nagy M. S. Gy. felett mondott beszédében: „Hol kezdjem

⁴⁰⁾ 1 l. — ⁴¹⁾ 3 l. — ⁴²⁾ 3 l. — ⁴³⁾ 4 l. — ⁴⁴⁾ 144 l. — ⁴⁵⁾ 143 l. — ⁴⁶⁾ 146 l. ⁴⁷⁾ 6 l.

beszédemet? Talám a Logikusokkal az Ideákról, Propositokról, Syllogismusokról és a Methodusról tudakozódom? Nem látom itt ezeknek helyeket: talám szólok a Metaphysikusokkal az Ontológiáról, Cosmologiáról és a Pneumatológiáról s egyebekről, u. m. Physikus Influxusnak, az occasionális Causaknak és Praestabilita Harmoniának Systemáiról? ezeknek sem láttam itt helyeket, talám a Matematikusokkal, a Theoremaknak Demonstratiojokra adom magamat?⁴⁸⁾ stb.

E szokás azonban nem lehetett általános, s talán abból magyarázható meg a fennebb ösmertetett beszédekben, mert azok előkelők felett, nagy közönség előtt tartattak s így az illető szónok nemcsak nagy hatásra törekedett, hanem a „tudós” pap hírére is. E szokás sem ment ki teljesen divatból máig sem.

3. Mindenik szeret latinoskodni. A beszédek bevezetése a legtöbbször, az egyes állítások igazolása kivétel nélkül mindeniknél egy latin mondattal, vagy verssel kezdődik. Pl. Almási A. Henter J. felett így kezdi beszédét: „Nulla est sincera Voluptas.”⁴⁹⁾ Márkos György szintén felette: „Fortis est Mors Dilectio”⁵⁰⁾ Kereszturi Sámuel „az örökkévalóság három postáiban az élet mulandóságát fejtegető részben:

„Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.”⁵¹⁾ stb.

Minden kornak volt és van bizonyos divatja.

A 18-ik száz esztendője ez volt.

A pap helyzete, a nép szokásaihoz való ragaszkodás által kellemes, e nélkül nagyon is kellemetlen szokott lenni. A nép szeretete a hasonló latin mondatokat és verseket a prédikációban hallgatni, a pap nem cselekedhetett máskép saját békéje érdekében.

4. Kevés a kinél nem fordultak elő latinos kitételek. Pl. „Mi értessék a halálon (mi a halál?) álmétkodtok, hogy a kinek talám keservesnek kellett volna lenni, azt látjátok órátorai Hivatalban elegyedettnak lenni, (elegyedve.) Nagy Mihály Sárosi Gy. felett.”⁵²⁾

5. Népies kitételek, szólásmódok bőven találhatók.

Ezek némelykor talpraesettek, jellemzők, némelykor izlés sértők; a mai izlés szerint szónoki beszédben porias voltukért egyáltalán nincs helyük. Pl. Kereszturi Sámuelnek Wilhelm Kr. feletti beszédében e kitételek: „a pénznek szerelmétől halálra csömörlött világban;”⁵³⁾ a bűnnek szüve t e m é s z t ő ny ü v e⁵⁴⁾ aranyból épített asztalodat

⁴⁸⁾ 140—141 l. — ⁴⁹⁾ 1 l. — ⁵⁰⁾ 1 l. — ⁵¹⁾ 5 l. — ⁵²⁾ 140 l. — ⁵³⁾ 18 l. — ⁵⁴⁾ 7 l.

trágyázod,⁵⁵⁾ nem szónoki beszédbe valók, míg Nagy Mihálynak Sárosi Gy. felett tartott beszédében a népies kitételek igen szépek: „Kérem is tartozó tisztelettel minden Rend hallgatóimat, hogy patentiaival lenni méltóztassanak, míg röviden kirakosgatom, megmutogatom, hogy az elkerülhetetlen halált minden ember elkerülheti;⁵⁶⁾ most veszem észre magamat, minő Paradoxumnak nagy tökéjében vágtam vakmerő és meggondolatlan ígéretemnek órátori fej-szójét⁵⁷⁾; nem szándékozom mostan, hivatalom sem engedi, hogy a theologusok gabonájába akaszszam órátori sarlómat.“⁵⁸⁾ stb.

6. Mindenik szereti a fontoskodó beszédet, a mi nemcsak abban áll, hogy „lészent“, „nékit“ mond „lesz“ és „neki“ helyett, hanem sok ilyen szóhosszabbításban: „voltanak“ (voltak) „találtak“ (találtak) stb.

Ezek azok a styl-sajátságok, melyek ama korra nézve jellemzők. E beszédek a nyelvujítás előtt irattak, az után nyelvünk sokat széppült, bővült, csinosodott, s így a dolgot a kor néző-pontjából kellvén felfogni, nem lehet túlszigorúnak lenni a bírálatban.

Különben a korhoz mérten nyelve mindeniknek elég jó, s a mi bennök kifogásolható, nagy részben annak kell betudni, hogy latin stylisztikát ismertek csak, az iskolában latinul beszéltek, s hogy szépen beszéljenek magyarul, nem igen törődtek vele a száz végéig.

Az indulat némely beszédben helyenként a maga nyelvén szó-lal meg. A miből látszik, hogy igazán érezte a pap is a fájdalmat, mert hüen írta le. (Almásí Ádám és Márkos György beszédei Henter István felett.)

E beszédekkel, midőn a 18. százév irói nagyjaik enlékét kívánták megörökíteni, egyszersmind önmagukról is szép emléket hagytak hátra.

DEÁK MIKLÓS.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CV.

A KOLOZSVÁRI TANÁCS TILTAKOZÁSA A SZOMBATOSSÁG ELLEN
1608 v. 1609-ben.

Kegelmes feiedelmeonk, adak erteseonkre, hogy nemely gonosz akaroink minket varosul Nagod eleott vadlottanak volna Zombatosoknak, és sydo heoteoweknek mondwan, kire valokepest Nagod megh indult, es Zentegy hazunkat, Scholankat akarna foglaltatny, es el pechieteltetny: ki feleol Nagodhoz kell confugialnunk minth kegelmes feiedelmeonkhez myerthogy sem Zombatosok, sem sido-heoteon valok nem vagiunk, sem penigh azoknak heoteoeket, es valasokat semminemeeo chikkeleiben nem tarthiuk, hanem az egesz kereszténisegel, az Euangelistaknak, es Prophetaknak irasiból, az fundamentumban vallasunk eggiez, mert mind keresztellessel, es az Ur wacharaiawal, az Jesus Christusnak, az eo tanitwaninak, és Euangelistainak, tanitasa zerent eleonk mindenekben, mely vallasunkban, mind ez ideigh ennek eleotte valo keresztény feiedelmink is megh tartottanak, es giermeksegeonk teol fogwan abban neotteonk, neweketteonk fel, zorgalmatosan tiztelwen, dicherwen az Attia mindenható eoreokke valo Istent, es az eo egietlen egy fiat, az Jesus Christust: varwan az deocheosegre, es eodwessegese eoreok eletre, az eo el pechieteleo zenth Lelket.

Keonieorgeonk azért Nagodnak minth kegelmes urunknak feiedelmeonknek, az nagy Istennek neweert, es zeretetyert, hogy Nagod is minth keresztény Istenfeleo feiedelem chelekedgiek kegelmesen veleonk, es ebben az mi zokott, és megh rezget religionkban, vallasunkban tarchion megh es ne engedgien egyebekkel is megh haboritany, kit my Nagodnak eleteonkben hyven zolgaliunk megh, es ez Nagod veleonk valo kegelmessegeert halaadassal dichierhesseok az Uristent, hogy Nagodnak, es az Nagod maradekinak minden eogyeit és dolgait zerenchiessé, es bodogh emlekezetre valova tegje.

My az Nagod kegelmesseges es io valaz tetelet variuk.

Kivül: Humillima Supplicatio Judic. et Jur. Civium ac totis Universitatis Civitatis Colosvar ad Illunam Cels. Vram.

Eredeti, egy félv, kérelem alakjában kettősen összehajtva, minden datum nélkül, de minthogy e csomóban több evvel egykoru

más tárgyú kérelem is van Báthori Gábor fejedelemhez intézve, valószínűleg ezt is Báthori Gáborhoz nyújtották volt be 1608 vagy 1609-ben.

(Fredetije van az unitár. főconsist. levéltárában az említett több azon korbeli levelekkel összevarrva, fasc. LIV. I. csomag nro 5.)

Közli: BENCZÉDI GERGELY.

CVI.

A NAGYTEREMI ORTHODOXUSOK ÉS UNITÁRIUSOK EGYENETLENKEDÉSEI A TEMPLOM, PAROCHIALIS ÉPÜLETEK ÉS SCHOLA FŐLÖTT 1672-BEN.

Ao 1672-die 28. aug. Nagy teremiben gyülekezvén a mi kls. urunk ő nsga parancsolatjából Commissárusukul, az itt való templom parochialis háznak igazítására az orthodoxa Calviniana és Unitaria religion levők között, melyik félnek assignaltassék, melyik fél exceedálljon numero. Mi igazítottuk ez szerint: ut consequitur.

In prima instantia: Exhibeala Küküllő vármegyebeli esperes uram képében nagyteremi praedicator Fogarasi Tamás uram, in Scriptis kívánságát az orthodoxa Calviniana religo részéről adván be számokról is bizonyos registrumot, azon religion levőknek praetendálván, allegálván, hogy számmal feljül haladnák az unitaria religion levőknek számokat és így az ő nsga mlsgs parancsolatja szerint assignáltatni kívánnák a templom és parochialis Scholához tartozó minden külsőbelső pertinentiákat.

Ezt hallván az unitariareligion levőknek ő kelmeknek püspökjök, itt ugyan N. teremiben levő estperestjek, kívánák elolvasztatni az urunk ő nsga mltsgs. parancsolatját és az admonitóriát; melyet elolvasztatván, kezdék allegalni, hogy articulus tétetett fel az ő Nsga Mltsgs. parancsolatjában és az admonitóriában azért kívánják azt érteni, ha numero exceedálni találja az orthodoxa religion levőknek számuk, az templom, parochialis házban lehetne igazítás végképen.

Ezt értvén az orthodoxa Calviniana religion levők replicálják, hogy semmiképpen az Commissariusok tovább az parancsolatnál nem léphetnek, protestálván azon, hogy tovább ne is lépjenek, mert az a tovább való dolog: melyik fél több?

Deliberatum.

A mi kglms urunk ő Nsga Mltsgs parancsolatját szorgalmatosan ruminilván, mi mindenekben az ő nasga parancsolatját effectuáljuk, melyre nézve a kik számosabban találtatnának, mi azoknak assignáljuk a templom parchialis házakat minden pertinentiával.

J. replical. Mi ugyan magunkat minor parsnák ismerjük az unitaria religion levők számával, de megkívánjuk azt, hogy nemcsak in parte effectualtassék az articulus, hanem részünk szerint minékünk is adassék parochialis és templom-hely, ha a Calviniana vagy orthodoxa religion levőknek itiltettett templomunk parochialis há-

zunk részét excindáltatni kívánjuk, különben protestálunk, mi az dologhoz nem szólunk s embereink számát is be nem adjuk.

A. replic. Nem bocsátlak arra, mert már arról elmentél; deliberationk vagyon, mi producaltunk, numero többen vagyunk, magatok is nem tagadjátok, azért assignáltassanak mindenek, ut Supra.

Deliberatum.

Megruminálván allegatióikat, Contentiojokat az unitari religion levőknek, mi a mint feljebb is deliberaltunk, kívántuk iteratis vicibus, hogy számokról a maguk religiójukon levőknek producáljanak, de semmi képpen nem cselekedék, szemben fogadtatván az ellenkező felektől azzal is, hogy magok is megvallottak kevesebb számuságokat. Mi azért post iteratas admonitiones deliberálánk, hogy mi mind az exhibealt regestumokból látjuk felesebb számokat az orthodoxa Calviniana religion levőknek, mind penig a mi nagyobb in facie Sedis, recognoscaltak kevesebb számuságokat, magok. Azért a mi klg. urunk ő nsga mlts. parancsolatja szerint az unitaria religion levőknek kezekből a major parsnak az orthodoxa religion levőknek kezekbe assignáltatni itéltük mind templomot, parochialis házakat, Scholakat, in omnibus pertinentiis Küküllő vármegyében Nagyteremiben. Az unitaria religion levő atyafiak penig találják meg a mi kglmes urunkat ő nsgát tovább való dolgokról.

Protestatio Solemnis.

Az unitárius atyafiak püspöke Solymosi Boldizsár és Szentgyörgyi Mihály pap a Küküllő vármegyebeli unitárius esperest az teremí unitárius szegénységgel együtt nagyságtok és kegyelmetek előtt protestálunk azon, hogy jóllehet nságtok s kegyelmetek mind a templomot, parochiákat, Schola-házakat az másfélnek elitélték, de mivel hogy a templomot az ország articulusa közösnek tartja mindaddig, míg nekünk is részünköt articulariter nem assignálják ezután is nsgtok, kegyelmetek deliberatuma szerint is ne legyen akár mikor késő legitime proportioink szerint részünket ezekből megkeresni.

Kornis Gáspár,
Csegezi Tamás,

Macskási Boldizsár,
Fejes János.

Az erdélyi unitárius püspök N. Solymosi Koncz Boldizsár, viszont küküllő vármegyebeli unitárius papoknak seniora és egyszerűsmind megirt Küküllő vármegyebeli Nagyteremi unitária Eccának tanítója, Szentgyörgyi Mihály maga és azon unitária Eccának képében admonealtatják tiszteletes Fogarasi Tamás uramat megirt nagyteremi reformata religion levő Eccának tanítóját és őkegyelme által tiszt. Szentiváni János uramat ugyan Küküllő vármegyebeli reformata religion levő papoknak seniorat és ugyan Teremiben a reformata religion levő ecclesiát arról, hogy mivel az jelen való 1672. esztendőbeli aug. 28. napján urunknak ő Nságának megemlitett Szentiváni

János uram instántiájára lőtt parancsolatjából Commissariusok men-
vén ki megirt Nagy Teremibe, a megirt unitaria Eccla kezénél levő
kőtemplomot hozzá való párochiákkal és pertinentiákkal tőlük el-
itelték, ő nekik pedig az articulus continentiája szerint sem tem-
plom, sem párochialis ház helyeket nem adtanak. Azért azon uni-
tárius püspök ő kegyelme megtalálásából urunk ő nsga parancsolt,
hogy ismét Commissáriusok menjenek megirt Nagy-Teremibe és azon
templom és parochialis házak felől való controversiat véggépen igazi-
tsák el. Mely Commissariusok ez jelen való novembernek 22. nap-
ján el is menének megirt Nagy Teremibe és mindenekben az olyan
controversiakról irt articulus szerint igazítsák el véggépen azon dol-
got. Azért is akarták ő kegyelmeknek idején értékre adni, hogy
akkor osztán az admonitióról ne okoztassanak.

Superscriptio admonitionalium literarum.

Tiszteletes Szentiváni János urnak Küküllő vármegyebeli refor-
mata ecclesiáknak esperestjének és T. Fogarasi Thamás urnak n-
teremi reformata ekklanak lelki pásztornak etc. nekünk, barátaink-
nak adassék.

Szolgálatunkat ajánljuk kegyelmeteknek, Isten kegyelme-
ketek hosszas étellel, jó egészséggel megáldja, kívánjuk.

Emlékezetében lehet kegyelmeteknek az elmúlt augustusnak
28-dik napján, az teremi reformata és unitaria religion levő atyafiak
között az templom felől való controversia mi módon forga előttünk,
melylyel az unitárius atyafiak meg nem elégedvén, találták meg a
mi kegyelmes urunkat a felől, hogy ő Nagysága parancsolna miné-
künk Commissariusoknak, hogy ismét azon helyre kimennénk, és azon
dolgot reassummalván az unitárius atyafiak részéről is effectualtatnék
az articulus. Mely dolgot a mi kegyelmes urunk ő nagysága mind
az Tanács urakkal együtt megtekintvén, mint az ország törvényének
igazságos kiszolgáltatói, parancsolt ő nsga minékünk, hogy ismét azon
helyre kimenjünk ad diem 22. novembris anni presentis és azonecc-
lasiájok felől való ítéletünket remedealljuk és az afféle contraversiak-
ról írott articulusnak (mely van az Approbata párt 1. Tit. 1. act.
7.) minden részét effectualjuk az unitárius atyafiaknak is számok és
az közös templomnak propositiója szerint illendő templom, parochi-
alis és Scholaház helyeket intézzünk és mutassunk. Akartuk azért
ez dologról admonealni kegyelme-
ketek, hogy mi az megirt napon
comparealunk Teremiben és az szerént teszünk azon dolog felől iga-
zítást. Tartsa Isten jó egészségben kldet.

Gyula-Fejérvár, 29. október. 1672. Kld, baráti, urunk ő Nagy-
sága Commissariussai.

Kendi János.

Kornis Gáspár, mp.

Fejes János,

Czegezi Tamás, mp.

Mi Ruzskai Kornis Gáspár Marosszéknek főkapitánya; Nagy-kendi Kendi János kegyelmes urunk, Mlgs Fejedelmünk ő Naga egyik itélő mestere; Szentmihályfalvi Csegezi Tamás, Aranyos széknek főkapitánya és szebeni Fejes János, Szebenszéknek birája ez ide alább megirt dologban Nsgs Fejedelmünk, Kgl's urunk ő Naga parancsolatjából Commissariusok recognoscáljuk praesentium per virtutem, hogy in anno 1672 die 22 mensis novembris jövének mi ugyan Kgl's urunk ő Naga parancsolatjából Küküllő Vármegyében N. Teremibe az reformata és unitaria religiok között levő controversianak complanálátiojára. Minekelötte pedig juxta Articulum Approbatæ regni constitutionem de et super tali controversia editum, ut habetur Part. I. Tit. 1. Art. 7. azon controversianak complanatiojában juridice procedalni akartunk volna, annakelötte az urat, Tekintetes, Nemzetes Kisbuzi Bethlen János uramot, Kgl's urunk ő Naga Cancellariussat, egyszersmind belső Tanácsurhivét Fejérvármegyének Főispánját, feljülmegnevezett Teremi nevű falunak penig földesurát szorgalmatos instantiankkal requiralok azon, hogy ő Kegyelme Méltóságos uri állapotját, ittvaló szegénységnek is esedezését minékünk is méltatlantoltunkra instantiankat megtekintvén, jóakaratiójából az unitaria religion levő atyafiaknak templomhelyet és praedicatornak való házat adna és mutatna. Melyre is ő Kegyelme is reá lépvén, igirt pro habitatione pastoris unitariae religionis ugyan fenn megirt Teremi nevű faluban ő Kegyelmének egy Lupuly nevű jobbágyának házat udvarával együtt. Templomnak való helyet penig czintermével együtt ezen Lupulynevű házában való darab helyet, mely egyenesen extendáldodik ki azon házzal az Ujfalva felé való nagy oldalon. Annak felett, igiré ő Kegyelme jó akaratjából magát arra is, hogy fából és kőből templomot épithessenek, megsegíti. Mely ő Klme jó akaratját mind mi, mind peniglen az unitarius atyafiak az szegénységgel együtt hálaadással megköszönök ő Kegyelmének. Az köz harangból is penig pro contentatione ugyanazon unitarius atyafiaknak in paratis ada ő Kegyelme Taller. Imperial. Nro 20. Ók is minden közöket, és praesentiojokat azon harangból azelőttesi parochialis schola hazból s templomból czintermével együtt kivévén, örökösen engedék a reformata religion levő Ecclesia számára. Mely modo praevio mi elöztünk complanálodván és végben menvén praedictis utrisque partibus praesentes nostras sigillis et subscriptionibus nostris roboratus fide nostra mediante kiadtuk.

Datum et actum anno, die locoque ut supra.

Kornis Gáspár m. p.

Kendi János m. p.

A küküllőmegyei ref. tractus Vámos-Gálfalván levő levéltárából.

Közli: KONCZ JÓZSEF.

CVII.

UNITÁRIUS HALOTTAK ÉS TEMETÉSEK.

(1668—1677.)

(Folyt. a CI. és CIV. a. közleménynek.)

1668. april 11. Gyulai Sámuelné, a Kolosi pap leánya, a monostor utczából temettetik; adtak 1 frt 10 krt. (II. 744 l.)

1669. mart. 6. Stentzel Imrénét, a ki egykor nzts Gócs Pálné volt, eltemetik (II. 251 l.)

1669. sept. 19. Gaszner Bernád feleségét temették; predikált tisztt. Bölöni Mihály ur; a magyar és szász diákok felváltva énekeltek; adtak 1 f. 10 drt (II. 256.)

1669. nov. 22. Keresztesi Ferencz ur temetésére Szt. Királyra utaztak a tisztt. püspök ur, a Claris rector ur, a kántor és 7 diák. A tisztt. püspök ur mondott predikációt, Claris. Sztiváni Dániel rector ur latin — Bölöni Pál magyar szonoklatot, a coetusnak adtak 7 frtot; a halotti versekért nem adtak semmit, a mi hallatlan. Hazajöttek nov. 27-én. (II. 258. l.)

1670. mart. 30. Beke Istvánt, a tisztt. püspök úr rokonát temették. adtak 1 f. 10 drt. (II. 361 l.)

1670. april 27. Kromer Andrást temették; adtak 1 f. 10 drt. (II. 262. l.)

1671. Özv. Toldalaghi Gáborné Toroczkai Sofia temetésére megy a senior (Sztmártoni István) és Patakfalvi Mihály (II. 269 l.) Febr. 11-én jöttek haza.

1671. sept. 1. A tisztt. plébános ur átadta azt a 20 frtot, melyet mindkét nemzetbeli Coetusnak ezelőtt néhány nappal testált a kegyesemlékü özv. Lucz Jánosné, melyből jutott fejenként 66 dr. (II. 275 l.)

1672. jan. 13. Már néhai tisztt. és tudós Baumgartus Bálint ur a kolosvári ekkla első pásztora, a kit közönségesen plébánusnak neveznek, estéli 6 és 7 óra közt meghalt ekklésiánk nagy kárára, ki hez hasonló, isten tudja, lesz-e valaha az ekklában.

1672. jan. 16. Az esperestek Consistoriumba vagy inkább temetésre jönnek.

1672. jan. 17. Minden nemzetü és felekezetü emberek nagy sokaságától kisérve eltemettetik a kegyes emlékü és előbb említett Baumgartus Bálint ur; magyar predikációt mondott a tisztt. püspök ur (Konez Boldizsár), német predikációt Claris. Rázmány Péter tanár ur és Claris. Szentiváni Dániel rector ur latin szonoklatot. (II. 279. l.)

1672. Febr. 23. Kádár Lóriné az óvárból temettetik. Adtak 1 f. 10 dr. A magyar diakoknak testált 9 frtot, melyet megküldtek mart. 1 én; isten a feltámadáskor részeltesse a szentek dicsőségében. (II. 282. l.)

1672. mart. 13. Nzts Toroczkai Mihály ur eltemettetik; adtak 1 frt 5 drt (II. 283 l.)

1672. máj. 20. Nzt. Szöllösi Gábor ur temettetik, a hol a tisztt.

püspök ur predikált, én pd. (Bölöni Bedő Pál senior) latin szonoklatot mondottam (II. 284 l.)

1612. nov. 5. Tiszt. Pauli István ur, az unitár. szász nemzet jeles papja („Concionator laudatissimus“) az ekkla vesztéségével eltemették. (II. 289 l.)

1673. jan. 27. Nzt's Literatus Gábor ur eltemették. (II. 292.)

1673. máj. 28. Nzt. Sztpáli János ur özvegye Bornemisza Susan-na meghalván, Báldról fejedelmi pompával a középkapun behozatik és a Calvinisták téplomába eltemetik (II. 297 l.)

1673. máj. 29. Ngs Botskai . . . itt meghalván, hasonló módon ugyanoda temetik. (u. o.)

1673. jul. 25. Kovásznai Péter ur a Calvinisták püspöke temették (II. 299. l.)

1673, sept. 27. Beke Margit a tiszt. Koncz Boldizsár unitár. püspök ur neje eltemették (II. 300.)

1674. apr. 22. Nzt. Szilvási Boldizsár ur temetéseért adtak 2 f. 32 dr. (II. 305 l.)

1676. ápr. 19. Excellentissimus Melander orvos doctor meghal, 21. eltemették. (II. 323 l.)

1676. maj. 23. Luts Mihály ur egyházi a kolozsvári szász unitár. ekklában meghal s 27-én temetik (II. 327 l.)

1676. jun. 19. Almási R. Márton hagymázban meghal; 20 án a Calandos nevezetű társaság eltemeti, még pedig kevés polgárság volt jelen, a mi eddig nem történt. Predikált Schyrmerus János ur, a Sztpéteri pap. Mi az elhalt iránti kegyeletből temetési verseket irtunk. (II. 328 l.)

1676. jul 29. Két leányka fürdés közben a Nádasba fuladt; 30-án eltemették; az egyik a toroczko pap Sztmártoni Bálint ur nőtestvére volt; adtak 1 frt 10 drt. (II. 330.)

1676. august 23. Verner Mihály egyházi felesége, a kegyes emlékü Auner Gábor leánya eltemették; a szász deákokkal változtatva énekeltünk; a szászoknak a rendes díjat megadták.

1676. sept. 8. Csehi Márton a magyar unitár. ekkla kántora meghal szerencsétlenül. Sept. 7-én ugyanis Tordára ment a seniorral a vásárra, honnan sept. 8-án visszaindulván, Csehi elvált a többitől s loháton indult Felek felé. Bányabükknél a hegytövinél a tolvajok megtámadták, megölték, lova magára érkezett haza. Sept. 9-én a diákok és sok polgár utána menvén, megkapták, 10-én haza hozták és 11-én eltemették. Árván maradt 4 fia és 2 leánya. Sept. 12. az egész diákság kiment a püspök mint az árvák gyámja meghívására s gabonáját mind le aratták. (II, 332. l.) ¹⁾

1676. nov. 14. Claris. Dálnoki (János) anyja Csegezi Margit, a ki Nts Huszár Péter urhoz ment volt férjhez, meghal; hoztak 1 f. 10 drt. Temetési verseket is irtunk, melyekért adtak 2 frt. Eltemették 16-án sokan lévén jelen (II. 334 l.)

¹⁾ Apja Csehi Pál 1617-ben volt Széplaki pap; 1618—1628. bágyoni pap; 1629-ten adamosi — 1642-ben désfalvi pap, a hol 1645. körül halhatott el, mert 1646-ban már Bitai István iratik désfalvi papnak. E család ma a fiatal Csehi Sándorban él.

1677. jan. 8. Jármí Borbára meghal és koporsóba tétetik. Prédikált a tisz. püspök ur. Nekünk fizettek 1 frt.

1677. jan. 10. a Nzts Jarmi György ur leányát temetik; adtak 1 f. 44 drt (fasc. r. II. 336 l.)

1687. febr. 20. Özv. Nzts Jármí Györgyné Kovács Borbára meghal; 23-án koporsóba tétik. Adtak 1 f. 11 drt. Eltemettük mart 4. adtak 1 f. 11. (II. 338 l.)

1677. Árkosi Mihály sztpéteri kántor feleségét temetik egyházi temetéssel (t. i. ingyen) prédikált a tisz. püspök ur. (III. 340 l.)

1677. jun. 19. Özv. tisz. Pauli Istvánnét egy lengyel nőt temetik. (II. 344 l.)

1677. aug. 10. A tisz. püspök ur és Clariss. Bedő Pál Czikmántorra utaznak.

Midőn a tisz. püspök ur és Claris. Bedő ur megjelentek Czikmántoron hogy özv. nzts Darlaczi Ferencznét nzts Balogh Susanna asszonyt eltemessék s ezen utolsó tisztesség tételre minden rendű és állású közönség összegyűlt: mielőtt kiindultak volna, Daczó János csiki kapitány a maga tolvajjaival és katonáival a közönséget megrohanta, szétkergette, sokakat megszurtak, másokat megvagdaltak és így a temetés félbeszakadt. Aug. 16-án aztán tisztességesen eltemették. (II. 346. l.)²⁾

1678. okt. 1. A pestis uralkodni kezdett („pestis coepit grassari“) (fasc. II. 347 l.)

1677. okt. 17. Apaffi Mihály fejedelem leánya Radnothon pestisbe esve meghal s nagy számu nemességtől kísérvé idehozatik és a Farkas utczai templomba temettetik (II. 348. l.)

1677. nov. 8. Excellens (értsd Dr.) Pétsi két diákkal Bükkösre utazik (u. o. 349 l.)

1677. nov. 9. A tisz. püspök ur Claris. Bedő urral és 3 diákkal Bükkösre utazik a kegyes emlékü nzts Kemény Péter ur özvegye nzts Toroczka Klára temetésére. Visszajöttek 14-én. A diákok hoztak a Coetus számára 10 frt, melyből szokás szerint adtam nekik hárman 3 frt, a Coetusnak maradt 5 f. 94 dr, én az illetmé nyemben vettem 66 drt; fenmaradt 40 dr. (II. 349 l.)³⁾

1677. nov. 21. Tisz. Sztmártoni Bálint ur, toroczka pap meghalván, eltemetik (II. 349 l.)

Közli: BENCZÉDI GERGELY.

²⁾ Ez a Daczó János elmátkásodott volt özv. Maurer Mihályné Petrichevich Horváth Annával. A mátkaságot azonban, a nő alapos okokkal támogatott folyamodására, mindkét fél személyes jelenlétében és kihallgatása után, az unitárius zsinat D. Szt.-Mártonban 1646. jun. 18-án feloldotta. (Prot. Gen. Consist. II. 39. 40. l.) E miatti boszúból Daczó a gyűlést ott hagyván, átállott az ev. ref. vallásra s egyike lett az unitáriusok legkonokabb üldözőinek. Közlő.

³⁾ E nő és két leánya, Gyerőfi Györgyné és Vargyasi Daniel Istvánné neve aranybetűkkel van kolozsvári Collegiumunk jóltevői közé beírva. Közlő.

VÁRADI KÁROLY.

(1841—1886.)

Élete a kötelességé volt és a becsületes munkáé, halála a bátor jellemü férfiúé.

Három hónap telt már el szegény, felejthetlen barátunk végzetes kimulása óta s nem érintjük, nem lebbentgetjük a fátyolt, melyet a szerencsétlen párbajra és az azt eléidéző szomorú körülményekre borítottunk, melyeknek ő áldozatul esett; de kiemelkedő alakját kegyelettel veszszük körül s nemes vonásait és élete fölemelő emlékét mi is megőrizni és megörökíteni kívánjuk.

Kolozsvárt született 1841. nov. 4-én, hol atyja Kövendi Váradi János tekintélyes ügyvéd, majd Kolozsvár város közügyésze volt; anyját Forrai Annának hívták. Tanulmányait főiskolánkban kezdette meg és itt végezte be 1860-ban kitünő sikerrel. Már az iskolában kivált szerénysége, nemes jelleme és jeles tehetségei által, melyek neki később az életben általános becsülést és tiszteletet szereztek. A gymnasiumot végezve a theológiára iratkozott be, de a mellett főleg paedagogiai tanulmányokkal foglalta el idejét, mire nem sokára bővebb alkalmat nyílt a gyakorlatban is, midőn a régi Belső-Szolnokvármegyébe a Thorma és Betegh családokhoz ment nevelőnek. Majd a külföldet kereste fel s a göttingai és jénai egyetemeken bölcselmi és természettudományi tanfolyamokat hallgatott.

Külföldről hazajöve mindjárt tanári állomást nyert. Egyházi Főtanácsunk 1866-ban megválasztotta tordai algymnasiumunkhoz igazgatónak. Négy évig működött ez intézetnél szép sikerrel, közmegelegedésre. Alatta ez iskolánk örvedetesen eléhaladt s az Egyházi Főtanács eltávozásakor a legméltánylóbb szavakban fejezte ki az ő érdemei iránt elismerését. Tordán léte alatt lépett (1867-ben) házasságra Miklóss Idával, Miklóss Miklós ev. ref. lelkész leányával, kitől 5 gyermeke született, kik közül azonban 3 meghalt s csak legnagyobb fia és kis leánya él.

Midőn az alkotmányos korszak új iskolákat adott a nemzetnek s közoktatásügyünk keretébe be lönek véve a polgári iskolák is, az új intézmény számára mindenütt a legjobb tanerőket igyekeztek megnyerni, s Váradi Károlyt 1870-ben a kolozsvári polgári iskolánál találjuk a magyar nyelv tanszékén s pár hónap múlva meg dr. Császár Károlynak Budapestre lett eltávozásával, mint igazgatót az intézet élén. Tíz évig volt ez iskolának vezetője, éltető lelke, szelleme. Az iskolának különösen kezdetben sok nehézséggel kellett küzdenie, de az ő lelkesülő erélye legyőzte az akadályokat; szakértelme, fáradhatlan szorgalma hódított és derék tanártársaival, a kik vele egyetértésben s hasonló buzgalommal munkáltak, megszilárdította az új intézményt.

Szép eredmény. De ez csak egyik emléke annak a lelkes munkásságnak és közhasznú tevékenységnek, melyet Váradi Károly e tíz év alatt oly elismerésre méltó módon kifejtett. Mikor a polgáriskolát már megerősödvé, biztosítottának látta, a realis oktatás e szervének mintegy kiegészítéséül a közép kereskedelmi iskola eszméjét ragadta meg, melyet többekkel együtt rövid időn sikerült is megvalósítania. Ő lett annak első igazgatója. Figyelme kiterjedt az iparos növendékek oktatására is s neki nagy része van abban, hogy Kolozsvárt rendszeres ipariskolák jöttek létre, melyek csakugyan az ő igazgatása alatt indultak be. Tanítványai szerették mindenütt, ragaszkodtak hozzá; a szülők bizalommal és tisztelettel viseltettek iránta. Áldásos befolyást gyakorolt minden munkájával.

Működésének ismertetése azonban ezzel még távolról sincs ki merítve.

A kolozsmegyei tanító-testületnek volt fentartva, hogy Váradi Károlyt, mint tanférfit, a maga egész nagyságában előtérbe hozza és nevét országosan ismertté tegye. Itt nyílt alkalma fenkölt szellemének szárnyait kibontani és azt a szent tüzet, mely keblét az ember nevelése és művelődése iránt eltöltötte, kiönteni. Szelleme itt ragyogott teljes fényében. Páratlan lelkesedéssel, meggyőző szónoki erővel hirdette a nevelés igéit. Elnöki beszédeiben lánggra gyújtva viszi foglyul a nevelés nagyfontosságú érdekeinek pályatársai szívét. A vitatkozásokban világosít és irányt jelöl. És hogy a tantestületnek a gyűléseken kívül is legyen tere a nevelés és oktatásügy kérdéseinek tárgyalására, megalapítja és valódi hivatottsággal több éven át szerkeszti a „Család és Iskola“ czimű lapot, mely az erdélyi részeknek ma is kiváló szakközlönye. A munkásságban elől megyen, tehetségei az ország elsőrangú tanfériai sorába emelik.

Maga a tantestület egyike lesz az ország legtekintélyesebb tanító-egyesületeinek. És hogy az ma is oly szépen virágozik és súlylallyal foglal állást népoktatásügyi mozgalmainkban s az erdélyi részeknek vezér-tantestülete, az kétségtelenül egyfelől ama termékenyítő és fejlesztő szellem befolyásának tulajdonítandó, mely tőle származott, ama lelkes munkásságnak, melyet ő inspirált.

Midőn 1881-ben a közoktatásügyi minster a kolozsmegyei tanfelügyelőségre őt nevezte ki, a megyei tanítók tapsoltak e kinevezésnek s minden, a tanügy iránt érdeklődőt öröm töltött el a valódi érdem e méltánylásán.

Kolozsmegyének népnevelési ügye az ő tanfelügyelőségével egyszerre új lendületet vett. A meglevő iskolák rendezettek és több helyen újak állítottak fel; magában Kolozsvár városában is a két községi iskola felállítását ő indítványozta. Már ezek által szép emléket biztosított magának. De külső sikereinél is nagyobb volt itt is az az intenzív hatás, melyet magukra a tanítókra gyakorolt. Nem a hivatali méltóság mutogatása, hanem a tanítás és építés volt a célja az ő iskola-látogatásainak. S a tanítók örömmel vették tőle a leczkékét, mert szeretettel szólott s érezték, hogy a ki nekik beszél, a tanügy felkent apostola, avatott, mester.

Váradit tanfelügyelői állásában is osztatlan rokonszenv és tisztelet környezte. És ő azt ki tudta vívni minden téren, a melyen működött. Mert ő amaz elfoglaltatás mellett, melylyel magát a tanügyhöz kötötte, tevékeny részt vett Kolozsvár város közeletében és egyházunkéban is. S nevével mindkettőben lelkesítő emlékek társulnak. A vallásközönség és ekklezsiánk tanácsában gyakran megjelent. Közügyeink menetére befolyt s egyedül a köz érdekétől és nem személyes tekintetektől vezetve. „A közeletben az ember énjét csak szellemi és erkölcsi elhivatásában szerette méltatni“ — ezt írja róla egyik barátja — és ezzel a valót mondotta. Ő önzetlenül szolgált, mert az igaz, a nemes, szép és jó volt az ő lelkének cultusa mindenütt s a moralis szempont az irányadó, melyet az alkuvó opportunismus nem érinthetett. — Folyóiratunk az ő egyháza és vallása iránti szeretetének és munkásságának őrizi nyomait amaz értékes dolgozatokban, melyek tőle régibb köteteinkben megjelentek. Egyesek meg a jóindulat, szivesség és hűség amaz emlékeit keblükben, melyek csak egy valódi barát, egy tiszta keblű és mély rokonszenvű ember jóságos lényéből származhattak.

De legtöbb és legmaradandóbb szolgálatot kétségtelenül a tanügynek, a nevelésnek és oktatásnak tett. Érdemeire nézve épp a mult

évben ünnepélyesebb formában nyilvánult iránta az elismerés. A polgári iskola számára tisztelői lefestették arczképét és megható ünnepélyességgel leplezték le. Nem divatos ünnepély volt az, hanem a sziv ünnepe, egyszerű, de bensőségteljes. És ő e kitüntetést teljes mértékben megérdemelte. A tanügynek szentelte jeles tehetségeit, élete jobb részét, szivét. Helyes, józan nevelési elveket követett, egyenes uton járt: eszméknek élt. Az hódolat volt a tanügy apostolának, nekik egyik mesterüknek és barátjuknak. Akkor hozsánnát kiáltott mindenki.

De a mestereknek szomorú a sorsuk. Neki is el kellett esni az ügy szolgálatában, a melyért pedig jobb lett volna élnie. A fegyver megölte őt, de elébb lelkének még egy szép nyilatkozatát hagyja hátra a végzetes nap előtti estvén írott levelében: „... A lelkesedni tudó s a legnemesebb küzdelemre mindig kész, derék tanítói kar fogadja hálámat s bucsumat. Virágozzanak iskoláink s általuk és bennük is éljen örökre a haza“... A végzetes golyó kioltotta életét, de lelke, szép jelleme átdicsőülten jövéinek és nekünk maradt. Őrizzük hiven azt.

PÉTERFI DÉNES.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1886. nov.

(Mégis a protestans theologia facultás kérdéséről a költségvetés kapcsán. —
Renaanak legújabb műve: A jouarre-i apáca. (L'abbesse de Jouarre.)

Szerkesztő ur!

A protestans theologiai facultások fentartásának vagy megszüntetésének kérdése, a mely már csaknem unalmassá vált, a vallás és közoktatási költségvetés megállítása alkalmával ismét napi rendre került. A bizottság, mely a költségvetés e részével foglalkozott, hosszas és heves vita után törölte a prot. theol. facultásoknak eddig adni szokott segélyt. Már a mult évben megvonták volt azt az összeget, mely a prot. seminariumok számára köztartásra adatott. Midőn a pénzügyi bizottság e törlést tette, ezzel szándéka volt magukat a facultásokat megszüntetni. A bizottság okoskodása elég egyszerű, de teljesen hamis. Ime pár szóban: Miután a kath. facultásoknak adott segélyt töröltük, az igazság követeli, hogy töröljük a prot. facultásokéit is. Ez az egyenlősítés azonban a legnagyobb igazságtalanság. A kath. facultások éppen semmi szolgálatot sem tettek a kath. papságnak, mert a papok nem mentek oda hallgatni s nem szereztek ott okleveleket. Egyébiránt az állam maga sem kívánta a kath. papóktól a theol. facultások által nyújtott fokozatokat. Ezeknek a facultásoknak semmi hasznok sem volt a kath. lelkészek nevelésére, mert azok tanulmányaikat, mint most is történik, mind a püspökök felügyelete alatt álló seminariumokban végezték.

De másként van a prot. lelkészek nevelésével. Nekik nem áll rendelkezésükre más intézmény, hogy benne tanuljanak és oklevelet nyerjenek, mely nélkül rendes papságra nincsenek jogosítva, csakis a theol. facultások. Hozzá maga az állam is szigoruan megkívánja az oklevelet arra nézve, hogy valaki a reformált egyházban papnak neveztetthessék ki. Tehát a theologiai facultásokat megszüntetni annyira, mint hivatalosan megakadályozni akarni

a lelkészi testület megújítását, s ezzel a protestáns vallás gyakorlását. De ez még nem minden. Az annyi, mint a Concordatumot is megsérteni, mert az ezeket az intézményeket kifejezetten felemlíti, mint olyanokat, melyek a franciaországi reformált egyháznak alkotó részét teszik. De a segélymegszüntetés nem az az ut, melyen a Concordatumot el lehet törölni — azaz oly szerződést, melyet két szerződő fél irt alá s melyre kölcsönös helybenhagyás szükséges. A pénzügyi bizottság tehát egészen törvénytelenül járt el. De önfejlése és vaksága oly nagy volt, hogy semmit sem akart hallani. Sem a közoktatásügyi minister szemrehányásai, sem a reformált egyház küldöttsége nem tehettek semmit. A bizottság csökönösen ragaszkodott véleményéhez. Mennyire igaz, hogy a szenvedély rosz tanácsadó! De ez egy dolgot világosan bizonyít, azt t. i. hogy gyakran a főbb kérdéseket olyanokra bizzák, kik a dolognak az abc-jét sem ismerik, a mi azonban nem akadályozza meg őket, hogy a kérdést átvágják, mintha alaposan ismernék. De az ismeret hiányossága mellett is, hogyha azoknak, a kik a kérdést eldöntötték, némi politikai érzékük lett volna, épp ellenkezőleg oldották volna meg azt. Egy köztársasági kormánynak nem kellene éppen a protestánsokkal szemben csinálni nehézségeket. Az igazat szólva nem is a kormány, mely ezeket a kicsinyes bosszantásokat csinálni próbálja. Ellenkezőleg a kormány erélyvel védi és fentartja a protestánsok jogait. Azok nem mások, mint az a néhány képviselő, kik mert a kath. papságot gyűlölik, minden felekezetet ugyanazzal az anathemával üldöznek. Az eljárásnak e módja kevés gondolkozásra mutat. Azt hiszem, hogy a képviselők szavazatában nincs okunk kétségkedni az eredményt illetőleg, mikor a kérdés tárgyalás alá jön. A theol. facultások számára a segély helyreállítatik, mert az állam nem tagadhatja meg kötelezettségét, mely formaszerű. De az is igaz, hogy a mi politikusainknak viselkedése a protestánsokkal szemben nyomorult és sértő. Nem úgy kell eljárni egy kisebbséggel szemben, mely az értelmességgel becsületességet és bátorságot egyesít. Nem úgy, hogy a midőn ez a kisebbség oly számos kitűnő embert számlál a közigazgatásban, a képviselőházban, senatusban és a kormányban, szabad legyen velük, a mostani kifejezés szerint, mint „quantité négligeable“ el bálni el. Hogy ők komolyan foglalkoznak az állam és egyház különválasztása kérdésével és a parlamentben a Concordatum eltörlését vitatják, ám legyen; ez lehet joguk és talán kötelességük, mint törvényhozóknak. De hogy folyton mintegy túvel szurkáljanak, ez nem méltó sem hozzánk francia protestánsokhoz, kik

a szabadságnak szenteljük magunkat, sem pedig törvényhozóinkhoz, a kiknek ily magasrendű kérdésekben több emelkedettséget kellene tanusítaniok. S vajjon megértették-e képviselőink, hogy a kérdés elég fontos arra, hogy vele komolyan foglalkozzanak?

Ugy látszik, mert az utóbbi napokban bizottságot neveztek ki, mely a Concordatumot s az egyház és állam közti viszonyt tanulmányozza. Ha e bizottság munkához kezd, könnyen be fogja látni, hogy a kérdés nem oly egyszerű, mint első tekintetre tetszhetik. Több mint valószínű, hogy a tanulmányozás nem fog úgy rövid idő alatt megadni s a bizottság munkáját nem egy hamar terjesztheti a parlament elé. Tényleg még sok előintézkedést kell tenni, mielőtt nálunk az egyház és állam különválasztásáról álmodni lehetne.

Mindenek előtt külön törvényt kellene alkotni a tárulatokra, bizonyos javadalmakra stb. nézve. Egy oly országban, mint Franciaország, melynek egyháztörténelmi multja van, mely most reánk nehezedik, nem lehet csak úgy hirtelen a dolgoknak egészen új rendjét inaugurálni a nélkül, hogy elég óvatosak ne legyünk, mert akkor rémitő csalódásoknak tesszük ki magunkat. Nálunk a vallásos kérdéseket nem lehet csak úgy hirtelen és durván átvágni, azoknak megoldása okosságot és bölcs lassanjárást kíván. Csak ezen áron lehet az üdvöt megvásárolni.

Renan egy új kötettel szaporította ama munkáit, melyeket általános czimmel drámáknak nevez, milyenek *Caliban*, *L'Eau de Jouvence*, *Le Pretre de Némi*. Ez új műve: *A Jouarre i apácza*.¹⁾ Renannak barátai és ellenségei egyaránt úgy gondolkoznak, hogy az ő tisztán képzelet-szülte munkái nem a legjobban sikerültek. Már *A némi papot* is a mult évben mind élesen bírálták meg. De következőleg *Jouarre i apáczája* még rosszabbul ütött ki. Meg voltak lepelve, hogy ilyes termék alatt a Renan nevét találták oda jegyezve. Annyira, hogy bajos is azt illő kifejezésekkel leírni. Némelyik bíráló nem habozott a *pornographe* szót alkalmazni a szerzőre. Tény, hogy ez a különös munka barátainak kedvetlenséget okozott, ellenségeit meg lahotára indította. Azonban én úgy vagyok meggyőződve, hogy azok, kik eme durva szavakat használták a „*Jouarre i apácza*” szerzőjének jellemzésére, rágalmazták Renant. Neki nem volt határozott szándéka szabados munkát írni,

¹⁾ *L'abbesse de Jouarre, drame philosophique, par Ernest Renan, membre de l'Institut. 1 vol. in 8°. Paris — Calman Lévy.*

mintilyent. Az egyszerűen egy bölcséleti thesis, melyet ő ebben meg akart bizonyítani, mint már a múlt évben A n é m i p a p b a n tette volt, csakhogy másnemű, ez az egész. Szerencsétlenségére a tétel teljesen hamis és mondjuk kevésbé erkölcsi.

Az előbeszédben azt mondja, Renan, hogy ő egy nagy vallástörténelmi művön dolgozik és hogy mielőtt azt közreadhatná, a jelen munkát akarta közreadni. Ugy látszik, hogy mulatni akarta magát azzal, hogy a közönség mulattatására egy vig művet ír. Az ami a Jézus élete írója irodalmi és bölcséleti hírnevének árt, hogy a közönség egy pillanatig sem marad a bölcséleti thesis mellett, hanem figyelmét az ő műve könyelmű oldalára fordítja. Magától értetik, hogy itt Renannak saját erkölcsi értéke a legkevésbé sincs kérdésben. De az ő képzelete néha téves fordulatokban játszik, s scepticismussa gyakran elárulja és oly szorulatokba viszi, melyből nincs ki-út.

Aztán bármit tegyen, nem tudja levetkezni első neveltetését, melyet a treguier-i és st.-sulpice-i seminariumokban nyert. A casuistica oly nyomot hagyott szellemén, hogy azt sohasem sikerül neki eltüntetni. És e mély casuisticus subtilitás erejénél fogva, a melybe ő még a seminariumban gyermekkorában beavattatott, olyan jól tudja a distinctioakat kétértelműleg csinálni, hogy a rossz és jó utoljára elvesztik jelentésüket és a legdurvább vétkek közönyös dolgok lesznek. Egyébiránt hasztalan lenne Renan figyelmét ez utóbbi következményeire hívni fel az ő bölcselmi eljárásának, mert ő semmit sem úgy lát, mint mi és ő tetszeleg ellenmondásaival, midőn hideg megvetéssel néz le mindenkit, a ki máskép látja a dolgot, mint ő. De ideje már magáról a tárgyról szólanom, melyet Jouarre-i apácájában feldolgozott.

Renan ur a College de France igazgatója és az ablakán keresztül látta, hogy hogy rombolják le a régi „College du Plessie“-t. A forradalom alatt 1793-ban és 1794-ben e collegium börtönül szolgált a rémuralom áldozatainak, kiket onnan a vérpadra hurczoltak. Renánt az egymás után alázuhanó kövek szemlélése arra indította, hogy föltegye magában azt a kérdést, vajjon minő gondolatok és beszédek foglalhatták el mind e magas születésű férfiakat és nőket, kik a halálra mentek. Ebben volt kiindulási pont, volt adva gondolat, mely egy nagyon érdekes műnek szolgálhatott volna alapul, ha a szerző úgy akarja; de ő kikerülte tárgyának komoly oldalát.

Egy napon e börtönbe viszik az ifju és nemes jouarre-i apácát. Ott a foglyok között találkozik az ő testvérével és eunek több

barátjával s köztük d'Arcy marquis-val, a ki őt egykor szerette és akkor is. Ez a találkozás, ez az összejövétel a két szerelmesnek a szeretet és halál felett való sajátságos beszélgetésre ad alkalmat. Idejüket annak a bizonyításával töltik, több értelmű nyelven beszélve, hogy nekik szeretni kell egymást és nem hajtani a társadalmi törvényekre és szokásokra, melyek tisztán conventiok. Hosszasan tárgyalják a civilizatiót, mely a barbarismusból született és az igazságosságot, mely nem egyéb, mint az erőnek és erőszaknak az eredménye, a hazaszeretetet, mely vak szenvedély csupán stb. Ugy hogy ez ellentmondó szép okoskodások végeredménye az, hogy a természet observatiojánál fogva, mely nem egyéb ellenmondásoknál, ők a lelkiismeret egész biztosságával adhatják magukat át a természeti ösztönöknek. És ők ketten, négy szem közt egy külön czellában árulják e sophismákat; és ez a halált megelőző északán történik. S Renán, hogy az ő elméletét és sophismáit igazolja, azt mondja, hogy az első keresztény száz évek történelme számos hasonló példát szolgáltat a szenvedélyek kitörésére azoknál, kiknek néhány óra mulva martyrhalált kellett szenvedni. Sajátságos bölcelet! Regénynek ennél többet ér még a naturalista regény is. Legalább kevésbé komoly és nincsenek tudós követelményei, sem pedig a bölcelemhez nem formál igényeket.

D'Arcy marquis, a ki oly jól és oly hosszasan tárgyalja a természet által autorizált szabad szerelmet, tisztán szónok, és a jouarre-i apácza Voltairenak és Rousseau-nak emelkedett szellemű tanítványa. Azonban éppen nem meggyőződésből történt, hogy ő zárdába ment. Könnyen válik meg a kath. hittől, melyet nem néz egyébnek, csak eszköznek a nép visszaszorítására és az aristokratia befolyásának fenntartására. Ily kevésbé emelkedett elvekkel egyáltalán nem csoda, hogy ő hallgat D'Arcy marquis ajánlataira. — Röviden a gyászos szerelem éjje eltölt. Másnap D'Arcy marquist egyedül vitték a vérpadra. A jouarre-i apáczáért közbelépett egy derék ifju tiszt a törvényszéknél és neki kegyelmet adtak. Az apácza, a mikor megtudja, hogy ő kegyelmet nyert és szeretőjét kivégezték, az első pillanatban kétségbeesésében vagy lelkiismereti furdalás miatt meg akarja magát ölni. Majd engedve szabadítója kéréseinek és tanácsainak, beleegyezik nemcsak abba, hogy éljen, hanem miután neki vallomást tett, abba is, hogy férjhez megyen hozzá, hogy az ő gyermekének legyen atyja.

Ez utóbbi jelenet elmaradhatott volna, a nélkül, hogy műve e miatt szenvedett volna; ellenkezőleg. Én úgy hiszem, hogy az jobb lett volna; mindenesetre a mű hősnője sokkal kevésbé látszott vol-

na gyűlöletesnek, hogyha ő egyedül marad az ő lelkiismereti furdalásával és talán bünbánatával.

Bármiként legyen, én néhány sorban nagyon pontosan összegeztem e különös és sajnálandó művét annak a tudósnak, kit megszoktak másként tekinteni, mint Boccacio vig beszéleyeinek utánczóját.

Bizonyos, hogy a szerelem és halál emez ellentétében egy valóban philosophus szellemnek gazdag anyag kínálkozott nagy és szép eszmékre, erkölcsi tanulságokban termékeny fejleményekre. Nem kellett volna egyebet tenni, csak fölhasználni a történelem positiv tanításait és hasznot huzni amaz okmányokból, melyek e korszakból maradtak reánk. Mindenek megegyeznek abban, hogy a politikai szenvedély és társadalmi boszú szerencsétlen áldozatai más érzelmeket és elveket vallottak, mint a melyeket Renan kölcsönöz azoknak a személyeknek, kik a jouarre-i apáczában szerepelnek. Nem azt akarom mondani, hogy némely kivételt ném találhatni, de ezek éppen semmit sem bizonyítanak az áldozatok általános magaviselete ellen. Mindenesetre nem philosophicus eljárás egy néhány obscurus példát választani ki a végre, hogy azok alapul szolgáljanak egy oly elmélethez, a mely magának általánosságot igényel. Renannak már a kiindulása is teljesen hamis, s a tényeknek nincs legkisebb valószínűségük is. Az egész paradoxonokból, thesisekből és antithesisekből van alkotva, melyeket oly sajtóságos érvekkel véd, hogy az egyik különösebb a másíknál.

Renan azt mondja, hogy a világ a megsemmisülés előestéjén áll ott képzelete előtt és hogy ekkor lenne szerinte az erőszakos szerelemnek általános kitörése. És ebből az eszméből indul ki, hogy elbeszélje nekünk hosszadalmasan ama képtelenségeket.

„A halál óráján, mondja ő, mindenki jól beszél, mert a végetlen jelenléte előtt áll, s nem kísértetik, hogy phrasisokat csináljon.“ Legyen. De azt kérdem a szerzőtől, miérthogy az ő személyei mégis azzal töltik idejüket, hogy phrasisokat csinálnak és pedig üres és értelmetlen phrasisokat? Ő mondja, hogy a szerelem és halál nagyszerű és komoly dolgok. Oh igaz, szent és szép dolgok! De mégis csak egy feltétellel, t. i. hogy a szerelem legyen tisztelettel tárgya iránt és hogy a halálnak legyen meg áhitatossága. Tehát az ember kísértetik, hogy azt mondja, hogy a jouarre-i apáczában a szerelem és a halál profanálva vannak.

Egészben ez utóbbi munkája Renannak igazat ad azoknak, kik e gondolkozót azzal vádolják, hogy ő egy vonalba állítja a jót és a rosszat, az erényt és a vétket.

Renannak vissza kell térni, mint előbeszédében maga is mondja, a vallásos történelem tanulmányozásához. Ezzel nyerni fog ő is és az olvasók is. Colani e műről beszélve — a melyet épp most elemeztem — azt mondotta: „A jouarre-i apácza egy nagy írónak sajnálandó tévedése.“ E szigorú, de igaz itélettel, végzem ismertetésemet.

CHARRUAUD D.

AZ UNITÁRIUS TARTHAT-É IGÉNYT A KERESZTÉNY TEST- VÉRISÉGRE?

Fremantle canterburyi kanonok, az oxfordi egyetemen a „Keresztény Unió Társaság“-ban a fennebbi czimen egy igen érdekes felolvasást tartott, melyet a „Christian Reformer“ egész terjedelmében közölt. E nevezetes felolvasást legalább kivonatban mi is ismertetni kívánjuk, hogy lássák olvasóink minő véleménynyel van egy anglikán tudós pap az unitáriusokról.

Ezelőtt 25 évvel Mill Stuart János „A szabadságról“ című könyvében az angol vélemény unalmas egyformaságáról irván, azt mondja, hogy az csak bizonyos határok között türelmes. Így a római katolikusokat kizárja a rendes keresztény társaságból azért, mivel egy idegen egyháznak tagjai; az unitáriusokat kizárja, mint egyházon kívül állókat. Mill nyilatkozata óta a vélemények nagyon megváltoztak. Ma a r. katolikusok emberei is, mint Newman, Manning s Ripon lord népszerűségnek s közelismerésnek örvendenek. A „Christian World“, az orthodox disszidentek lapja, mely 250,000 példányban jelenik meg, készséggel hoz közleményeket az unitáriusok ügyeiről. Ezelőtt 12 évvel az új testamentum revideálására összeállított társaságba egy unitáriust is meghívtak, s jóllehet a VII. Henrik kápolnájába történt urvacsora vétel után (melyben az unitárius pap is részt vett) kísérletet tettek arra, hogy az unitáriusnak a szürjét kitegyék, de nem sikerült. És azok a beszédek, melyeket ebből az alkalomból tartottak, a keresztényi bizalomnak s reménységnek voltak a visszhangjai az unitáriusok iránt. Amerikákon az egyesülésre a közeledés még nagyobb. Ugyanis Cambridgeben, a Harvard egyetemen, dr. Peabody vitte a papi teendőket sok éven keresztül, jóllehet unitárius volt. El kell ismernünk, hogy a különböző felekezetek konferenciáin, az unitáriusok beszédjei mindig erős benyomást tesznek, s felszólalásaikat mindig igazi keresztény szellem jellemzi; mégis távol vannak attól, hogy őket teljesen befogadják a keresztény társaságba. A midőn elismerik is az ők jeles tulajdonaikat, magas műveltségöket: oda teszik záradékkul, hogy azok mély barázdát csinál-

nak köztünk, s gyakran úgy beszélnek róluk, mint az unitarismus átkai, ragyái. Közlelebből egy író, ki az angol hymnusok összegyűjtésével foglalkozott, egyről azt mondta, hogy annak szükségképpen rossznak kell lennie, mert unitárius írta. Az én meggyőződés az, hogy nyugodt lélekkel befogadhatjuk az unitáriusokat, mint keresztényeket, kiknek nézeteltérései csak segíthetnek minket.

E bevezetés után Fremantle, a következő három kérdést teszi fel: Mi az unitarismus, eredetében és lényegében? Milyen hatása és befolyása van? Minő álláspontot foglal el más keresztényekkel szemben? Minthogy az első kérdés az unitarismus történelmével foglalkozik, ezt elhagyjuk. Hogy minő szolgálatot tett az unitarismus a keresztény világnak, s milyen hatása van, erre nézve ezeket mondja:

Az unitáriusok tiszta, világos tanjok által az egyházat ismételtlen emlékeztették az Isten egységére. A kereszténységet úgy fogták s fogják fel, mint életet, s nem mint dogmák halmazát. A „Keresztény Élet“ című lapjok iránya, s általában minden törekvésük az, hogy a világi életet a vallás körébe vonják, s az emberbaráti szeretetnek legbuzgóbb ápolói: Charning és Parker például, Amerikában a rabszolgaság eltörlésének szellemi vezetői s első apostolai valának. Angliában is, a kik ugyan e nagy czélért küzdöttek, Wilberforce-al, többnyire unitáriusok voltak. Channing volt az első, a Quaquerek társaságán kívül, a ki az általános béke érdekében fel-emelte szavát; a postai díjak alább szállítását, a munkás osztályok nevelését sürgette. E száz elején dr. Lant Carpenter, azután leánya Carpenter Mária, a philanthropia mezején nagy tevékenységet fejtenek ki. Ők indítványozták, hogy a hindukat is jobb nevelésben kel-lene részesíteni s a civilisatió áldásában részesíteni.

Az kétségbevonhatatlan, hogy az unitáriusok minden keresztény felekezetek között Angliában a legmiveltebbek. Melyik más felekezetenél található két olyan értelmi kitünőség, mint dr. Carpenter, a nagy physiologus, és dr. Martineau, a metaphysicus — kik élethosz-ziglan elválhatatlan barátságban éltek, s mindketten oly szellemi fensőségről ismeretesek, mely a felekezetiesség határain messze túl emeli őket? A múlt évszáz végén Priestley, unitárius pap volt, de egyszersmind nagy tudományú férfi; és az ő köréhez sorakoznak Darwin és még sokan, kiket Shimmel Jenninekné életrajzában oly élénken leirt. Az említett kitünő férfiakon kívül az unitarismus még sok jeles író t s írónőt adott az irodalomnak, milyenek Miss Martineau, Mrs. Gaskell, Mr. Beard stb. Amerikában pedig a legismertebb

írók, mint: Longfellow, Prescott, Motley, Lowell, Parkman, Holmes, Bancroft, Emerson, Hawthorn, mind unitáriusok.

Az unitarizmus az egyszerűség kifejezése. Inkább a józan ész és kötelesség vallása, mint az érzelemé. Mégis valami elragadó szépség ömlik el dr. Martineau iratain, kinék a „Keresztény élet után való tör. kvések“ című egyházi beszédeit mindenki jól ismeri és olvassa. Hát a Carpenter Mária imádságainál lehetnek-e magasztosabbak, lélek-emelőbbek? Hopps lelkész, Leicesterben, bizonysította, hogy az unitárius vallás a munkás osztályoknál is lehet vonzó és hatalmas erő. Corkran unitárius lelkész London keleti felében a népleg-szegényebb osztályánál folytatja áldásteljes működését. Egész Amerikában emelkedettebb szellemű s meghatóbb isteni tiszteletet nem lehet látni, mint a Collyer Róbert New-Yorki unitárius lelkész templomában. Egyik legjobb s minden felekezetenél legelterjedtebb himnuszunk is — „Közelebb hozzád Istenem“ (Nearer, my God, to Thee) egy unitárius író — Mrs. Adams — tollából származott. De mindenek felett főérdemük az unitáriusoknak az, hogy a szabadvizsgálódás keresztény szép elvéhez állandóan hívek maradtak.

Felolvasó a harmadik kérdésnél az unitarizmus álláspontját fejtegeti a többi egyházakkal szemben, s megjegyzi, hogy a theologiai vita mindkét részről csillapult. Ezután azt a kérdést veti íél, hogy mi tehát az anglican egyház kötelessége az unitáriusok iránt?

Az elmondottakból ítélve — mondja Fremantle — mi nem szólhatjuk fel az unitáriusokat arra, hogy adják fel azt, a miért eddig küzdöttek. Azt sem kívánhatjuk, hogy ama jutalom fejében, ha őket társaságunkba befogadjuk, elismerjük, hogy nekünk van igazunk, s ők tévednek. Ellenkezőleg, inkább nekünk kell bevallanunk, hogy a mi álláspontunk nagy változáson ment keresztül, s aztán elismerhetjük, hogy mindnyájunknak egyik a másikra szüksége van. A mi egyházunk roppant sokat szenvedett az által, hogy uralkodó tagjai, minden szabadelvű nézetet, melyet veszedelmesnek tekintettek, elnyomni igyekeztek. És a kísérlet, mint tudva van, nem sikerült. Azt elismerjük, hogy lehetetlen a véleményt ellenőrizni, hogy az embernek magának kell felelősnek lenni úgy a meggyőződésért, valamint annak a nyivánítása által a másokra gyakorolt hatásért; de azt még nem akarjuk teljesen elismerni, hogy hiányos ismeretünk állapotában éppen a különböző nézetek, állítások szükségesek lehetnek egymásnak a felvilágosítására, átalakítására; s azt sem tanultuk még meg, hogy azokat, kik igazi meggyőződésük miatt kénytelenek tőlünk külön imádkozni, testvérek gyanánt fogadjuk. Pál apostolnak

ama mondása, hogy: az adományok különbélesége szükséges a mi jóllétünkre, alkalmazható a jelen esetre is. Feleljen bárki közülünk, nélkülözhetette volna a keresztény egyház azt a hasznos szolgálatot, melylyel az unitarizmus a szellemi élet fejlesztéséhez hozzájárult? Hanem, akkor nekünk úgy kellene üdvöznünk az unitáriusokat, mint testvéreinket!

Az unitáriusoknak kiváló tulajdonságai: buzgóság az igazság keresésében és a kötelesség teljesítésében; különös érdeklődés a szellemi szabadság iránt; készséges elfogadása s assimilálása az új világosságnak, mely minden új felfedezéssel jó. Továbbá jellemzi az unitarizmust hittanának és isteni tisztületének egyszerűsége, mely a dogmák és szertartások túlsága ellen tiltakozik, s azt mutatja nekünk, hogy nemesen lehet élni sokféle hitágazatok s ceremóniák nélkül is. Hogy az ilyen tulajdonságok szükségesek az egyház virágzására, ki tagadhatná közülünk.

Fel lehetne hozni ellenvetésül, hogy az ilyen törekvés veszélyes lehetne az egyházra nézve. Igen, de a gyakorlat egyebet mutat. Az unitáriusok életében és tanításában ezt mutatja-e az eredmény 200 év óta? Az unitáriusok nem vádolhatók sem skepticus, sem atheisticus hajlamokkal. Dr. Carpenter, legalább, a kit említettem, korunk minden physiologusa közt egyike volt a legvallásosabb embereknek. És azt hiszem, hogy azok, kik több unitáriust ismernek, aligha hitetleneknek, vagy gyöngédteleneknek tartanák őket.

Ha már most az unitáriusokat nem a szerint tekintjük, a mit tagadnak, hanem a szerint a mit vallanak, (mert szerintem mindig ez a leghelyesebb és legjobb módja az itéletnek az ilyen dolgokban) könnyen megtalálhatjuk az utat az egyesülésre. A miket elmondtam azokat a türelem érdekében tettem s azért, hogy ismerjük el az unitáriusokat, mint keresztény testvéreket. De nem titkolhatom el abbeli reményemet, hogy az a viszony, mely bizalomteljességgel kezdődik, szellemben és elvekben folytatódni fog, s egyesülésünk általános kifejezést nyerend hitben és az életben is.

Az „Inquirer“ szerkesztője azt írta, ez Essay szerzője megérdemli minden szabadelvű keresztény szívélyes köszönetét; mi is szívünkben csatlakozunk az elismeréshez. Ideje is volt már, hogy Angliában is oly tekintélyes egyéntől, mint a Canterbury kanonok, s olyan tekintélyes helyről, mint az oxfordi egyetem, jöjjön az igazságszolgáltatás az unitáriusok iránt.

KOVÁCS JÁNOS.

I M A.

Az 1849-ben Aljában legyilkoltak emlék-köve leleplezésekor 1886. nov. 2 án mondotta Siménfalvi György aljárai unitárius lelkész.

Örökkévaló Isten, szerető atyánk a Jézusban! ki voltál, mi-
nek előtte lennének a hegyek és formáltatnék a
föld, a hála és kegyelet érzetével borulunk le a te örök tekinte-
ted előtt.

A hála és kegyelet érzelmeivel jöttünk ide, mielőtt felkeresnők
a gyász és siralom ama helyét — e szent hajlék tövében, hol 37 év
előtt elhullott vértanuink marczangolt tetemei pihennek! Most is
bús gondolatot kelt bennünk amaz időszak szomorú emléke, a mi-
kor azt hittük: hogy el vagyunk előtted felejtve, a mikor rajtunk
volt a rettegés, a pusztítás és rontás; könnyhullatás volt kenyerünk
éjjel és nappal. — S mintha felhőt vontál volna elődbe, hogy azon
át ne mehessen imádságunk, fel ne hathasson a jajveszeklés a ke-
sergő prófétával — a sirhalmok mélyéből: avagy illetté meg-
öletni az urnak szent helyében a papnak és prófétá-
nak? s körülte az utcákon a gyermek és vén ember-
nek, és — oh, kicsoda mivelheti, hogy valaha jót
láthassak. Vajjon szined eleibe mikor jutok élő Isten!

De te Atyánk, szabadulásunk erős kőszála, azt mivelted, hogy
ismét jót lássunk, ezt mondván: Egy szempillantásig hagy-
talak el, de az én nagy irgalmasságomban egybegyűj-
telek téged.“

Azon időn innen — mindenben mekkora változás. Egész csa-
ládok enyésztek el, népek emelkedtek, s nemzetek süllyedtek alá, újabb
koronák készültek, s tornyok omlottak alá, hegyek és halmok dől-
tek össze, sok a változás, mintha a világ is megváltozott volna! So-
kak és csudálatosak Uram a te dolgaid!..

Oh Isten, édes Atyánk! midőn eszünkbe vesszük ezeket, s
elgondoljuk a régi időt, — az elmúlt esztendőket, melyek
igy tanítanak: Emlékezzetek meg az atyák dolgairól, me-
lyeket cselekedtek az ők idejekben, és nagy dicső-

séget vesztek és örök nevet, — lehetetlen, hogy ne imádjunk s kegyelettel ne viseltessünk a visszaemlékezés világánál azok iránt, a kiknek azért kellett a kínos halállal elhullani, mert erősen szerették e hazát és nemzetet, s e szerelmet nem tudták és nem akarták megtagadni. És bár most is fájjaljuk gyászos sorsukat; de mert vissza nem sirathatjuk, nyugodjanak csendesen, miként nyugodt volt lelkök akaraton — hadd legyenek ők ott, hol a hitben és ártatlanságban meghaltak lakóznak örök boldogságban!..

De arra kérünk szent Atyánk! őrizd hasonlító megpróbáltatásoktól, őrizd mindazokat, kik itt és a távolban az alatt nyugvóknak gyermekei és unokái, s a ki ez emlékkő állításával fejezte ki a gyermeki hála és tisztelet adóját. Védjed őket és mindnyájunkat a sors csapásaitól. — De tartsd fenn hitünket és benned helyezett bizalmunkat, hogy akkor se kételkedjünk, mikor veszélyek környeznek s elnyeléssel fenyegetnek köz- és magánéletünkben. Enyhítsd bánatunkot. Gyógyítsd be annyi sok sebeinket, oltalmazd hazánkat, nemzetünket. Áld meg véreinket, barátainkat és ellenségeinket is. S áraszd reánk a te békességedet, mint folyó vizet. Áld meg az igaz törekvést, a munkás verejték cseppjeit, hogy a halmok és völgyek békeséget és igazságot hozzanak a népnek.

Legyen te tőled: csendesség és jó békesség e gyülekezet hajlékában, tornyában és kerítésében s az abban nyugvók porai felett!..

Szent fiad nevében kérünk hal'gass meg. Ámen!

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Kőváry László kitünő tudósunknak füzetünk elején álló szépen írott cikkéből — A keresztény család hivatása — a „Dávid F. egyesület“ külön lenyomást eszközölt, hogy azt olcsó áron tegye hozzáférhetővé. Az egyesület egyik gyűlésén olvastatott fel a keresztény élet emelésére szánva. Óhajtható, hogy az épületes dolgozatot minél többen olvassák. Ajánljuk terjesztésre. Ára 5 kr. Kapható Boros György titkárnál. Kolozsvár, Rózsa-utca 2. sz.

Az Unitárius kis könyvtárnak megjelent XXI—XXV. füzete. Tartalma: Az ember ismerete Istenről. Ez egy jeles angol unitárius lelkésznek, Armstrong A. R.-nek a munkája. Örömmel vettük kezünkbe, mert Armstrongot úgy ismerjük, mint a ki teljesen hivatva van a vallás alapkérdéseit tárgyalni. Elmeélel, világosan és élvezetesen ír, s az ember készséggel követi őt a vallás igazságairól való fejtegetéseiben. E művével is ezt ércztette, erről teszen bizzonságot. A mű a következő fejezetekre oszlik: I. Bevezetés. II. Az értelem tanúbizonytsága. III. A lelkiismeret tanúbizonytsága. IV. A lélek tanúbizonytsága. V. Az imádkozás. VI. A kételkedés okai. VII. Az ismeret határai. VIII. A próféta. Végszó. Az átdolgozás híven és tiszta magyarsággal adja vissza szerzőnek szép és mély gondolatait, melyeket minden mivelte keresztény haszonnal olvashat. A szerkesztő e mű közreadásával egy igen értékes füzettel gyarapította az Unitárius Kis Könyvtárt. Ugy e füzetet, valamint az Unitárius Kis Könyvtár többi füzeteit ajánljuk a lelkészeknek és családoknak. A most kiadott ötös füzet ára 25 kr. Kapható a szerkesztőnél: Derzsi Károly unitárius lelkész, Budapest II. ker. fő-utca 8. sz.

Kincses Jancsi vagy A juhászbojtár meséje. Irta Rédiger Géza. Megjelent Budapesten, a Révai testvéreknél, „Jó könyvek a magyar nép számára“ című vállalatban. És mondhatjuk, hogy ez csakugyan jó könyv. Mesét mond a népnek, hogy hibáit javítsa. Mese alakjában, melyet a nép könnyen megért és szeret, ad hasznos erkölcsi tanításokat. Az öngyilkosság, az állatok kinzása, a hűtlen cselédek, a lelketlen gazdák, az asszonyi kívánság veszedelme stb. és végre a kitarató munkásság diadalma van benne feltüntetve szép, költői nyelven és könnyed verseléssel. Reánk mint egyházra nézve épp elsőrendű kérdés a nép vallásosságának és erkölcsi életének emelése. S nos hát az ily munka az egyik legalkalmasabb eszköz, melyet a templomon kívül e célra alkalmazni lehet. Mulattat és tanít, gyönyörködtet és oktat, és a mig így nemesen foglalkoztatja a nép gyermekét, trágár beszédektől, vad dévajkodástól és sok rosztól óvja meg. Nem egyesével, hanem százával ajánljuk minden papnak hogy szerezzze meg azt hivei számára. Egy füzet belőle csak 3 kr. Lelkes költőmunkatársunkat pedig üdvözöljük e téren, melyre e művével oly sikerülten lépett. S nemcsak óhajtjuk, de kérjük, hogy minél több hasonló munkát dolgozzon, mert ezáltal jó szolgálatot fog tenni a nép vallásos életének.

Evangéliumi lelkész társ. Szerk. Czelder Márton Kecskeméten. E vállalat jövő évben VIII-ik évfolyamába lépik. Hoz annyi egyh. beszédet, a hány vasárnap van egy esztendőben. Ára 3 frt. — A Vasárnap prot. néplapra külön felhívást bocsátott ki Czelder M. Ára 2 frt.

Tréfás számtani feladványok gyűjteménye címén Orbók Mór, pozsonyi képezd. tanár, egy igen diszesen kiállított kötetkét bocsátott közre. „A könyv célja — miként a szerző előszavában mondja — a szórakoztatáson kívül a szellem élesztése, a helyes gondolkozás fejtése. Tudjuk, hogy mennyire szereti a fiatalság az ilyen tréfás számtani feladványokat társaságokban recitálni s mily vig hangulatban ütnek el vele egy-két órát, ifjak és más korbeliek egyaránt. Nekünk az ilyféle mulatságokat elé kell segitenünk örülnünk, hogy a fiatalság ilyen hasznos sportot üz.“ Ajánljuk e munkácskát szülők és tanítók figyelmébe. Ára 50 kr., melyért szerző bérmentesen küldi a könyvet.

A Magyar Történelmi Társulatnak Szilágyi Sándor kútnő szerkesztésében megjelenő kiadványaira: A Századokra, a Történelmi Tárra és a Magyar Történelmi életrajzokra a közlő újév alkalmából felhívjuk olvasóink figyelmét. E társulatnak vállalatai szépen virágoznak, de a Magyar Történelmi Életrajzok, mely a társulatnak legújabb kiadványa, még több pártolást igényel. Egyes jelesek élete annyira össze van nőve az egyházak életével is, hogy már ezért is különösen kell ajánlanunk a vállalatot. A Magyar T. Életrajzok a társulat tagjai számára 5 frt; nem tagoknak 8 frt, mely összeg Mehner Vilmoshoz Budapestre küldendő.

Épen most vettük Dobos János egyh. beszédeinek IV-ik kötetét. Halotti beszédeket tartalmaz részben különféle kútforrások nyomán írva. Mint az előző köteteket, úgy ezt is bátran ajánljuk lelkész társainknak. E beszédekben is sok gondolat-kincset fognak találni, s ez az, a miért mi e beszédeket különösen méltányoljuk és ajánljuk. A kötet bolti ára 1 frt 80 kr. Megjegyezzük, hogy ha elég előfizető jelentkezik, a kiadó még két kötetnek a kiadását helyezi kilátásba. A jelentkezések Dobos László ev. ref. lelkészhez Szalk-Szent-Mártonra küldendő.

KÜLÖNFÉLÉK.

Házasságügyi biráskodásunkról. Mult füzetünkben megigértük, hogy „az unitárius házassági perek illetékes bíróságának kérdéséhez“ czim alatt a „Jogtudományi Közlöny“-ben lefolyt vitát ismertetni fogjuk ; ezt az ígérést most be akarjuk váltani.

A nevezett lap 26. számában megvitatás végett az a kérdés hozatott szőnyegre: a szoros értelemben vett Magyarországon lakó unitáriusokra nézve a polgári bíróságok, vagy az unitárius egyházi bíróságok-e az illetékes házassági bíróságok.

Dr. Daempf Sándor pécsi ügyvédtől mindjárt a 28. számban czikk jelent meg, melyben azt igyekszik kimutatni, hogy az unitárius egyházi bíróságok illetékessége a régi Erdély és Partium határán túl nem terjedhet s a szoros értelemben vett Magyarországon lakó unitáriusok házassági pereiben a világi törvényszékek az illetékesek.

Érvei röviden ezek:

Az 1868. 48. t. cz. csak azt az anyagi elvet állítja fel, hogy mindegyik félre nézve saját hitelvei alapján, saját illetékes bírósága járjon el. Részletes illetékességi szabályokat az 1868. 54. t.-cz. 22. 36. § ai tartalmaznak, melyek szerint a szűkebb értelemben vett Magyarországon lakó unitáriusok válóperei --- mivel itt rendezett unitárius egyházi bíróságok nem léteznek --- azon törvényszék illetőségéhez tartoznak, melynek területén a házas feleknek állandó és utolsó együttlákásuk volt. Az unio foganatosításáról szóló törvény az unitáriusok erdélyi egyházi bíróságainak területi hatáskörét a szoros értelemben vett Magyarországra nem terjesztette ki, hanem csak a régi Erdélyre és a Partiumra tartotta fenn. Az unitáriusok a szoros értelemben vett Magyarország területét egyházi bíróságaik hatáskörébe önkényesen be nem vonhatják. Az unitárius házassági perrendtartás sem királyi, sem kormányi jóváhagyást nem nyert s mint országos törvénynyel ellenkező, nem érvényes. Nem birhatnak az unitáriusok több joggal, mint a protestansok, kik Magyarországon az 1791 26. t.-cz. 11. §-a értelmében csak kir. jóváhagyás, az 1869. 4. t.-cz. 21 §-a szerint pedig csak tör-

vényhozási megerősítés és jóváhagyás mellett állithatnának fel egyházi bíróságokat vagy terjeszthetnék ki erdélyi bíróságaik illetőségét Magyarországra.

Azt is megemlíti, hogy a budapesti kir. ítélőtábla és a kir. Curia e kérdésben ellentétes határozatokat hoztak s reméli, hogy a kir. Curia a vitás kérdést döntvénynyel oldja meg s ki fogja mondani, hogy a Magyarországon lakó unitáriusokra nézve bárminő válóper esetében a kir. törvényszékek, az erdélyi részekben lakókra nézve pedig az odavaló egyházi bíróságok illetékesek.

E támadásra Kőváry Mihály kolozsvári ügyvéd, egyházi tanácsosunk, az említett lap 35. számában felelt.

Czikke elején elmondja, hogy az unitáriusokat az „erdélyi házasságok“-ért ok nélkül támadják meg, s könnyelmű és törvényellenes eljárással alaptalanul vádolják. A házassági jog terén uralgó zűrzavar oka a különböző hitfelekezeteknek egymással ellenkező jogszabályaiban s az eljárási szabályok különféleségében keresendő. A létező bajt ily megoldalu támadással orvosolni nem lehet.

Azután áttér dr. D. S. érveinek czáfolására. Kimutatja, hogy az 1868. 48. t.-cz. és 1868. 54. t.-cz. 22. 36. §§-ai összevetése a dr. D. S. nézetének helyességét nem támogatja. Az idézett törvénycikkek egymással ellentétben nincsenek, sőt egymást kiegészítik; egyikök sem rendel, hogy az unitáriusok szoros értelemben vett Magyarországon lakó hiveire nézve váló-ügyekben a világi törvényszékek legyenek illetékesek; ellenkezőleg; az 1868. 48. t.-cz. 2. §-a mig a két evangélikus egyház erdélyi és magyarországi hiveit megkülönbözteti s elébbieket a jelenleg fennálló egyházi, utóbbiakat pedig a világi tvszékekhez útasítja, az unitáriusokra nézve általában, minden megkülönböztetés nélkül az egyházi törvényszékeket mondja illetékes bíráknak; az 1868. 54. t. cz. 36. §-a sem szól D. S. mellett, mert az unitáriusok egyházi bíróságai rendezve vannak s így az abban említett feltétel, melytől a világi törvényszékek illetősége alá tartozás függővé tétetett, nem következett be. E törvények általános szabályul azt állították fel, hogy házassági válóperekben egyházi bíróságok legyenek illetékesek s a magyarországi evangélikusokat csak kivételesen rendelték a polgári bíróságok illetékessége alá. Részletesen fejtegeti az okokat, melyek e kivételt szükségessé tették. Az 1868. 43. t.-cz. 14. §-a sértetlenül fentartotta Erdély mindazon törvényeit, melyek az erdélyi területen és a Partiumban a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallás-gyakorlati s önkormányzati szabadságát s illetőleg hatáskörét biztosítják, az 1868: 20 t. cz. pedig az unitárius vallást a szűkebb értelemben vett

Magyarországra nézve is törvényes bevett vallásnak nyilvánította. Az unitáriusok tehát autonómiájokat ma is, mint régen, szabadon gyakorolhatják, ebből folyólag házassági perrendtartást alkothatnak, abban egyházi bíróságaik alaki illetékességét, melyet az állami törvények érintetlenül hagytak, királyi vagy kormányi jóváhagyás nélkül megállapíthatják; a magyar korona területén bárhol új egyház községet alakíthatnak, ezeket közigazgatási és törvénykezési tekintetben a központi egyház körébe beoszthatják. Az evangélikus hitfelekezetekre hivatkozni nem lehet, mivel ezeknek különböző autonómiával bíró több egyházkerületük, ellenben az unitáriusoknak a magyar korona egész területére nézve csak egy püspökük s ugyanazon autonómiájuk van s az 1868. 48. t. cz. 2 §-a, mely a magyarországi protestánsokat házassági ügyekben a világi törvényszékek illetékessége alá rendeli, az unitáriusok tekintetében korlátozó intézkedést nem tartalmaz.

A kir. curia döntvényével e kérdés nem lenne megoldva. Itt nem polgári ügyben kir. bíróságok között támadt illetékességi összeütközés forog fenn, mely felett a kir. Curia kötelezőleg határozhat. Jelen esetben törvényesen bevett hitfelekezet autonómiájáról, s ebből folyó bírósági jogáról van szó; s az ebbe ütköző kir. Curiai döntvény érvényességét az unitárius vallásközönség el nem ismerné.

Dr. D. S. e cikkekre nem felelt. E helyett a 36. számban közzétett Sztehlo Kornélnak egy ezen kérdést tárgyozó felfolyamodása, melyben többi közt az állittatik, hogy az unitáriusok a válókokat illetőleg korlátot nem ismerő szabadosságot tartanak szem előtt; a lefizett díj nagyságához mérten rövidebb vagy hosszabb idő alatt csaknem minden esetben helyet adnak a házasság felbontása iránti kérelemnek; a magyar honosság kimutatását csak az újabb gyakorlat követeli meg; a Hprdts 78. §. eseteiben az unitárius egyházi bíróság az áttért pusztá folyamodására a lelkészi és birói békéltetés, sőt a másik házasság felbontása és értesítése nélkül felbontja a házasságot.

Ezekkel szemben Kőváry Mihály ügyvéd a 39. számban azt feleli, hogy az unitárius házassági törvények s ezek kútfejei: a „Disciplina ecclesiastica in usum Ecclesiarum unitariarum in Transylvania dispersarum conscripta. Claudiopoli anno 1694.“ „Summa universae theologiae Christianae secundum unitarios. Claudiopoli 1787.“ „Manuductio ad consuetum Causarum fori Ecclesiastici Processum“ stb. Szt. K. előtt, úgy látszik, ismeretlenek. Fel sem tehető, hogy az unitáriusok az elválás jogát évszázakon át anyagi házassági jog nélkül gyakorolták. Szt. K.-nak a válókok korlátlanágát concret esettel kellett volna igazolnia. Válókok az unitárius egyházi törvények szerint: a házasságtörés (Summa universae III. r. XI. cap.

27. s köv. §. Manuctio VII. cap. 47. stb. §.), a házassági tartozás megtagadása (Mikó, Házasságtan 34 §.), a hűtlen elhagyás Manuctio VII. cap. 52. stb. §.), a házastárs élete ellen való törés (Manuctio VII. 56. §.), a magtalanság szándékos eszközlése (Mikó II. t. 41. §.), az engesztelhetetlen gyűlölség (Mikó II. t. 43—46 §.).

Igaz, hogy az egyházi bíróságok üléseikért díjakat vesznek. De hát díjt fizettetnek az erdélyi reformatus és ágosthai hitvallásu egyházi-bíróságok is és megfizetteti az ítéltohozatal díját az állam is bélyegilletékben. Az unitáriusoknál a díjfizetés egyébiránt nem mai találmány. Gyakorlatban volt a díjvétel ősidőktől fogva és pedig jogosan, mert az egyházi bírák nem mindenütt laknak egy helyen, nem élveznek akkora jóvedelmet, hogy sajátjaikból utazási és egyéb kiadásokat fedezhessenek. A legelső díjszabály az 1626. éven kezdődő főtanácsi jegyzőkönyv elején van összeállítva, az 1687-ben Sároson tartott zsinat meghatározza, hogy törvénytelen díjakat venni nem szabad; később a díjakat ismét szabályozták, bővítették (Manuctio VIII. Cap. kolozsvári főtanács 1773. D.-szt.-mártoni zsinat 1820) s most az egyházi főtanács 57—1881. számu végzésével megállapított díjak vannak érvényben. Ezek a rendes vagy rendkívüli ülésekhez képest nagyobbak vagy kisebbek. Évenként csekély díj mellett többször tartatik rendes ülés, a ki azt nem akarja bevárni, hanem egyetlen ügyét rendkívüli ülésben kívánja elintéztetni, a nagyobb díj fizetés miatt nem panaszkodhatik, mert volenti non fit iniuria.

A magyar honosság kimutatása nemcsak újabb időben követeltetik meg. Jelöljön meg Szt. K. vagy egy oly esetet, melyben az unitáriusoknál nem magyar honpolgár elvალasztatott. Holott ez megtörténhetett épp azzal a joggal, melylyel külföldi bíróságok a külföldön lakó magyar állampolgár perét elintézik s a melylyel a róm. kath. szentszékek és az erdélyi ev. ref. egyh. bíróságok a kerületökben lakó s még nem honosított külföldiek válóügyeiben bíraskodnak.

A per viam instantiae indított eljárás ellen intézett támadással szemben idézi a Hprdts 78. §. szövegét, mely szerint előzőleg pernek kellett lefolynia s ekép az 1868. 48. t. cz.-ken kifejezett elvnek elég van téve azzal, hogy a korábbi perben az egyik, e későbbi perben pedig a másik fél nyert ítéletet. S ha tehát az ily eljárást pernek kellett megelőznie, annak rendjén a békéltetést meg kellett kísértetni, tárgyalást kellett tartani s a feleket ki kellett hallgatni; minélfogva felesleges és czéltalan újból megidézni a nem unitárius felet, ki az unitárius féltől esetleg véglegesen el van választva, védelmét a lejárt perben előadta s az unitárius egyházi bíróság előtt — melynek ítélete rá nézve úgy sem kötelező — megjelenni nem is tartozik.

Idejáru! még, hogy a beterjesztett ítélet alapján az unitárius félre nézve a kötelékfelbontás csak akkor mondatik ki, ha kérésében oly való okot hoz fel és bizonyít be, mely az unitárius egyh. törvények szerint a házasság felbontására elegendő.

Szthlo Kornél a 40. számban válaszol „Kőváry Mihály ügyvéd ur az unitáriusok házassági biráskodásának ezen lelkes védője“ fennebb kivonatilag közlött cikkére. Köszönettel tartozunk — írja — Kőváry urnak, hogy megismerteti velünk azon forrásokat, a melyekben az unitáriusok házassági joga szabályozva van. Tehát csakugyan léteznek valahol ezen kuffők, melyeket könyvtárakban és könyvkereskedésekben oly soká hiába kerestem s melyekről még Stein János kolozsvári könyvkereskedő és e téren első auctoritás sem bir tudomással.“

A helyett, hogy vádja támogatására concret esetekre maga hivatkoznék, K. M.-t szólítja fel, hogy jelöljön meg egyetlen esetet, melyben az unitáriusok valakit a keresettel elutasítottak, ha a rendkívüli székezésért a díjakat megfizette.

Annak igazolására, hogy nem-magyar honpolgár is elválasztatott, utal S. H. esetére.

Az egyoldalú folyamodásos valóper védelmére felhozottak czáfolatába nem bocsátkozik; „mert — a mint mondja — Kőváry kartárs urat eddigi cikkei után sokkal alaposabb jogásznak tartja, mintsem hogy fel nem tételezné róla, miszerint ő a házasság felbontása és az ágy- és asztaltóli elválasztás közt különbséget tenni nem tudna.“

Kőváry Mihály a 42. számban nem egy, hanem több esetet jelöl ki, melyekben a felek keresetökkel elutasítottak, ámbár az ülésekért rendkívüli díjakat fizettek.

Kimutatja, hogy a Szthlo K. által említett S. H. valóperét az unitáriusoknál mint magyar állampolgár tette folyamatba.

Végül példát hoz fel arra, hogy a kath. szentszék oly ügyben, melyben már egyszer ágy- és asztaltól elválasztó ítéletet hozott, a házasság végleges felbontása iránt beadott új keresetet a korábbi ítéletre hivatkozással mint tárgytalant elutasította.

A m. kir. Curia Szthlo Kornélnak a „Jogt. Közl.“ 56-ik számában megjelent felfolyamodása alapján az itt tárgyalt vitás kérdés elintézése végett folyó évi november 30-án csakugyan teljes ülést tartott, melyben az összes tanácsok, a bűnvádiak is, résztvettek. Hosszas és kimerítő tanácskozás után kimondatott s döntvényerőre emeltetett azon elv: hogy az erdélyi unitárius egyházi biróságok hatásköre kiterjed házassági ügyekben a Királyhágón inneni részen lakó unitáriusokra is, mivel mindkét részen

lakók ugyanazon korona jogara alá tartozó alattvalók s ugyanazon egyháznak tagjai, kik között a házassági ügyekben különbséget tenni semmi alapos ok nem forog fenn.

A fentebbiekkel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész atyánkfia abból az alkalomból, hogy a m. kir. Curia plenuma folyó évi november 30-ára összehivatott „Az unitárius válóperekbeni birói illetékesség kérdéséhez“ czimű tájékoztató iratot tett közzé, melyben az unitárius egyház álláspontját alapos tárgyismerettel tünteti fel. Az irat tartalmát végül eként összegezi :

„Bizonyos, hogy a válóügy az egyházak jogkörébe tartozik. Bizonyos, hogy csak a szűkebb magyarországi két evang. egyház hívei fellett lettek illetékesek a világi törvényszékek ideiglenesen a fenforgott szűkségből. Bizonyos, hogy az unitárius vallás feltétlenül nyilvánított bevett vallásnak a magyar korona országaiban, és ezáltal természetesen jogai is feltétlenül s teljes hatáskörben elismertettek. Bizonyos, hogy törvényeinkben a magyarországi és erdélyi unitárius között megkülönböztetés sehol elő nem fordul és hogy csak egy unitárius egyház van, egy püspökséggel, egy autonómiával és szervezettel egész Magyarországon. Bizonyos, hogy az unitárius egyh. bíróságok az összes hívekre nézve rendezve vannak, s hogy az egyház ezen törvénykezési jogának gyakorlását soha sehol a világi tvszékre nem bízta, s hogy ezzel függetlenül élt és él. Bizonyos, hogy e jog szabad és feltétlen gyakorolhatását a szentszékek s általában a világi bíróságok mindig elismerték, s ha tán ellenkezőleg cselekedtek — ez eljárás vagy ítélet az egyház által soha jogerősnek és illetékesnek el nem ismertett, hanem jogsérelemnek tartatott, s fogna tartatni ezután is, a törvények és önkormányzat jelenlegi állása szerint. Bizonyos, hogy az unitárius egyház ezen jogát ezután is gyakorolni fogja s e tekintetben nem ismer el más fellette álló forumot, mint az országos törvényhozást, mely a házasságügyet az egész országra s minden felekezetre általában szólnólóg esetleg rendezheti, s melynél ez esetben az unitárius egyház legkevésbé fog ellenzékeskedni. Bizonyos az is, hogy az esetleges sérelmek csak tévedésből és félreértésből, egyes ellenharczosoknál pedig, a mint látszik, felekezeti elfogultságból — ha nem ép féltékenységből és némi irigységből — történhettek, a mi elég fájdalmas dolog. Ezek után bizonyosra vesszük azt is, hogy a nagyméltóságu kir. Curia ösz-ülése a semmitőszéknek e kérdésben még 1878-ban (tehát első felmerüléskor) határozottan kifejtett, s a kir. Curia tanácsa által ujabban és ismételten elfoga-

dott és követett álláspontját fogja elfoglalni s a saját hatáskörében is érvényre emelni és kötelezővé tenni.“

Ugy is történt, a mint már említettük.

Hajós János ministeri tanácsos valóságos ministeri tanácsossá neveztetett ki. Szívünkéből örvendünk ez előléptetésen, mely a nagyérdemű férfit érte.

Kolozsvár monographiaját Jakab Elek akadémiai tag s folyóiratunk munkatársa bevégezte. A nagy mű kéziratát, mely a monographia II-ik és III-ik köteteit teszi, szerző maga személyesen hozta le Budapestről. Szabó Károly és Torma Károly egyetemi tanárok a legkedvezőbb bírálatot irták a munka felől. Jakab Eleknek a városi bizottsági gyűlés 5000 forint jutalmat szavazott meg, melyhez Sigmond Dezső országgyűlési képviselő — tekintve a mű nagy becsét — még 500 frttal járult. A jeles író tiszteletére bankett is volt, melyen számos pohárköszöntőt mondtak az ünnepeltre. Reméljük, hogy az érdekes művet a tanács minél előbb ki fogja nyomatni.

Kegyeletes ünnepély. Tisztelendő Szerkesztőség! Nov. hó 2-án lélekemelő kegyeletes emlék-ünnepélynek voltunk tanui; az 1849 Január 14-én Bálint Simon prefectsége alatt levő oláhtábor 53 aljárjai magyar férfit, nőt és gyermeket gyilkolt volt le, kiknek az éhes ebek által megmarczangolt tetemeit azután egy hétre a Tordáról kijött honvédek — az unitárius egyház czintermében levő Pápai-féle romladoszott sírbolt üregébe temették el. — Hogy közös sírjok a felejtéstől megmentessék, T. Dávid István ur, kinek édes atya is akkor legyilkoltatott, a felé egy emlékkövet állíttatott közelebről, e felirattal: „1849. Január 14-én, kegyetlenül legyilkolt 53 magyar vértanu szomorú emléke.“ Emeltette: Dávid István a legyilkolt Dávid Jakabnak fia. 1886.

A mint a lapokban is említve volt, a leleplezés iránt a róm. kath. ev. ref. és unitárius lelkészek általában abban állapodtak meg: hogy mindhárman közreműködnek, minthogy a legyilkoltak között vannak r. kath. ref. és unitáriusok.

De nem tudni, hogy mi okon a róm. kath. lelkész a közreműködéstől félre állott az ünnepély tartás előtti napon, e nyilatkozattal, hogy másnap (3-án) fog tartani engesztelő áldozatot a 49-ki vértanuk lelkiért. — Sokan úgy vélekedtek, hogy tán felsősége tiltotta meg a közreműködést. Bármiként történt itt ez az eljárás rossz hatást keltett.

A beszéd tartást is, miután más nem akadt t. Siménfalvi lelkész ur vállalta el.

10 óraker az unitárius templom a hallgatósággal zsufolásig megtelt. A polgári dalkör „Te benned biztunk eleitől fogva“ éneke után, a fekete takaróval bevont szószékbe lépett unitárius lelkész S. Gy. s mondott az ünnepély komolyságához illő alkalmi imát. (Az ima fennebb közölve. Szerk.) Annak végeztével S. Gy. és Bornemiszsa Károly vezetése alatt kivonultunk a közös sirhoz, mely csakhamar több százra menő sokasággal lett körülvéve. — Az emlékkő lepelletfedve, mellette egy 48-beli agg honvéd a gyászfátyolozott nemzeti zászlót tartotta, egyfelől a polg. dalkör, másfelől az ünnepély szónokai, s megettök a legyilkoltak gyermekei, unokái, rokonai és sok mások, kik a kegyelet adóját leróni jöttek össze. Eljött a távolból Pálfi Sámuel bányatanácsos s kolozsvári tekintélyes polgár, Deák József, hogy a gyermeki hálás kegyelet adóját lefessék, Kremnyiszki bánya-igazgató Verespatakról, Koncz honvéd százados Nagy-Enyedről, a kir. járásbiróság és szolgabiróság összes személyzete, a körjegyzők, a róm. kath. lelkész, az itteni és a vidéki oláh papság sat.

A polgári dalkör éneke után felemelkedett S. György lelkész s rövid, de megindító előbeszédet tartott, mire a lepel az emlékkőről elvonatván, következett az emlékkő és a sir megkoszoruzása; az emlékkőre tétetett Deák József értékes koszoruja. A sir pedig a kegyeletes utódoknak a természet virágaiból font koszorúival teljesen befedetett.

Szónok — rövid összehasonlítást tett az 1848 és 1849. eseményei közt, azután így szólott: nem tartozván mostani ünnepélyünkhöz e két év eseményeinek részletezése, hanem az 1849. január 14—15. napok itt történt, szomorú eseményeinek előadása, azok elbeszéléséből, kik a gyilkolás pusztításaiból csudálatosképen megszabadultak (u. m. néhai Ferenczi József és János, Szabó József, Trinká István és még most is élők: Szolga József, Váradi Márton sat.) ily formán folytatta:

Míg 1849. január első napjaiban a 11. szál honvéd Jára védelmére itt tartózkodott, azalatt Bálint S. táborával, a szomszédos oláh falukban ólálkodott; de e honvédek is bevonattak jan. 12-én Tordára. Ezt tudva Bálint, legkisebb ellentállás nélkül lepte meg seregével falunkat. A távozó honvédekkel sokan menekültek; de sokat Pálfi József unitárius pap lebeszélése honn marasztott. Mert erősen bizott a vezérben, ki vel azelőtti években Verespatakon együtt paposkodván, baráti viszonyban volt vele.

De szomoruan csalódott s mások is utánna!.. A béke jelvényével fogadta őket Pálfi József és környezete, mindhiába! — Ő, a ref. pap, s még mintegy 13-an azonnal le lettek tartóztatva s bezárattak — mint siralomházba — az unitárius templomba, s aztán megkezdődött a gyil-

kolás, a kit hol értek, utcán és mezőn — míg nem az éj sötéte megszüntette azt. — A templomba zártak másnap reggel rendre kivezettétvén a legkegyetlenebb módon legyilkoltattak. — Amaz éjszakai kínos gyötrelmet, mit az utczai gyilkolás behatolt zaja keltett a dermesztő éjszakában a bezártakban, leirni nem kíséri — szónok, mert — ugymond: azt szavakban kifejezni lehetetlen! . . Felemlítette, hogy a templomba zártak közül, ama borzalmas éjszakán, egy Udvarnoki nevű székely épen és szerencsésen, s csudálatosképen mégis megszabadult — s még azután végig harcolta a szabadságharcot. — A templom fedélzetén rést nyitott s onnan a támfal fedélzetre ugrott s erről a földre. Az életben maradtak egyrésze — futásban Torda felé menekült, a más részét az itteni és szomszédfalusi oláhok saját ruhájokba öltöztetve, mentették meg. S a kiket ily módon megkimélt a halál, lettek vagyontalan földönfutók, mert a midőn a vérengző sokaság nem talált kit gyilkolhasson, megkezdte a rablást s pusztítást.

Az itteni és szomszéd falvak oláh lakói hogy az említett módon sokak életét megmentették, hálás elismerésünkre méltók. De sajnós, hogy itt is volt kivétel; egy most is élő oláh a hozzá menekülő Fehérvári Józsefnét oltalom helyett, agyonverte. E kifejezésre mintegy varázsütésre minden tekintet önkéntelenül is hivatalnok fiának arczvonásaira irányult, mintha leolvasni akarta volna, hogy a fiu hordozhatja-e a szülő vétkét!

Felolvasta a legyilkoltak nevét. Ezek után zárbeszédében hálát mondott, hogy amaz időszak félelmei és zaklatásai megszűntek, s hogy jelenben a béke idejét éljük. — Egy ének elhangzása után a ref. lelkész megható zárímát mondván, véget ért a vértanuk emlékkövének leleplezési ünnepélye. (—t.)

Udvarhelykörből. T. szerkesztőség! Az udvarhelyi unitárius egyházkörnek Városhalván dec. 2-án tartott rendes közgyűlése tárgyairól és lefolyásáról kívánok egyetmást röviden elmondani.

Éz is érdekes vala, mint a megelőző esperes-választó közgyűlés. A köri jegyzői szék ugyanis t. Darkó Sándornak esperessé választásával és e hivatalában az E. Főtanács által ez évi aug. 29-én lett megerősítésével s egyidejű felesketésével tényleg üresedésbe jővén, jegyző vala választandó. A közgyűlés tehát t. Sándor Ferencz közügyigazgató és t. László Domokos hivatalára nézve idősebb felügyelő gondnok előlülése és t. Gyöngyösi István lemondott esperes ad hoc jegyzősége mellett nevezett gondnok hathatós megnyitó beszédével kezdetét vévén, a Darkó Sándor beiktatása és elnöki székének lelkes beszéddel lett elfoglalása után, mire az ideiglenes elnöki székről lelépett Sándor Ferencz a közgyűlés nevében, szokott szerénységgel magvasan válaszolt, azonnal a jegyzőválasz-

táshoz látott. Általános megnyugvással és örömmel lón fogadva a szavazatszedő bizottság előterjesztése, melynek alapján t. Kisgyörgy Sándor kénosi és udvarhelyi pap lón megválasztottnak kijelentve 31 szóval, az Egyed Ferencz szentpáli papra esett 11 és mások között megoszlott néhány szavazattal szemben.

Kisgyörgy e nem várt körülmény által szült meghatottság és meglepetés édes borától részegülten, az ifjai igaz, fokról-fokra emelkedő hév által az általános lelkesedés pontjáig engedte magát ragadtatni rögtönzött székfoglaló beszédében. Erre újra választás következett. Kisgyörgy egyházi ügyvéd-társaitól búcsut vevén, helyére ifj. Máté Sándor h. ujfalvi papot hívá meg csaknem az összes szavazat. Szabályrendelet értelmében a nyugdíj kiosztása és más kapcsolatos ügyek intézésére bizottság lón kiküldve.

Érdekes vita kezdődött vala, midőn egy hang Bedő Lajos nyugalomba vonult recsenyédi pap eltávozásával az egyik székbirói széket üresedésbe jöttek óhajtván tekinteni, azt is azonnal betöltendőnek nyilvánítá. Egy másik hang a mellett emelkedék, hogy a lemondott esperes bíró, új választás tehát nem szükséges, sőt törvényellenes. A dolog lényege pedig az, hogy a lemondott esperesnek jegyzői széke, midőn erről arra választatott, minden különös lemondás nélkül is üresedésbe jöttek lón nyilvánítva és helyére mást választottak. Most az egy birói szóval járó esperességről lemondván, eo ipso lemondott az elnöki bíróságról is, s helyét tényleg az új esperes foglalta el. Így a lemondott esperes birónak éppen úgy nem tekinthető, mintha Bedő Lajos nem távozott volna el. Egy egészen más egyén által üresen hagyott széket olyan, ki saját székét hagyta el, csakugy, minden jogi cselekmény nélkül nem foglalhat el. Ez azonban nem azt teszi, hogy a lemondott esperes, ha még nem fáradt és nem unt belé a közmunkába, birónak beválasztható ne lenne. Ezen kényessé válandott kérdés megoldását az elnökség ajánlatára a közgyűlés, nagyon helyesen, elhalasztotta. Az udvarhelyi ekklezsiának a vizsgálószék által pár évi szünetelés után újra leendő kitogatása üdvös megállapodás.

Más folyó ügyeken kívül megemlítek egy nagy horderejűnek látszó indítványt, mely erős indokolásánál fogva általános érdeklődést keltett. Ez azt ajánlá, hogy szerkesztessenek alkalmas tan- és vezérkönyvek az elemi vallástanításhoz tanulók és tanítók kezeibe; szerkesztessenek imakönyvek a papság, s a szép nem számára hasonlóan házi használatra a meglevők mellé, s végül adassék ki egy egyházjogi tankönyv, melyből alkotmányunk s általában közigazgatásunk egész rendszere, fegyelmi törvényeink és eljárásunk, valamint házassági törvényeink anyagi és alaki

része is áttekinthetők legyenek Ezek ügyében egy az E. K. Tanácshoz intézendő felterjesztés szerkesztése határozottatott el, kérendő, hogy gondoskodjék alkalmas módokról és eszközökről arra nézve, hogy a jelzett nemekben irodalmi színvonalon álló, a közszükségnek megfelelő, s illetve költői műbecsű könyvek adassanak ki minél előbb. E mellett a határozat az lett, hogy az e végre kiküldött bizottság által szerkesztendő felterjesztés egyidejűleg küldessék meg pártolás végett a társ-egyházköröknek s a püspöki vizsgálat alatt levő ekkleziáknak is.

Volt alkalmunk a felterjesztést átolvasni. Valóban figyelmet érdemlő. Az intéző körök nagy szolgálatot tehetnek az egyház egyetemének, ha a létesítéstől fáradságot, időt és költséget nem fognak sajnálni. Az udvarhelyi egyházkört csak dicséret illetheti a meleg felkarolásért, illetve kezdeményezésért, mindamelllett is, hogy a Dávid Ferencz-egylet közelebről valami ilyenforma felett már beszélgetett. Emлитett felterjesztés a szükségét megdöböntő s a valónak teljesen megfelelő szinnekkel rajzolja, s kiviteli módokat is említ meg. Általában ezen kérdés mozgásba kell hogy hozza a tanári és tanítói kart, egyházköröket, nevelés-oktatásügyi bizottságot, általában az arra hivatottakat.

A délután 2¹/₂ órakor kezdődött ebédnél tanulságos, lelkesítő, sokféle kérdést érdekesen vitató és szinelő pohárköszöntők hangzottak el. Fialat felügyelő-gondnokaink és még visszahuzódó természetű korosabb papjaink, s beszélni nem szokott világi képviselőink is hatásos beszélőknek bizonyultak. Eszmék és szebbnél-szebb gondolatok ezrével termettek. Mindvégig jó hangulat uralkodott. Az al-papiszék még késő este is ülésezett.

Nekem a régi jó idők is eszembe jutottak. Specífice emliteni azonban nem vala elég bátorságom, s az idő sem engedte. Eszembe jutott az a 18—25 évvel ezelőtti idő, mikor a vizsgálószerk megjelenése minden ekkleziában valóságos ünnep volt; mikor a canonicus kérdésekre nagyot adtak; mikor a boldogult öreg esperes a lelki életet is számba vette; mikor az ilyen közgyűlések alkalmával ünnepi szónokok prédikáltak stb. Ma, fájdalom, nem érünk rá az effélékre! A tüzet engedjük hamvadozni, nem élesztjük, nem igyekezünk fentartani, s mégis panaszo-lunk a folyton apadó meleg és fokozódó hidegség miatt! . . Furesa!

Meglátjuk, hogy körünknek fiatal, lelkes felügyelő-gondnokai, fiatal esperese és jegyzője, s annyi lelkes papja minő módot talál és fogantosít a vallásosság ébrentartása érdekében. Epedve várjuk! Isten segítse e kis Sion férfiai és óvja meg a babyloni szomorú fűzekről való bús dalolástól! Ennek okát szüntesse meg! . .

(Isten segítse, azt kívánjuk mi is levelezőnkkel, kinek óhajait tel-

jes mértékben osztjuk és azoknak teljeseését az új tisztikar buzgóságától reméljük is. T. levelezőnk fogadja köszönetünket érdekes tudósításáért és jövőre is kérjük, hogy a mikor csak alkalma leend, legyen szíves hasonló tudósításokkal megörvendeztetni. Szerk.)

Az amerikai unitáriusok s más szabadelvű keresztények nemzeti conferentiája, melyet szeptemberben tartottak Saratogában egyike volt a legérdekesebbeknek. Minthogy 25,000-en lehettek. Angliából dr. Smith Vance jeles pap s Frettwell János szintén jelen voltak. A conferentián Miller S. P. legfőbb ítélőszéki bíró elnökölt. Az egyházi beszéd s gyakorlati felolvasások nagy hatást gyakoroltak a nagy közönségre. Ez alkalommal jelentették be a Channing Hall elkészülését, melyet jun. 24-én nyitottak meg. Ezelőtt három évvel kedették volt meg az aláírást a bostoni unitárius Clubban (világiak) s ime a 204,000 dollárba került monumentális épület át van adva a közhasználatnak. Nagy óvatíóban részesült Pratt Enoch kereskedő, ki Baltimorban 1,145,833 dollárt adott egy nyilvános könyvtár felállítására. Tilden lelkész szavai szerint az unitarizmus soha sem volt kedvezőbb helyzetben és virágzóbb állapotban, mint jelenleg.

A Dávid Ferencz Egylet második felolvasó gyűlését f. évi dec. 12-én tartotta meg a főtanoda dísztermében, szép számú nő- és férfiközönség előtt. Az első felolvasást dr. Brassai Sámuel veterán tudósunk tartotta a Hitről, az ő ismert nagytudományosságával; a másodikat Kovács János igazg. tanár a Vasárnap megnepléséről Angliában és Amerikában.

A marosköri Dávid Ferencz főkegyelet f. évi dec. 7-én Vadadban tartotta gyűlését, melyet Kelemen Albert esperes hatásos beszéddel nyitott meg. Felolvasásokat tartottak: Ürmösi Kálmán szent-gericzei lelkész, a következő tárgyról: Az ekklezsiak övetés megmaradhat-e a mi egyházunkban? Nagy János ny.-gálfalvi lelkész: A világiak szerepléséről az egyház különböző szakáiban; Rédiger Géza szabédi lelkész, a VI-ik soltárt mutatta be, Győrfi Lajos kaáli lelkész pedig: „Tüzes máglya börtönfalak“ című, saját költeményét szavalta el. A világi részről elnöknek megválasztották Szentiványi Gyula kir. tábl. birói tanácselnököt.

A kepe megváltásról Ugron Gábor országgy. képviselő az „Ellenzék“ dec. 4-iki számában egy figyelemreméltó indítványt közöl. Örvenvendünk, hogy a világi férfiak is komolyan kezdenek foglalkozni az egyházak létfenntartási kérdéseivel. Az indítvány tárgyalásába most nem bocsátkozunk, de közöljük azt egész terjedelmében és felhívjuk rá a figyelmet: „Most kölcsönök adnak községeknek, törvényhatóságoknak, váro-

soknak, vasutaknak, ármentesítő társulatoknak jelzálog nélkül a pótadó, az útmunka, az érdekeltségi hozzájárulás alapján, mert a törvény jogot ad a pótadó, a közmunkaváltság, az ármentesítési járulékok szedésére, s mert ezek behajthatnak közigazgatásilag. A jelzalogot pótolja a törvény és a közigazgatási behajtás. A képét adni kötelesek a hívők törvényrendeleten, ősi szokásjog alagján és behajthatnak a hol kell közigazgatásilag, az egyházi hivatal megkeresésére, tehát ugyanazon alapja, behajtása van meg, mint a többi jelzálog nélküli törlesztő kölcsönöknek.

Alapja ugyanaz, de alakja nem az; mert a hitelintézet pénzt akar és nem gabonát. Igaz, de a közmunkát terhelő kölcsönöket sem adták ám a kavicsra és a kapás napszámra, hanem annak egyenértékére, az évi megváltás pénzüsszegére.

A képét természetbeli szolgálmányból készpénzszolgálmánynyá kell változtatni és annak minden öt forintja a kepe megváltásnak 100 frtját fogja tenni, miáltal az évi járulék és a tőke már adva van; a járulék, melyet kapna a hitelező bank és a tőke, mely illeti a papot, a tanítót, a kántort.

A kölcsön 6⁰/₀-kal 42 év alatt törleszthető és csak 5⁰/₀ van az előbbi számításban megadva. A hatodik százalék előállításán fordul meg a kölcsönügylet sikere, melyet adhat a község birtokai, javadalmi jövedelméből és szükség esetén pótadó utján is, s adhat a birtokosság, tagosítás, arányosítás rendén e célra kijelölt birtok, vagy jövedelem képében, a mint ezt a helyi körülmények helyesebbnek mutatják. E pontban felléphetnének szükség esetén segélyezőleg az egyházi hatóságok alapjai, mint a vallásalap, Baldácsi-alap.

A kölcsön 42 éves; a kepe értékösszege pedig 10 év alatt is sokat változik és pénzintézet, ha nem kér a többletből, nem is fogadhat el kevesebbet, tehát az évi járulékot biztosítva akarja látni. A biztosíték lehetne az, hogy az egyházközség kötelezi a kepefizetők apadása esetén a hiányzó összeget felosztani tagjai között, vagy a politikai község vállal az évi járulék esetleges kiegészítése iránt kezességet.

A vármegyék kellene hogy statumokat alkossanak a kepe vagy egyenértéke és más egyházi szolgálmányok behajtásáról, hogy a pénzintézetek a közigazgatási behajtás biztosítékát megkaphassák. Az egyházközségek a kepeének évi pénzfizetésre való átváltoztatását kellene hogy megkezdjék. Ha e kettő megvan, a hitel is létezik, melynek alapján a pénzt én is, más is megszerezheti és ezáltal községenkint kezdett vette a papiállás felemelése, rögtöni függetlenítése, a nép egy nagy terhének 42 év multával bekövetkező megszüntetése, a mi nemcsak a kepeének megváltása, hanem megváltása a népnek is.“

Sepsikörispatakrá a f. év tavaszán elhunyt jeles lelkész Török Sándor helyébe, miután az ekklezsia a legutóbb megejtett választáskor papjelöltre szavazott, a főt. püspök ur Deák Miklós papjelöltet nevezte ki, kitől épp jelen számunkban egy tanulmányt közlünk. Az ekklezsia ünnepélyesen fogadta ifju lelkészét. Azonban, mint a napilapok hozták, uj helyének elfoglalása nem történt minden incidens nélkül, mert az első éjszaka a csürét felgyújtották. Az ifju lelkész oda akarta hagyni az ekklezsziát; de a tekintélyesebb hivek tüntető fellépése következtében mégis maradt. A vizsgálat az eset felderítésére folyamatban van. Az uj lelkészben, reméljük, hogy háromszéki körünk egy buzgó, tevékeny tagot fog nyerni s neki erőt kívánunk, hogy az lehessen.

Szász Domokos ev. ref. püspök javaslata. Az E. M. K. E. felszólította volt az illető magyar egyházak püspökeit azoknak az egyházközségeknek és iskoláknak a megjelölésére, melyek a közművelődési egyesülettől, szegénységüknél és exponált helyzetüknél fogva segílyt igényelhetnének. Tudvalevőleg legtöbb ilyen egyházközsége a reformátusoknak van. Mikor püspökjük az összegyűjtött adatokon végig tekintett, sötét képet látott maga előtt s roppant anyagi erőt igénylő feladatok nagyságával találta magát szemben. Csak egy cseppnek tünt fel, a mit a közművelődési egyesület a jövő évre rendelkezése alatt álló 10—15 ezer forintból az ő szenvedő egyházainak juttathat. És a helyzet benne egy oly mentő gondolatot szült, melynek nagyszerűségét és messzekiható erejét el kell ismerni. A közművelődési egyesület f. évi dec. 12-ki gyűlésén azt jelentette bé, hogy „a ref. egyház hajlandó egyelőre 100—150,000 forintot, az egyesület által is szükségeseknek vélt összegekben, egyes községekben egyszer s mindenkorra szükséges építkezésekre, illetőleg tanítói és papi (körlelkészi) részben ujra szervezendő állomások javadalmának jobbitására, vagy megalapítására szükséges alaptőkék létrehozására fordítani; sőt hajlandó arra is, hogy a formaszzerű szerződésben megállapítandó időtartama alatt, kerek számban, 30 évig, saját költségvetését a jelzett összeg $1\frac{1}{2}\%$ -ával évről-évre megterheli, a mely összegből kamatos kamataival számítva, a beruházásokra most fordítandó tőkék restituáltatnak s az egyes állomások dotatiójának állandó biztosítására szükséges alaptőkék létrejönnek. Ezekkel szemben a ref. egyház az egyesülettől kívánja azt, hogy az egyház által az egyesület céljaira át-bocsátandó összegnek megfelelő értéket állampapirokban, esetleg jelzálogi biztosíték útján, kössön le a szerződés időtartamára oly megszorítással, hogy az érték alapállaga meg nem esonkitható s annak 5% jövedelme évről-évre az egyház központi pénztárába beszolgáltatandó “ — A választmány lelkesen fogadta az indítványt és elhatározta, hogy a

többi egyházak is kéressenek föl a csatlakozásra. S mi azt hisszük, hogy ezzel nem is fognak késni, s mindenik a maga szükségéhez és erejéhez képest részt vesz az építés munkájában. Felekezeti feltékenységről szó sincs, de ok se legyen arra, mert ez a fő dolog, a mikor egy nagy célra közösen akarunk munkálni.

Tanodáink segélyezéséről. Támaszkodva az 1883. évi XXX-ik törvényre, egyh. főtanácsunk még a mult 1885-ik évben kérte a közoktatásügyi miniszterhez tett feliratban a kolozsvári fő- és kereszturi közéletanodánk állami segélyezését. A felirat bő ismertetést nyújtott nevezett tanodáink multjáról, jelen állásáról, a küzdelmekről, melyek közt elődeinknek az iskolákat fentartani, olykor megmenteniök kellett, és a jelen szükségletekről, melyek közt a hazai közmivelődsnek szolgálunk. Erre a ministertől idei május hóban azon választ kapta egyh. tanácsunk, hogy kolozsvári főtanodánk állami fontosságát elismeri, kész azt állami segélyben is részesíteni, ellenben a kereszturi iskola állami fontosságát el nem ismerheti, következőleg annak segélyt nem is ad. Idei főtanácsunk megköszönvén a kolozsvári főtanodára irányult becses figyelmét, a miniszterhez ismételten felirt a kereszturi iskola érdekében.

Nem szükség olvasóinkat tájékozni, mily égető szükség nevezett tanodáinknak segélyezése. Köztudomásu dolog, hogy az unitárius tanárok vannak ez idő szerint az országban legcsekélyebb fizetéssel ellátva. Ezt a közoktatásügyi ministerium által kiadott jelentés is elismeri. A vallásközönségnek a fizetés javítás nem áll módjában, hogy az állam megadja-e a minister által kijátásba helyezett segélyt, az is bizonytalan. Tény az, hogy az 1887-ik évi államkötségvetésbe nemcsak hogy fel nem vétetett egyik tanodánk se, sőt a segélyezendők sorából is kihagyatott.

E mellőzésről értesülvén, egyh. képv. tanácsunk idei dec. 4-én küldöttség által kérte ismételten a közoktatási ministert a segélyadásra. A küldöttség élén Ferencz József püspökünkkel, főgondnok dr. Berde Áron, Hajós János ministeri tanácsos és isk. felügyelő gondnok, Gál Jenő, Daniel Gábor, Derzsi Károly, egyh. tanácsos urakból állott. A főt. püspök ur a miniszterelnöknél is kihallgatást nyerve iskoláink állapotáról részletes jelentést tett. Reméljük, hogy a kérdés kielégítő megoldást fog nyerni. Annyit örömmel látunk már is, hogy az országgyűlés pénzügyi bizottsága kolozsvári és kereszturi tanodáink esetleg segélyezését az államkötségvetésbe felvenni határozta.

Krisztus nem Isten, mivel körülbelől huszszor fordul elő az Isten, mint a Jézus Krisztus Istene. Negyvenszer van Jézus a szentírásban embernek nevezve. Hatvannyolczzszor neveztetik Isten a Jézus Krisztus aty-

jának, tizenkilencszer nevezetik Jézus prófétának; nyolczvanszor az ember fiának; ötvenhatszor isten követének; százhuszszor isten fiának. Kilenczven helyen jó elő, hogy minden dicséret és imádság Istenhez intézendő. Négy száz ötvenszer van különös epitheton alkalmazva Istenre, melyek közül egyik sincs Krisztusra alkalmazva. Ezer háromszáz hely mutatja, hogy Isten teljesen különböző Lény, Jézus Krisztustól. A Krisztus istenségének tana, nemcsak kellő bizonyítékokban szükölködik, hanem annak a szentírás is ellene mond, a legvilágosabban és igen sok helyen. („Christian Life“.)

Illó-é keresztény embernek színházba járni? e tétel volt a vitatárgya az „Ifju emberek társulata“ gyűlésében Londonban, melyre Irving Henrik, hirneves színész a következőleg felelt: „Részemről csak azt mondhatom, hogy a színház a józaneszü és értelmes embereknek üdülési helye. Alig hiszem, hogy valami különbség legyen a kereszténység és a tisztességes multság között; vagy hogy illenék valamelyik keresztény embernek, hogy elátkozza a színházat, mivel vannak olyan darabok, melyek ellen neki kifogásai lehetnek. Legjobb commentár e tárgyban Luther Márton, ki azt mondja: „A keresztényeknek nem kell egészen felhagyni a vigjátékok megnézésével, mivel azokban néha-néha izléstelen dolgok (kifejezések) is fordulnak elő; ugyan ez indokból a bibliát sem lenne szabad olvasnunk.“ Én még soha se hallottam, hogy egy mivelt ember a novella olvasást elítélte volna, mivel valamelyiknek a meséje kifogásolható. A színpad méltatása csak gyakorlat által szereshető meg, mely minket helyes ítéletre tanít.“ Irvingnek e feleletét az Inquirer a következő megjegyzésekkel kíséri: A felette vallásos emberek nagyon tévednek, midőn a színházat egészen elítélik a helyett, hogy reformálni igyekeznének. A drámai előadások iránt való szeretet az emberi természetben gyökeredzik; és a mi unalmas, egyhangu modern életünknek szüksége van olyan egészséges és felvidámító multságra, melyben a társadalom minden osztálya részt vehet. És így az olyan művészek, mint Irving s mások méltán megérdemlik a mi támogatásunkat s elismerésünket ama nemes törekvésekért, melyek által a drámai előadásokat magas színvonalra igyekeznek emelni.

A szerkesztőség postája.

J a k a b E l e k urnak Budapest. Becses cikkét köszönettel vettük s a jövő évi első füzetben lesz szerencsénk közreadni. K i s s M i h á l y urnak, Árkos. Az érdekes visszaemlékezést adni fogjuk.

Tisztelt d o l g o z ó t á r s a i n k nagybecsü támogatásukért fogadják hálas köszönetünket. Jövőre is kérjük szives közremunkálásukat.

OLVASÓINKHOZ.

Jelen füzettel a 21-ik évfolyamot zárjuk be. Mit mondjunk az új év alkalmából olvasóinknak? Jövőben is színvonalon akarjuk folyóiratunkat tartani. A Keresztény Magvetőt az unitáriusok folyóiratának mondják, s mi azt akarjuk, hogy az méltóan representáljon az egyházi irodalomban, de nem felekezetieskedéssel, hanem egyesítő, rokonszenvező irányban, a szabadelvű kereszténység álláspontján. Erre törekszünk, munkánk, fáradozásunk, valamint derék dolgozó társainkké e czélnak szentelve, e czélnak az egyházért, amelynek tagjai vagyunk, s a vallásügyeért, amelynek szolgálatában állunk. S erre kérjük továbbra is becses pártfogásukat.

Lelkésztársainkat pedig arra hívjuk fel, hogy folyóiratunk érdekében sziveskedjenek szellemi és anyagi támogatásukkal minél inkább közreműködni. A gyakorlati lelkészetre vonatkozó munkáknak ha a szükség kívánja, az eddiginél is nagyobb tért nyitunk. Kérjük, eszközöljék a folyóirat terjesztését és hassanak oda, hogy ne legyen egy unitárius pap s még egyháztanácsos se, ki a Keresztény Magvetőt ne járassa.

Olvasóink pártfogását ujjalag kérve, boldog új évet kívánunk.

A SZERKESZTŐSÉG.

ARANYKÖNYV.

ANGOL UNITÁRIUS TESTVÉREINK ÁLTAL LONDONBAN ÉPÍTETT „ESSEX HALL” KÖLTSÉGEIHEZ

f. évi aug. 12-ről 289—1886. számú felhívásomra hozzájárultak:

III. Közlemény.

Benedek Áron 5 frt. Pálfi Károly Sz.-Udvarhelyről 5 frt. Kedei ekklézsia hívei 5 frt. Kökösi ekklézsia 3 frt. Kálnoki ekk. 2 frt. Kőrispataki ekk. 3 frt 13 kr. Kissolyosi ekk. 10 frt. Kováts Mihály esp. 1 frt. Dombói ekk. belső emberei és hívei 11 frt. Derzsi János M.-Vásárhelyről 10 frt. Mikó Imre 15 frt. Kolozsvári ekk. 10 frt. Göncz Károly 1 frt. Gyöngyösi Dénes 1 frt. P. Horváth Gábor 50 frt. Megyelka József 10 frt. Schiller Imre 5 frt. Benczur István 5 frt. Benczur Istvánné 5 frt. Figura Dániel 2 frt. Özv. Bartha Lajosné Aczél Luiza 3 frt. Megyelka Lajos 1 frt. Kolofon Pál 3 frt. Számez Andrásné Kováts Juliánna 1 frt. Ajtay János 1 frt. Ravai ekk. 25 frt. Árkosi Dénes 2 frt. Hankó György 1 frt. Kecskés Izsák 1 frt. Nagy Dániel 1 frt. József Mihály 1 frt. H.-almási ekk. 10 frt. Sándor Lajos 1 frt. Gothárd Pál 1 frt. Alsójárái ekk. 2 frt 50 kr. Gábor Mihály 2 frt 50 kr. Pálfi Sándor 1 frt. Iszlai László 5 frt. Muzsnai József 1 frt. Boncza Imre 1 frt. Rédiger Árpád 1 frt. Sárdi József 3 frt. Sztmihályi ekk. 5 frt. Benczédi l. ekk. 2 frt. Kobátfalvi l. ekk. 3 frt. Török Sámuel 1 frt. Osváth Márton 1 frt. Jakab Gergely 1 frt. Miklós György 50 kr. H.-Karácsonyfalvi ekk. 5 frt. Nagy Sándor 1 frt. Barabás Dénes 1 frt. Derzsi József 50 kr. Siménfalvi Sándor 50 kr. Végh Mihály 50 kr. Pütkösti Gyula 30 kr. Saláti András 25 kr. Béla Pál 25 kr. Kálmán Ferencz 25 kr. Józsa András 25 kr. Béla (Gábor) József 25 kr. Csegezi László 1 frt. Simonfi Ferencz 50 kr. Id. Badóczy Gábor 25 kr. Pálfi Máté 50 kr. Csépi Mihály (Mártoné) 25 kr. Moldvay János 50 kr. Csegezi Gábor 30 kr. Balogh Sándor 25 kr. Barra József 40 kr. Kövendi ekk. 2 frt Gál Lajos 1 frt. Medeséri ekk. 5 frt. Derzsi ekk. 10 frt. Hatházi József 1 frt. Pál János 50 kr. Kis Jakab 50 kr. Várfalvi ekk. 3 frt 95 kr. Orbok Ferencz 1 frt. Id. Zsakó János postamester 5 frt. Balog György 5 frt. Simon József 5 frt. Palfi János rekt. 5 frt. Zsakó János bíró 2 frt 40 kr. Botár András dekány 2 frt. Botár János dekány 2 frt. Pál János 1 forint. Gál György 1 frt. Gál Miklós 6 frt. Vaska Béla 60 kr. Toroczkozi ekk. 5 frt. Kóváry László 15 frt. M.-Vásárhelyi ekk. 10 frt. Ádámosi ekk. 2 frt. Sándor Lajos 50 kr. Kováts Bálint 20 kr. Győrfi Zsigmond 25 kr. Grün Lázár 10 kr. Réti Zsuzsánna 50 kr. Simon János 20 kr. Szász Ferencz 20 kr. Gréf János 10 kr. Pataki Lilla 7 kr. Molnár János 50 kr. Ádámosi ekk. tagjai együttes adománya 2 frt 50 kr. Vajna Lajos 2 frt. Martonosi ekk. 5 frt. Gábor Albert 1 frt. Máthé József 50 kr. Demeter Lőrincz 1 frt. Incze Dániel 30 kr. György István

1 frt. Konecz Dániel 10 kr. Bajnóczki Mihály 10 kr. Palatkai Izsákné 2 kr. Zsákodi egyháztagok együtt 3 frt 98 kr. Csehétfalvi ekkla 2 frt.

Ezen közlemény összege 377 frt 70 kr.
Hozzáadva az előbbi két közlemény összegét 922 frt 40 kr.

Tesz a begyűlt összeg 1300 frt 10 kr.

Ez összegből f. évi nov. 22-én az addig begyűlt 1266 frtot, illetőleg angol pénzben az ennek megfelelő 100 font sterlinget és 6 shilinget az adakozók névsorával együtt, elküldöttem a brit és külföldi unitárius társulat titkárának, T. Ierson Henry urnak, a következő levél kíséretében:

„Kedves uram! A felhívást, melyet Önök az Essex Hall költségeiből liányzó 8000 font sterlingnek adakozások utjánai beszerzésére kibocsátottak, Consistoriumunknak tudomására hozván, ennek megbízásából én is egy felhívást bocsátottam ki egyházunk tagjaihoz, hogy járulnánk hozzá bármi csekély adományval részünkről is e teher letörlesztéséhez.

E felhívásom eredménye lett a mellékelt kimutatásában foglalt 1266 frt, mely összeget a magyar-osztrák bank itt levő fiáléja utján a mai napon az ön nevére utalványoztam Londonba.

Kérem, fogadják e szerény kis összeget tőlünk az irt célra azzal a szíves-séggel, melylyel azt mi küldjük. Mert nekünk, valóban, jól esik, hogy ez alkalomból legalább egyszer mi is bármi parányi részben ténylegesen részt vehetünk az önök munkájában. S különös örömünkre van az gondolat, hogy ha csak egy porondszemet mi is vihettünk az Essex Hallhoz, melynek díszes termeiben az unitarismus érdekei és így a mi érdekeink is századokon át híven és sikerrel fognak ápolgatni.

Fogadja Ön stb.

Ferencz József,
a magyarorsz. unitáriusok püspöke.

E levelemre f. évi decz. 1-ről a kö etkező választ kaptam nevezett titkár urtól:

„Kedves uram! A legnagyobb szívességgel és késcdelem nélkül sietek megköszönni Önnek a szép és nemes fáradozást, melyet tett, hogy minket az Essex Hall ügyében megsegítsen. — A 100 font sterling és 6 shillingről szóló utalványt köszönettel vettem és igen jól esett nekem, hogy Ön rágondolt nekünk ezt a jelentékeny szolgálatot tenni. Midőn e hó 14-én Comité gyűlésünk lesz, nem kétlem, hogy ez is meg fog bizni a maga elismerésének nyilvánításával, addig is kérem fogadja azt részemről a legbensőbb őszinteséggel.

Szíves üdvözléttel

Ierson Henry.

Ugyancsak a fentisztelt titkár ur az adakozók általam felküldött névsorának az „Inquirer“-ben és „Christian Life“-ban közzététele alkalmából ezen angol unitárius hetilapok szerkesztőségéhez a következő nyílt levelet intézte:

„Uram! Alig szükséges felhívnom a figyelmet az Essex Hall-alapra adományozók azon névsorára, melyet a gondnokság az Ön lapjának mai számában közöl. Barátaink ebből látni fogják, mily hálás érzéssel viseltetnek a magyarországi unitáriusok azokért a szolgálatokért, melyeket mi szerencsések vagyunk irányukban teljesíteni. Szolgáljon ez is buzdításul az angol unitáriusoknak az ügy érdekében, a melyre törekszünk.

Legyen szives közölni a levelet, mely mellett ez a nemes adomány küldetett. Szívből jön az s ezért a lehető legjobban beszél magamagáért.

Ierson Henry.

A fennebb közölt levelek teljesen fölmentenek engem az alól, hogy ismételen hálás köszönetemet nyilvánítsam mindazoknak, a kik fellívásomra szivesek voltak beces adományaikkal hozzájárulni angol unitárius testvéreink Essex Hallja költségeihez. Valamint igazolni fognak engemet is, hogy a midőn együtést tervbe vettem, nem alaptalanul hivatkoztam arra, hogy ez nekünk erkölcsi kötelességünk szemben angol unitárius testvéreinkkel, a kiknek annyi szivességében részesültünk és részesülünk folytonosan. A nemes adakozók azért, kik megértettek s felhívásomata magukévá tették, a részökről meghozott áldozatért gazdag kárpótlást találhatnak abban a tudatban, hogy erkölcsi súlyának növeléséhez hozzájárultak.

Hogy ezuttal a begyült egész összeggel elszámoljak :

A kimutatás szerint ez összeg tett 1300 frt 10 krt. Ebből :

Londonba elküldöttem	1266 frt }
Felhívók, nyomdai és postaköltségek	15 frt }
	<u>1281 frt</u>

Femmaradt: 19 frt 10 kr,

a mit a mai napon a kezelésem alatt levő Dávid Ferencz-alaphoz csatoltam, a mint ez iránt az utóbbi adakozók közül többen, kiknek adománya már elkésve érkezett be, óhajtásukat is nyilvánították.

Kolozsvártt, 1886. decz. 16-án.

F e r e n c z J ó z s e f,
unitárius püspök.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

Tekintetes Kőváry Mihály kolozsvári ügyvéd és egyházi tanácsos ur, midőn f. évi julius hóban Szentgericzen tartott egyházköri közgyűlésünkön jelen volt s látta a vallásos buzgóságot és néptanítóink igyekezetét, ittlétét azáltal tette emlékezetessé, hogy alólirtaknak 10—10 forintot adott át részint a szentgericzei ekklézsia részére, részint két igyekező tanító megjutalmazására. Tíz forint a szentgericzei iskolában tanszerek beszerzésére fordított, hogy ezáltal a szegénysorsu tanulók is könyvekhez stb. jussanak és tanulásbeli előmenetelök megkönnyíttessék; tíz forint pedig egyenlő arányban kiadatott nyárádgálfalvi Albert Áron és kaáli Tóth Károly szegény sorsu, de sikerrel működő tanító atyánkfainak. Midőn tehát tekintetes Kőváry Mihály urnak e helyen is áldozatkészségeért irt ekklézsia és nevezett tanítók nevében köszönetet mondunk, egyzersmind tudomására kívánjuk hozni, hogy az adott talentummal miként sáfarkodtunk, valamint azt is, hogy nemcsak egygyel, de többekkel tett jól Jézus kicsinyei közül, s így a nagy mester hálijára tette magát érdemessé. Tartsa meg Isten anyaszentegyházunkban az áldozatkész nemes lelkeket s szaporítsa őket, mint a tengernek fővényét.

Maros-Vásárhelytt. 1886. október 18-án.

K e l e m e n A l b e r t,
marosköri esperes.
Ü r m ö s i K á l m á n,
szentgericzei pap.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LEKÉSZI ÁLLOMÁSRA
ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXV. Közlemény.

Jánosházi takarékpénztártól 5 frt. Varannoiról 10 frt, Selmeczitől 10 frt, Lévai takarékpénztártól 5 frt, Szepesi takarékpénztártól 20 frt, Tokaj hegyaljai-
tól 10 frt, Országos takarékpénztártól 25 frt, Kézdi-vásárhelyi kisegítő-pénztártól
10 frt, Hajdu-szoboszlai takarékpénztártól 5 frt, Chernel Olivér ur a Csab-Ren-
deki takarékpénztár helyett 10 frt 30 kr, Háromszéki takarékpénztártól 20 frt,
Félegyházi takarékpénztártól 10 frt, Sátoralja-ujhelyi polg. takaré- és hitelin-
tézettől 10 frt, Kézdi-vásárhelyi takarékpénztártól 20 frt, Tasnádi takarékpénz-
tártól 13 frt 71 kr, Felső-zempléni takarékpénztártól Homonnán 10 frt. Kalota-
szegi takarékpénztár-részevnyitársulattól 50 frt, Sátoralja-ujhelyi takarékpénztár-
tól 20 frt, Czeglédi takarékpénztártól 10 frt, Tordai kisegítő-pénztártól 50 frt,
Korponai takarékpénztártól 5 frt, Becsák Jánostól 1883—1886-ia — négy év
alatt à 4 frt — 16 frt, Turkevei takarékpénztártól 15 frt, Sztolpa József adó-
tárnok urtól 5 frt. Összesen **360 frt 1 kr.**

E közlemény főösszege **360 frt 1 kr.** Ehez adva a 34-ik közleményt
18,121 frt 62 krt, az alap teszen **13,481 frt 63 krt.**

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buz-
gó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. december.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Vég h József,
pénztárnok.